

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS IR PROCESO INSTITUTAS

IEVA ŠIURKAITĖ

NEPILNAMEČIŲ ATLEIDIMAS NUO BAUDŽIAMOSIOS
ATSAKOMYBĖS TEISMŲ PRAKTIKOJE

Teisės (baudžiamosios teisės ir kriminologijos specializacijos) studijų programos
Magistro baigiamasis darbas

Studijų programa 621M90011

Vadovas -
Dr. P. Kujalis

VILNIUS, 2012

TURINYS

Įvadas.....	3
1. NEPILNAMEČIO SAMPRATA	6
1.1 Amžius.....	6
1.2 Socialinė branda	13
2. NEPILNAMEČIŲ BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS SAMPRATA	20
3. NEPILNAMEČIŲ ATLEIDIMAS NUO BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS PAGAL LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMĄJĮ KODEKSĄ	24
3.1 Nepilnamečių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindai	31
3.2 Nepilnamečių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės sąlygos	35
4. NEPILNAMEČIAMS TAIKOMOS AUKLĖJAMOJO POVEIKIO PRIEMONĖS	46
4.1 Nepilnamečiams taikomų auklėjamojo poveikio priemonių paskirtis	46
4.2. Nepilnamečiams taikomų auklėjamojo poveikio priemonių rūšys.....	49
4.3 Nepilnamečiams taikomų auklėjamojo poveikio priemonių nevykdymo pasekmės.....	62
Išvados	66
Rekomendacijos	67
Literatūros sąrašas	68
Santrauka	76
Summary.....	77
Priedai.....	78

IVADAS

Bendroji temos charakteristika ir aktualumas. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės yra savarankiškas baudžiamosios teisės institutas, kurio esmė – kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo atleidžiamas nuo tų teisinių padarinių, kurie sudaro baudžiamosios atsakomybės turinį. Šis institutas turi ypatingą reikšmę nagrinėjant nepilnamečių, pirmą kartą padariusių nusikalstamas veikas, bylas. Jis įgalina atleisti nepilnamečių nuo baudžiamosios atsakomybės paskiriant jam auklėjamojo poveikio priemones. „Baudžiamajame įstatyme įtvirtintos auklėjamojo poveikio priemonės rodo naują valstybės baudžiamosios politikos kryptį siekiant humanizuoti nepilnamečiams teisės pažeidėjams taikomas poveikio priemones, švelninti jų represinį pobūdį ir didinti nepilnamečių resocializacijos bei adaptacijos visuomenėje galimybes“¹. Pažymėtina, jog tiek bausmė, tiek auklėjamojo poveikio priemonės yra nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės realizavimo formos. Tačiau auklėjamojo poveikio priemonės, pritaikytos kaip bausmės alternatyva, neturi tokio didelio neigiamo kriminalinės bausmės stigmatizuojančio poveikio ir gali labiau paveikti su visuomene konfliktuojantį nepilnamečių. Primintina, jog nepilnamečiai teisės pažeidėjai nėra socialinis blogis ar visuomenės anomalija, tai mūsų laikmečio atspindys. Tad kiekvienu atveju, kai teisės pažeidėjas yra nepilnametis, svarbu, jog jam taikoma baudžiamoji atsakomybė būtų *ultima ratio* priemone.

Paminėtina, jog nūdienos pasaulyje egzistuoja teistumo visuomenėje problema, kuri plinta tarsi „liga“, išsišaknijusi ne tik visuomenės, bet ir teisėsaugos pareigūnų sąmonėje. Toks reiškinys valstybėje nepaliaujamai didina teistų žmonių „armiją“, kurios gretas vis dažniau papildo nepilnamečiai asmenys. Minėto fenomeno priežastis – visuomenės iškreiptas požiūris į teisingumą ir valstybės baudžiamąją politiką. Pažymėtina, jog baudžiamoji atsakomybė, būdama valstybės prievartos rūšis bei pasmerkimo forma, ne visuomet yra efektyvi priemonė kovoti su nepilnamečių nusikalstamumu, tad ji turėtų būti taikoma tik tais atvejais, kai nėra galimybes paveikti nepilnamečius kitomis priemonėmis.

Temos naujumas. Nagrinėjant nepilnamečių atsakomybę lengvinančius institutus, dauguma autorių pabrėžia būtinumą siekti nepilnamečių baudžiamosios justicijos specializacijos ir atitinkamų specializuotų institucijų kūrimo. Tačiau šiuo metu Nepilnamečių justicijos programoje² pagrindinis dėmesys skiriamas specializuotų pareigūnų kvalifikacijos kėlimui. Įvairių autorių nuomone, toks nepilnamečių justicijos specializacijos pasirinkimas vertintinas neigiamai. Nepaisant to, manytina, jog toks pasirinkimas pagrįstas. Žinoma, nekvestionuojama, jog tarptautinių aktų rekomenduojamas specializuotų teismų ar institucijų kūrimas yra praktiškai

¹ Drakšas, R. *Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos*. Vilnius: Justitia, 2008, p. 215.

² Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas Nr. 1070 „Dėl nepilnamečių justicijos 2009-2013 metų programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 110-4664.

naudingas, tačiau nevertėtų pamiršti, jog Lietuva nei savo dydžiu, nei gyventojų populiacija neprilygsta tokioms šalims kaip Vokietija ar Italija, kuriose veikia tokie teismai, tad atsižvelgus į minėtas aplinkybes, nekritikuotina pasirinkta pareigūnų specializacija. Kartu paminėtina, jog toks pasirinkimas neturi būti tik teorinė fikcija ar ateities siekiamybė, jis turi būti kuo efektyviau praktiškai įgyvendinamas – turi būti parengti teisėjai, prokurorai, tyrėjai bei advokatai, dirbsiantys su nepilnamečių bylomis bei turintys ne tik teisės, bet taip pat kriminologijos bei psichologijos mokslo žinių. Todėl darbe didžiausias dėmesys skiriamas ne nepilnamečių justicijos trūkumų ar tobulinimo gairių analizei, bet dar mažai nagrinėtiems nepilnamečių atsakomybės ypatumų klausimams, o būtent nepilnamečių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto praktinio įgyvendinimo analizei. Taip pat nesuprantama situacija, kai egzistuojanti teismų praktika iš esmės neatitinka vyraujančios teisės teorijos, tad labai svarbu apžvelgti teismų praktikoje egzistuojančius nepilnamečių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės niuansus.

Mokslinė problema. Nepilnamečių atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės galimas tik esant tam tikriems pagrindams bei sąlygoms, kurių nežinant, neišryškinant jų ypatumų, kyla problemų tiek teoriniu, tiek praktiniu lygmeniu. Esant tik lakoniškam šios atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės rūšies įtvirtinimui baudžiamajame kodekse (toliau – BK), plačiau nedetalizuojant jos taikymo sąlygų turinio, kyla problema – kaip aiškinti įstatyme numatytus pagrindus bei sąlygas, kokie pagrindai bei sąlygos turi egzistuoti, kad nepilnametis būtų atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BK 93 straipsnį.

Magistro baigiamojo darbo objektas. Atsižvelgiant į kylančią problemą, darbo objektas yra nepilnamečių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutas ir jo praktinio įgyvendinimo problemos.

Darbo tikslas yra vadovaujantis Lietuvos teisės aktų nuostatomis bei Lietuvos teismų formuojama praktika atskleisti nepilnamečių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ypatumus, problemas.

Siekiant užsibrėžto tikslo, darbui keliami tokie **uždaviniai**:

1. Atskleisti nepilnamečio sampratą ir jos turinį sudarančius elementus;
2. Suformuluoti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės sampratą bendrosios baudžiamosios atsakomybės kontekste;
3. Išanalizuoti nepilnamečių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindus ir sąlygas, probleminius aspektus tiek baudžiamosios teisės teorijoje, tiek ir teismų praktikoje bei pateikti pasiūlymus dėl reglamentavimo tobulinimo;
4. Išanalizuoti nepilnamečiams taikomų auklėjamojo poveikio priemonių paskirtį, rūšis ir atskleisti jų taikymo ypatumus teismų praktikoje.

Magistro baigiamojo darbo tyrimo metodai. Siekiant kuo nuosekliau atskleisti temos esmę, darbe panaudoti įvairūs tyrimo metodai.

Teoriniai tyrimo metodai:

- Vienas pagrindinių šiame darbe naudotų metodų - **lyginamasis metodas**. Siekiant išsamiai atskleisti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės, atleidimo nuo jos ypatumus lyginamos įvairios mokslinės koncepcijos, baudžiamosios teisės mokslininkų nuomonės;
- **Sisteminės analizės** metodas naudotas siekiant atkleisti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės sampratos problematiką, apibrėžti nepilnamečiams taikomus bendruosius atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindus bei specialųjį nepilnamečių atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės;
- Darbe panaudotas ir **loginis – dogmatinis** metodas aiškinant kai kurias sąvokas bei vertinant įvairių autorių argumentaciją;
- **Lyginimasis istorinis metodas** taikytas analizuojant senuosius ir naujuosius baudžiamosios teisės literatūros šaltinius, bei anksčiau ir šiuo metu galiojančias baudžiamojo kodekso normas;
- **Apibendrinimo** metodas darbe buvo panaudotas išanalizuotai medžiagai apibendrinti, išvadoms bei pasiūlymams pateikti.

Empiriniai tyrimo metodai:

- Magistro baigiamajame darbe taikytas empirinis metodas - **dokumentų analizės metodas**. Būdami skirtingos praktinės reikšmės, tokie teisiniai dokumentai kaip Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys bei įvairių instancijų teismų nuosprendžiai, įstatymai, mokslinės publikacijos, padėjo išanalizuoti nepilnamečių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ypatumus.

Magistro baigiamojo darbo **struktūra**: darbą sudaro įvadas, keturios pagrindinės dalys, jo pabaigoje pateikiamos išvados bei rekomendacijos. Pirmojoje dalyje atskleidžiama nepilnamečio samprata. Antra darbo dalis skirta nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės sampratos atskleidimui bendrosios baudžiamosios atsakomybės kontekste. Trečioje dalyje analizuojami nepilnamečių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindai bei sąlygos Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje bei teismų praktikoje. Ketvirta dalis skirta nepilnamečiams taikomų auklėjamojo poveikio priemonių nagrinėjimui.

1. Nepilnamečio samprata

Nepilnamečio atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės ir auklėjamojo poveikio priemonių skyrimas iš esmės yra prevencinio poveikio priemonė ne tik nepilnamečiui, bet ir jį supančiai aplinkai. Tai besąlyginis nepilnamečio atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės. Tačiau norint taikyti šį institutą ir įgyvendinti jo keliamus tikslus visų pirma aktualu apibrėžti nepilnamečio sampratą, antraip, vargu, ar šio instituto taikymas būtų įmanomas.

Nepilnametis – teisinė kategorija, apibūdinanti vaiką, t.y. teisiškai vaikas – pilnametystės nesulaukęs asmuo. Minėtu požiūriu, tarp sąvokos nepilnametis ir vaikas galėtume dėti lygybės ženklą. Tačiau neretai žmonių sąmonėje nepilnamečio ir vaiko sąvokos nėra tapatinamos. Tenka pripažinti, jog vien tik pats žodis „nepilnametis“ turi savyje neigiamą krūvį, tam tikrą negatyvumo elementą³, kuris žmonėms suponuoja tam tikrą nepatikimumo, menkavertiškumo, pavojingumo bei nesubrendimo įvaizdį, o štai sąvoka vaikas kelia visiškai priešingas sąsajas. Tačiau pažymėtina, jog tiek tarptautiniuose aktuose, tiek ir teisinėje literatūroje nepilnamečio samprata yra tapatinama su vaiko samprata. Nepaisant minėtų prieštaravimų, labai svarbu apibrėžti nepilnamečio (vaiko) sampratą, nes antraip, vargu, ar pajėgtume objektyviai suvokti jų skirtynes nuo suaugusiųjų ir iš to kylančias išskirtines vaikų teises.

1.1 Amžius

Jungtinių Tautų organizacija (toliau – JTO) Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje paskelbė, jog „Vaikai turi teisę būti ypač globojami ir remiami“⁴. Vaiko teisių konvencijos preambulėje taip pat atkartojama analogiška nuostata. Įgyvendinant minėtos konvencijos nuostatas, beveik visos šalys priėmė nacionalinius teisės aktus, skirtus vaikų teisių apsaugai, buvo įsteigtos vaikų teisių apsauga besirūpinančios institucijos. Pažymėtina, jog Lietuvos įstatymai iš esmės atitinka tarptautinių dokumentų nuostatas. Pagrindines vaiko, kaip žmogaus, teises į gyvybę, sveikatą, laisvę, asmens neliečiamybę, teisę į normalų fizinį, protinį, dorovinį vystymąsi, interesų apsaugą numato Lietuvos Respublikos Konstitucija ir kiti įstatymai⁵. Taigi vaiko išimtinės teisės yra konstituciškai ir įstatymiškai reglamentuotos. Todėl svarbu išsiaiškinti, kas, remiantis teisės aktų nuostatomis, laikytinas vaiku. JTO Vaiko teisių konvencijos 1 straipsnyje skelbiama, jog „Vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18 m., jei pagal

³ Sakalauskas, G. Socialinė vaikų ir jaunimo nusikalstamo elgesio kontrolė. – *Socialinės deviacijų problemos: vadovėlis*. Vilnius, 2007, p. 179.

⁴ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 68-2497.

⁵ Ažubalytė, R., Jurgaitis, R., Zajančauskienė, J. *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 219.

įstatymą jo pilnametystė nepripažinta anksčiau⁶. Taigi ir Lietuvoje, ratifikavusiai minėtąją konvenciją, nepilnamečiais laikytini asmenys iki 18 m. Antai, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 2 straipsnyje yra įtvirtinta: „Vaikas yra žmogus, neturintis 18 metų, išskyrus atvejus, kai įstatymai numato kitaip“⁷.

Pažymėtina, jog aukštutinė vaiko ir jo teisių sampratos riba teisėje nėra vienodai griežtai apibrėžta. Aišku, yra pagrindinis voliunteristinis vaiko amžiaus ribos kriterijus Lietuvos ir visos Europos Sąjungos teisėje: ir dabartinėje Lietuvos teisėje ir Vaiko teisių konvencijoje amžiaus riba ta pati – iki 18 m.⁸ „Tačiau amžiaus ribų nustatymas yra santykinis ir problemiškas dalykas, kadangi jam įtakos turi įvairūs veiksniai (istorijos, kultūros, socialiniai, politiniai, religiniai ir kt.) kartu jis grindžiamas ir moksliniais tyrimais, todėl sociologijos, pedagogikos ir teisės mokslai pateikia kitokių klasifikacijų. Savo ruožtu įstatymų leidėjas įvairiuose įstatymuose ar kituose teisės aktuose dažnai nesilaiko kokios nors vienos amžiaus tarpsnių klasifikacijos ir nurodo skirtingas amžiaus ribas“⁹. Taigi galime daryti išvadą, jog visais laikais riba, skirianti pilnamečius nuo nepilnamečių, buvo ir tebėra sąlygiška. Nepaisant to, formaliai nustatyti nepilnametystės ribą yra būtina, antraip, atsirastų galimybė reikštis subjektyvizmui, kas ypač aktualu teisės srityje.

Kalbant apie baudžiamosios teisės reguliuojamą sferą asmens amžius taip pat turi didelę reikšmę. Nors įstatymų leidėjas BK nevartoja sąvokos „nepilnametystė“, tačiau iš baudžiamojo įstatymo turinio galima manyti, kad ši sąvoka paprastai siejama su tam tikru amžiaus tarpsniu, žmogaus psichinės raidos ir jo, kaip asmenybės, vystimosi pakopa, turinčia tam tikras laiko ribas. Štai Lietuvoje baudžiamąja tvarka gali atsakyti asmuo, sulaukęs 16 m. (BK 13 str. 1 d.), už atskirų veikų padarymą – asmuo, sulaukęs 14 m. (BK 13 str. 2 d.)¹⁰. Jaunesniems nei 18 m. asmenims, taip pat vyresniems nei 18 m., bet dar nesulaukusiems 21 m., jei jie socialine branda prilygsta nepilnamečiams, taikomi tam tikri baudžiamosios atsakomybės ypatumai. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse (toliau – BPK) teisiškai svarbi yra 18 m. pilnametystės riba, t.y. jaunesniems nei 18 m. asmenims, dalyvaujantiems baudžiamajame procese, taikomos specifinės proceso taisyklės. Taigi nepilnamečio sąvoka vartojama įvairiose teisės šakose. „Ji visada turi bendrų ypatumų, bet kartu kiekvienoje teisės šakoje – ir savitą, tik tai teisės šakai būdingą specifinį turinį. Tokį specifiškumą lemia tos teisės šakos reguliavimo objektas ir dalykas“¹¹.

⁶ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 60-1501.

⁷ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 33-807.

⁸ Babachinaitė, G., et al. *Kriminologija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 366.

⁹ Drakšienė, A., Drakšas, R. *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė*. Antroji pataisyta ir papildyta laida. Vilnius: Eugrimas, 2008, p. 43.

¹⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. – *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.

¹¹ Drakšienė, A., Drakšas, R., *op. cit.*, p. 32.

Pažymėtina, jog nepilnamečio sąvoką sudaro du elementai: amžius ir socialinė branda. Baudžiamajame procese būtent minėtieji elementai tampa ne tik specifinių taisyklių taikymo, bet ir atitinkamo proceso dalyvio teisinio statuso įgijimo pagrindu. Taigi galime kelti prielaidą, jog nepilnametis gali tapti baudžiamojo proceso dalyviu, t.y. baudžiamųjų procesinių santykių subjektu. Siekiant pagrįsti tokią prielaidą, tektų pripažinti, jog nepilnametis turi teisinį subjektiškumą, t.y. procesinį teisnumą ir veiksnumą. Deja, BPK nereglamentuoja minėtų kategorijų, baudžiamojo proceso doktrina taip pat vangiai vystosi šiuo klausimu. Tačiau vaiko teisinio subjektiškumo problema nėra nauja teisės teorijoje. Ji plačiai nagrinėta civilinės teisės teoretikų darbuose. Juose teigiama, kad teisinis subjektiškumas, kaip vienoda, viską apimanti galimybė įgyti teises ir pareigas, būdinga visiems asmenims. Santuokos ir šeimos kodeksas, galiojęs iki dabartinio Civilinio kodekso, nenumatė vaiko, kaip savarankiško teisės subjekto, teisių, vaiko teisės buvo pripažįstamos išvestinėmis iš jo tėvų teisių. Tokios nuostatos pažeidė principą, jog tik gimęs asmuo įgyja teisinį subjektiškumą, tad tik dėl amžiaus buvo neigiama vaiko teisė būti savarankišku teisės subjektu. „Pirmas svarbus žingsnis praktiškai ginant vaiką, kaip savarankišką teisės subjektą, buvo žengtas priėmus Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą. Šiame įstatyme įtvirtintos pagrindinės vaiko teisės ir laisvės, kurios turėjo būti saugomos visais civilinių teisių gynimo būdais. Ši pamatinė nuostata sukūrė svarbiausią išeities principą aiškinant ir taikant teisės normas, kad vaikas, kaip teisės subjektas, įgyja įstatymo nustatytas teises, o joms įgyvendinti kuriama vaiko teisių apsaugos sistema, paremta vaiko interesų viršenybės principu“¹². Taigi civilinėje teisėje vaikas iš esmės buvo pripažintas savarankišku civilinių teisinių santykių subjektu. Tačiau, ar galima vadovautis įstatymo analogija ir pripažinti vaiką taip pat ir baudžiamųjų procesinių santykių savarankišku subjektu? Manytina, jog atsakymas neigiamas. Civilinė ir baudžiamoji teisės skirtingos tiek savo prigimtimi, tiek ir reguliuojamais santykiais. Žinoma, niekas neabejoja, jog teisė yra svarbiausias vaikų interesų apsaugos pagrindas. Neabejojama ir tuo, jog aiškiai apibrėžtos ir teisės aktuose įtvirtintos teisės itin svarbios silpniems, labiau pažeidžiamiems visuomenės nariams, todėl įstatymo žodis gali būti jų pasipriešinimo priemonė. Išskirtinė vaikų padėtis suponuoja būtinybę aiškiai nustatyti vaikų teisių turinį, užtikrinti, kad pozityvioje teisėje būtų įtvirtintas išsamus šių teisių turinys, bei sukurti tokias teises procedūras, kurios leistų savo teisėmis pasinaudoti kiekvienam vaikui. Tačiau dažnai baudžiamajame procese vaikas negali savarankiškai pasinaudoti savo teisėmis. Čia ir iškyla nepilnamečių baudžiamojo procesinio teisnumo ir veiksnumo problema. Galima teigti, kad baudžiamajame procese procesinis teisnumas yra susijęs su procesinio statuso įgijimu, o procesinis veiksnumas gali būti siejamas su asmens amžiumi, taip pat jo fizine ir psichine branda (sveikata), leidžiančia jam teisingai suvokti bylos aplinkybes, pareigūnų priimamus sprendimus,

¹² Stripeikienė, J. Vaiko, kaip savarankiško teisės subjekto, problema. *Jurisprudencija*. 2003, 42 (34): 12-17.

taip pat suvokti tiek savo veiksmų, tiek ir su savo teisėtais interesais susijusių veiksmų reikšmę ir pasekmes¹³. Taigi galime daryti išvadą, jog asmenys iki 18 m. yra nevisiškai procesiškai veiksnūs, tai lemia amžiaus nulemtos ribotos galimybės pasinaudoti procesinėmis teisėmis bei vykdyti procesines pareigas, be to, jei nepilnamečius pripažintume visiškai veiksniais, jie prarastų procesinių garantijų taikymo galimybę. Taigi baudžiamojo proceso teisėje reikšminga 18 m. amžiaus riba, kurios nesulaukę nepilnamečiai pripažįstami turintys ribotą procesinį teisingumą bei veiksnumą, todėl įstatymų leidėjas jiems laiduoja papildomas procesines garantijas. Minėtos garantijos taikomos visiems asmenims, nesulaukusiems 18 m., tad nėra jokios kitos nepilnamečių diferenciacijos pagal amžių. Taigi galima daryti išvadą, jog BPK atspindi Vaiko teisių konvencijos nuostatą, jog vaiku laikomas kiekvienas žmogus neturintis 18 m. Kyla klausimas, kiek ir kokios reikšmės turi Vaiko teisių konvencijoje deklaruojama vaiko amžiaus riba su Lietuvos Respublikos BK nustatyta baudžiamojo subjektiškumo amžiumi?

Amžius, nuo kurio asmuo gali atsakyti pagal Lietuvos Respublikos baudžiamuosius įstatymus reglamentuotas BK 13 str., kuriame nustatyta, kad pagal baudžiamuosius įstatymus atsako asmenys, kuriems iki nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo padarymo buvo suėję 16 m. Išskirtiniais atvejais baudžiamojon atsakomybėn yra traukiami nepilnamečiai nuo 14 m. Taigi BK yra nustatytos dvi amžiaus ribos, nuo kurių asmenims gali būti taikoma baudžiamoji atsakomybė: bendroji amžiaus, nuo kurio gali būti taikoma baudžiamoji atsakomybė, riba yra 16 m. ir specialioji arba kitaip išimtinė baudžiamosios atsakomybės amžiaus riba – 14 m. Jos išimtinumas pasireiškia tuo, jog BK 13 str. 2 dalyje yra pateiktas baigtinis nusikalstamų veikų sąrašas, už kurias pagal baudžiamąjį įstatymą gali atsakyti asmuo, kuriam iki pavojingos veikos padarymo suėjo 14 m., sąrašas. Pasak BK komentaro autorių, „baudžiamosios atsakomybės nuo keturiolikos metų nustatymą lemia du svarbiausi kriterijai: pirma, įstatymo leidėjo požiūriu keturiolikos metų sulaukęs asmuo geba suvokti komentuojamo straipsnio 2 dalyje įrašytų veikų pavojingumą bei galimų jam taikyti baudžiamojo pobūdžio suvaržymų reikšmę; antra, daugelis sąraše nurodytų nusikalstamų veikų yra labai sunkūs arba sunkūs nusikaltimai žmogaus gyvybei, sveikatai, seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, asmens nuosavybei ir turtiniams interesams, visuomenės saugumui, t.y. didžiausią socialinę reikšmę turintiems gėriams“¹⁴. Abu nurodyti 14 m., kaip baudžiamosios atsakomybės amžiaus ribos nustatymo kriterijai, kelia pagrįstų abejonų. Visų pirma kokios aplinkybės formuoja tokį įstatymo leidėjo pažiūrį, jog asmuo, sulaukęs 14 m., geba suvokti nusikalstamų veikų pavojingumą? Antra, ar tikrai pagrįsta nustatyti tokią baudžiamosios atsakomybės amžiaus ribą atsižvelgiant vien į tai, jog padarytomis veikomis kėsinama į didžiausią socialinę reikšmę turinčius gėrius? Tarkim, nepakaltinami

¹³ Ažubalytė, R., Jurgaitis, R., Zajančkauskienė, J., *supra* note 6, p. 229.

¹⁴ Abramavičius, A., *et al. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras*. Bendroji dalis (1-98 straipsniai). Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 101.

asmenys pasikėsina į minėtus gėrius, tačiau juk tokiu atveju įstatymų leidėjas nedaro išimties dėl jų baudžiamosios atsakomybės ir toks asmuo jokiais atvejais nepripažįstamas nusikalstamos veikos subjektu. Teisinėje literatūroje tokios įstatymo leidėjo pasirinktos amžiaus, nuo kurio asmuo gali atsakyti pagal BK, ribos taip pat yra diskutuojamos. Antai, G. Sakalauskas pažymi, jog „Kaip matyti, Lietuvos Respublikos BK yra konstruojamas dviejų baudžiamosios atsakomybės amžiaus laiptelių modelis (14 m. ir 16 m.) pagal principą, kad už labai sunkias nusikalstamas veikas turi ir gali būti baudžiami vaikai jau nuo 14 m. Toks šių dviejų baudžiamosios atsakomybės amžiaus ribų pagrindimas atrodo logiškas, žvelgiant iš totaliai elgesį siekiančios kontroliuoti valstybės pozicijos. Sudaroma galimybė už sunkiausių smurtinius ir turtinius nusikaltimus bausti ir jaunesnio amžiaus vaikus. Tačiau vertinant iš jaunimo baudžiamosios atsakomybės perspektyvos toks reglamentavimas neatrodo logiškas. Juk svarbiausia baudžiamosios atsakomybės prielaida, kuri šiuo atveju materializuojama formalios amžiaus ribos nustatymu, yra tam tikro lygio asmens psichinė ir socialinė branda, leidžianti bendrai suvokti savo elgesio pavojingumą bei sudaranti prielaidą atsakomybei. Teiginys, kad kiekvienas šešiolikametis tokią brandą be abejonės yra pasiekęs visų nusikalstamų veikų atžvilgiu, o keturiolikmetis – tik tam tikrų nusikalstamų veikų atžvilgiu, neatrodo pagrįstas“¹⁵. Remiantis šio autoriaus nuomone, minimali baudžiamosios atsakomybės amžiaus riba nustatoma pagal preziumuojamą minimalią bendrą vaiko brandą, kuri jam pačiam leidžia suvokti savo veiksmų pavojingumą, o valstybei suteikia galimybę reikalauti už tai atsakyti. O štai pažeminto minimalaus baudžiamosios atsakomybės amžiaus ribos nustatymo šalininkai teigia, jog „Tokio amžiaus nepilnamečiai baudžiami tik už prigimtinius nusikaltimus (vagystė, nužudymas, išžaginimas). Kad tokie veiksmai yra draudžiami ir baudžiami, turi būti aiškinama nuo pat kūdikystės. Todėl ir atsakomybė už juos yra nustatyta nuo 14 metų“¹⁶. Tačiau vėlgi kyla klausimas, ar tikrai aiškinimas, kad vienokie ar kitokie nusikaltimai yra prigimtiniai, yra pakankamas pagrindas teigti, jog 14 m. sulaukęs asmuo suvokia ne tik tokį aiškinimą, bet ir tokių veikų darymo pavojingumą bei priešingumą teisei? Ir išvis, ar galima teigti, jog ir 16 m. sulaukęs asmuo yra pakankamai išsivystęs suvokti nusikalstamų veikų pavojingumą? Juk gali būti, kuomet 14 ar 16 metų asmens socialinė ir protinė branda atitinka 11-12 m. ar net jaunesnio amžiaus žmogaus socialinę brandą ir protinę išsivystymą. Taigi, ar gali būti toks asmuo traukiamas baudžiamojon atsakomybėn už padarytą veiką? Remiantis Lietuvos Respublikos baudžiamosios teisės doktrina bei teismų praktika, tokie asmenys trauktini baudžiamojon atsakomybėn bendrais pagrindais, nes amžius yra formalusis nusikaltimo sudėties požymis, kuris

¹⁵ Sakalauskas, G. Minimalaus baudžiamosios atsakomybės amžiaus problema: lyginamieji teisiniai ir kriminologiniai aspektai. *Teisės problemos*. 2009, Nr. 2 (64).

¹⁶ Rimkus, V. Nepilnamečių atsakomybės ypatumai pagal Lietuvos baudžiamuosius įstatymus. Kvalifikacijos kėlimų kursų „Nepilnamečių kriminalinė justicija“ paskaitų medžiaga. Vilnius, 2001, p. 142.

negali būti traktuojamas kitaip, negu nustatyta BK 13 str. Taigi vėl grįžtame prie anksčiau iškeltų klausimų, visgi kuo remiantis įstatymų leidėjas nustatė būtent tokias baudžiamosios atsakomybės amžiaus ribas? Kaip teigiama literatūroje, pagrindinis kriterijus, kuriuo rėmėsi įstatymų leidėjas yra visiems akivaizdus baudžiamajame įstatyme išvardytų nusikaltimų pavojingumas ir neteisėtumas. Todėl tokio amžiaus vaikų asmenybės ypatumai, anot įstatymo leidėjo, jau yra tokie, kad tokio amžiaus sulaukę vaikai jau gali visiškai suvokti ir įsisąmoninti konkrečius baudžiamojo įstatymo nustatytus draudimus. Tokio baudžiamosios atsakomybės ribų nustatymo konkrečių motyvų, vargu, ar rasime, belieka tikėtis, jog įstatymų leidėjas rėmėsi ne tik baudžiamosios teisės specialistų nuomonėmis, bet ir psichologų, medicinos mokslų atstovų bei jų mokslinių tyrinėjimų išvadomis. Neatmetama ir galimybė, jog toks dviejų pakopų baudžiamosios atsakomybės amžiaus ribų nustatymas tėra praeities „paveldas“. Antai, antrajame Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) statute nurodyta nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės pakaltinamumo amžiaus riba – 14 m. O trečiajame LDK statute pakaltinamumo riba didinama – asmenys atsako nuo 16 m. Lietuvoje galiojusiame Rusijos 1903 m. Baudžiamajame statute visiškai nepakaltinamais buvo laikomi nesulaukę 10 metų vaikai¹⁷. Negalėjusiais suprasti savo veiksmų reikšmės ar valdyti savo elgesio ir dėl to nepakaltinamais taip pat galėjo būti laikomi nepilnamečiai nuo 10 m. iki 17 m. O štai 1961 m. Lietuvos TSR BK 11 str. numatyta, kad „Pagal baudžiamuosius įstatymus atsako asmenys, kuriems, prieš padarant nusikaltimą, yra suėję šešiolika metų amžiaus“¹⁸. To paties straipsnio 2 dalyje nurodoma, jog už tam tikras tyčines nusikalstamas veikas atsako „asmenys, kurie padaro nusikaltimą, turėdami nuo keturiolikos, iki šešiolikos metų amžiaus“. Taigi nors baudžiamosios atsakomybės amžiaus ribos kito, tačiau bendra tai, jog ir anuomet vyravo 14 m. ir 16 m. amžiaus ribos.

Paminėtina, jog ir kitose valstybėse dažnai baudžiamuosiuose įstatymuose numatomos dvi nepilnamečių baudžiamojo subjektiškumo amžiaus ribos. Antai, Lenkijoje yra tokios amžiaus ribos: asmenys 15-16 m., kurie gali būti traukiami baudžiamojon atsakomybėn už Lenkijos BK konkrečiai išvardintus nusikaltimus ir asmenys 17-18 m. amžiaus, kurie gali būti patraukiami baudžiamojon atsakomybėn bendra tvarka¹⁹. O Rusijoje nepilnamečius įprasta skirstyti į tokias amžiaus grupes: 14 – 15 ir 16 – 17 metų asmenys. Taigi šių dviejų šalių baudžiamojoje teisėje, kaip ir Lietuvos baudžiamuosiuose įstatymuose numatytas dviejų baudžiamosios atsakomybės amžiaus pakopų modelis. Tačiau kai kuriose užsienio šalyse baudžiamoji atsakomybė taikoma nuo, mūsų požiūriu, gana ankstyvo amžiaus, pvz.: Airijoje ir Šveicarijoje – nuo 7 metų,

¹⁷ Andriulis, V., et al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 409.

¹⁸ Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 1961, Nr. 18-147.

¹⁹ Penal Code of the Republic Poland. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-12-05].
<<http://www.lexadin.nl/wlg/legis/nofr/eur/lxwepol.htm>>.

Didžiojoje Britanijoje – nuo 10 metų, Nyderlanduose – nuo 12 metų, Graikijoje – nuo 13 metų, Kanadoje – nuo 12 metų. Žvelgiant į šių valstybių baudžiamuosius įstatymus, Lietuvoje nustatytos baudžiamosios atsakomybės amžiaus ribos yra aukščiausios. Bet čia vertėtų paminėti, jog minėtose šalyse dažniausiai taikomi įvairūs atkuriamojo teisingumo modeliai, kurie, galima sakyti, tampa tam tikra atsvara tokio jauno amžiaus baudžiamosios atsakomybės subjektiškumo nustatymui. Minėto amžiaus vaikų baudžiamasis persekiojimas paprastai nutraukiamas ir, siekiant išsiversti be baudžiamųjų sankcijų, poveikio priemonės jiems taikomos ikiteisminėse institucijose.

Paminėtina, jog ne tik Lietuvoje, bet ir užsienio šalyse amžius, kaip baudžiamosios atsakomybės pagrindas, tampa įvairių diskusijų objektu. Antai, amerikiečių teisininkas Gerry Maher straipsnyje „Amžius ir baudžiamoji atsakomybė“ analizuoja Škotijos teisės nuostatas, pagal kurias vaikai baudžiami jau nuo 8 m. amžiaus. Autorius kelia klausimą: ar tikrai tai, kad asmuo yra sulaukęs tam tikro amžiaus, yra pakankamas pagrindas traukti jį baudžiamojon atsakomybėn? Pasak jo, jei žvelgsime į daugelio valstybių teisinių sistemų nuostatas sutiksime aiškų atsakymą „taip“. Autorius kvestionuoja tokias nuostatas, nurodydamas, jog baudžiamosios atsakomybės amžiaus nustatymas tėra filosofinė idėja, kad tam tikro amžiaus sulaukę vaikai jau gali būti baudžiami²⁰. Autorius nurodo, jog sunku atsikratyti jausmo, jog tokio amžiaus vaikai nenusipelno baismės ar bent jau tokios, kuri siejasi su baudžiamąja atsakomybe, juk galų gale, jie tėra vaikai, nepasiekę tokio fizinio ir protinio išsivystymo lygio kaip suaugusieji. Kartu autorius nurodo, jog argumentas, kad toks žemas vaikų baudžiamosios atsakomybės amžiaus ribų nustatymas yra neteisingas, vargu, ar galėtų būti pripažįstamas svariu argumentu. Kaip matyti, baudžiamąjo subjektiškumo amžius daugelyje valstybių tampa diskusijų objektu. Tai paaiškinama tuo, jog nėra ir veikiausiai niekad nebus sutarta dėl universalios baudžiamosios atsakomybės amžiaus tiek tarptautinėje plotmėje, tiek ir kiekvienos valstybės viduje, nes kiekviena valstybė yra laisva įvertinti, nuo kurio amžiaus asmuo gali tapti baudžiamosios atsakomybės subjektu.

Lieka vienas neatsakytas klausimas, tai visgi koks Vaiko teisių konvencijoje numatytos nepilnametystės amžiaus ribos santykis su Lietuvos Respublikos nustatytais baudžiamosios atsakomybės amžiaus ribomis? Manytina, jog santykis apsiriboja tuo, jog baudžiamosios teisės prasme nepilnametis kaip ir Vaiko teisių konvencijoje laikomas vaikas, nesulaukęs 18 m., tačiau baudžiamąja teisine prasme nepilnametystė įreminama į daug siauresnes ribas nei nurodyta Konvencijoje. Baudžiamosios teisės sąvoka „nepilnametis“ apima asmenis, sulaukusius

²⁰ Maher, G. Age and criminal responsibility. Ohio state journal of criminal law. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-12-15]. <http://moritzlaw.osu.edu/osjcl/Articles/Volume2_2/Symposium/Maher-PDF-4-11-05.pdf>

baudžiamosios atsakomybės amžiaus – 14(16) metų, tačiau nesulaukusius pilnametystės – 18 metų.

1.2 Socialinė branda

Jau minėta, kad nepilnamečio sąvoka apima du kriterijus: amžiaus ir socialinės brandos. Nepaisant to, jog dažniausiai akcentuojamas formalus amžiaus kriterijus, tačiau neabejotinai svarbu, siekiant apibrėžti nepilnamečio sampratą, yra ir socialinės brandos kriterijus. Pažymėtina, jog nei BK, nei BPK socialinės brandos apibrėžimo nepateikia, tai paaiškinama tuo, jog nepilnamečių, padariusių nusikalstamą veiką, socialinės brandos samprata, jos turinio nustatymas iš esmės nėra teisinis klausimas, jis ypač susijęs su psichologijos ir kriminologijos mokslais. Todėl pirmiausia svarbu įsigilinti į šių mokslų pateikiamą socialinės brandos sampratą, vėliau pereinant prie teisinio socialinės brandos vertinimo. Antai, psichologai E. Greenberger ir A. B. Sorensenas išskiria tris pagrindines asmens brandą sudarančias požymių grupes: biologiniai, socialiniai ir psichologiniai požymiai. Autoriai teigia, kad „subrendęs asmuo turi gebėti adekvačiai funkcionuoti, bendradarbiauti su kitais ir prisidėti prie socialinio bendrumo“²¹. Kriminologų teigimu, socialinė branda – tai tam tikras socialinis procesas, asmens realaus pasaulio suvokimas. Jų nuomone, „Socialinės brandos elementais laikytini ir asmenybės socialiniai vaidmenys, pavyzdžiui, žmogaus, savarankiškai užsidirbančio gyvenimui (o ne tėvų išlaikomo), vaidmuo arba vyro (žmonos), tėvo (motinos) vaidmuo ir pan. Kad asmuo imtų vykdyti tas socialines pareigas, kad visiškai priprastų prie atitinkamo socialinio vaidmens, reikia nemažai laiko. Tai ištisas procesas, ir beprasmiška mėginti rasti tą atskaitos tašką, nuo kurio prasideda suaugusiojo žmogaus gyvenimo etapas. Viskas priklauso nuo konkretaus žmogaus psichikos bei individualių gyvenimo aplinkybių“²². Taigi pritartina kriminologų palaikomai nuomonei, jog nepilnametystės amžiaus ribos, ir vaikų baudžiamosios atsakomybės ribos iš esmės yra tik juridinė prezumpcija. Preziumuojama, kad pagal fizinį, fiziologinį bei psichinį (dvasinį) išsivystymą šio amžiaus būdami jie yra ganėtinai subrendę atsakyti už savo nusikalstamą veiką²³. Antai, teismas vienoje byloje pažymi, jog „LR BK 13 str. 2 d. numatyta, kad pagal BK 178 str. asmuo atsako nuo 14 m. Įstatymo leidėjas preziumuoja, kad asmuo, sulaukęs 14 m. jau yra pasiekęs tokį psichinės, socialinės brandos lygmenį, kuris leidžia suvokti daromos nusikalstamos veikos, numatytos 178 str. nusikalstamą pobūdį“²⁴. Taigi galėtume teigti,

²¹ Greenberger, E., Sorensen, A. B. Toward a Concept of Psychosocial Maturity // *Journal of Youth and Adolescence*, 1974, Vol. 3, No. 4, p. 339.

²² Bluvšteinas, J., *Kriminologija*. Vilnius: „Pradai“, 1994, p. 199.

²³ Babachinaitė, G., *et. al.*, *supra* note 7, p. 367.

²⁴ Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 24 d. nuosprendis D.D. *baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 1A-554-81/2009).

jog teisė pagrindiniu nepilnametystės kriterijumi laiko tam tikrą amžiaus ribą, kuri kartu suponuoja ir nepilnamečio socialinės brandos lygį. Pastarasis sakinytis tikslintinas tuo aspektu, jog amžius suponuoja būtent pakankamą socialinės brandos lygį, nes teismų sprendimuose dažnai akcentuojama tik amžiaus riba, kurią pasiekus asmuo tampa baudžiamosios atsakomybės subjektu, neatsižvelgiant į asmens socialinę brandą. Tačiau paminėtina, jog BK 91 str. 2 d. numatyta, kad teismas, skirdamas bausmę nepilnamečiui turi atsižvelgti į nepilnamečio sveikatos būklę ir socialinę brandą. Tačiau kaip minėta, brandos samprata yra sunkiai apibrėžiama, todėl praktiškai taikyti šį kriterijų yra sudėtinga. Tai suponuoja konkretų žmogaus amžių atitinkančios brandos prezumpciją, kuri gali būti paneigiama tik kilus dėl jos abejonių, ir pasitelkiant specialistų ar ekspertų išvadas. Tokį požiūrį patvirtina ir teismai, kurie, nustatydami nusikalstamos veikos sudėties elementus, paprastai preziumuoja, kad sulaukęs amžiaus, nuo kurio galima baudžiamoji atsakomybė, asmuo atitinka tokiam amžiui būdingą socialinę brandą. Manytina, jog tokia praktika ydinga, nes nepaisant BK minimos išimties dėl socialinės brandos vis tiek apsiribojama formaliu amžiaus kriterijumi, kuris, kaip matyti, tampa atskaitos tašku preziumuojant asmens socialinės brandos lygio pakankamumą. Toks požiūris atsispindėjo ir teismų praktikoje taikant senąjį BK. Antai, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT) konstatavo, kad „Pagal šiuo metu galiojantį baudžiamąjį įstatymą (t.y. senąjį BK) yra nustatyta formali baudžiamosios atsakomybės amžiaus riba, pagal kurios amžiaus ypatumus yra susiaurinta tik pavojingų veikų apimtis, už kurias nepilnamečiai nuo keturiolikos iki šešiolikos metų traukiami baudžiamojon atsakomybėn įstatyme nustatyta tvarka. Tai lemia veikų pavojingumas bei nepilnamečio asmenybės socialiniai-psichologiniai ypatumai“²⁵.

Vadovaujantis naujojo BK 91 str. 2 d., galima teigti, kad ši kategoriška LAT nutarties nuostata pagal analogiją šiuo metu nepilnamečiams negali būti taikoma, todėl socialinės brandos klausimai kaip niekad reikšmingi nagrinėjant nepilnamečių baudžiamąsias bylas. Primintina, jog socialinė branda – tai fizinio, psichinio ir socialinio asmenybės brandumo pakopa, kurią kiekvienas asmuo pasiekia būdamas skirtingo amžiaus. Amžiaus riba, skirianti pilnamečius asmenis nuo nepilnamečių, yra sąlyginė, formali. Todėl teismai turėtų atsižvelgti į tai, jog kiekvienu atveju, socialinės brandos kaip nepilnamečio sąvokos kriterijus yra vertinamasis. Teismų sprendimuose socialinės brandos vertinamasis pobūdis ypač atsispindi. Pabrėžtina, jog ir BK normos skirtingai traktuoja socialinę brandą, todėl teismai, taikydami vieną ar kitą BK normą, socialinę brandą traktuoja taip pat nevienodai. Teismų sprendimuose matoma tendencija socialinę brandą aiškinti plačiau nusikaltimuose žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, ypač ryškus atskirtis aiškinant nukentėjusiojo ir kaltininko socialinę brandą.

²⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. gruodžio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-1066/2001.

Pvz.: BK komentaro autoriai aiškindami BK 149 straipsnyje numatytą kvalifikuojamą išžaginimo požymį – mažamečio išžaginimą, teigia, jog kai „lytiškai santykiuojama su mažamečiu, neturinčiu 14 metų asmeniu, turi būti nustatomas ne tik nukentėjusiojo amžius, bet ir tai, kad jis nesuvokė lytinio santykiavimo socialinės reikšmės“²⁶. Autoriai pabrėžia ir tai, jog 14 m. neturėjimas negali būti laikomas veiksmu, apsprendžiančiu bejėgišką nukentėjusiojo būklę. Tačiau teismų sprendimuose matoma ryški tendencija tokiais atvejais socialinę brandą aiškinti plečiamai ir nukentėjusį, neturintį 14 m. traktuoti kaip nepasiekusį socialinės brandos atitinkamo lygio. Tačiau pažymėtina, jog šiuolaikiniame pasaulyje paauglio socialinė branda trunka ilgiau, tuo tarpu lytinis brendimas vyksta žymiai greičiau. Tačiau teismai menkai atsižvelgia į tokius dėsningumus. Antai, LAT nagrinėjamoje byloje, kasatorius savo skundą dėl priimto žemesnės instancijos teismo nuosprendžio grindžia tokiais argumentais: „*Teismų nuosprendžių motyvas, kad vien tik mažametystės fakto pakanka D.K. veiksmus kvalifikuoti pagal BK 149 ir 150 straipsnių 4 dalis, prieštarauja suformuotai teismų praktikai, kad nukentėjusiojo asmens bejėgiškumas yra vertinamasis kriterijus. Kasatoriaus nuomone, vien ta aplinkybė, jog konstatuodami L. V. bejėgišką būklę teismai rėmėsi tik nepilnametystės kriterijumi, įrodo nuosprendžių nepagrįstumą*“²⁷. Tačiau Teismas atmetė kasatoriaus skundą, motyvuodamas tuo, jog „*Teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizės akte Nr. 103 MS-197 konstatuota, kad, remdamasi turimomis žiniomis, byloje nagrinėjamų įvykių metu L. V. galėjo suprasti su ja atliekamų veiksmų pobūdį, tačiau negalėjo visapusiškai suprasti tų veiksmų reikšmės, todėl nesugebėjo laiku numatyti tikrų įtariamųjų ketinimų*“²⁸. Taigi šiuo atveju, teismas rėmėsi specialistų pateiktomis išvadomis dėl asmens nepakankamos socialinės brandos. Paminėtina, jog vertinant nukentėjusiojo socialinę brandą beveik visuomet remiamasi specialistų išvadomis, o štai vertinant kaltininko socialinę brandą teismai dažnai imasi savarankiškai aiškintis jos pakankamumą. Įdomu tai, jog situacija, kai nukentėjusysis nėra sulaukęs 14 m., ši amžiaus riba teismams dažniausiai tampa pagrindiniu veiksmu konstatuoti, jog nukentėjęs asmuo nėra pasiekęs atitinkamo socialinės brandos lygio. O štai visiškai kitaip traktuojama BK 81 str. 2 d. numatyta norma, kuri leidžia asmenį, sulaukusį 18 m., bet nesulaukusį 21 m., jei toks asmuo nėra pasiekęs atitinkamo socialinės brandos lygio, prilyginti nepilnamečiui. Tokiu atveju teismų sprendimuose sutinkamas gana formalus požiūris į šios normos praktinį taikymą, tad dažniausiai 18 m. amžiaus riba teismams yra pagrindinis orientyras pripažinti, kad asmuo yra pasiekęs atitinkamą socialinės brandos lygį. Antai, apeliacinės instancijos teismas nurodo, jog „*Byloje aplinkybių, kurios leistų manyti, kad M. L. socialinė branda prilygo nepilnamečio brandai*

²⁶ Abramavičius, A., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis (99-212 straipsniai)*. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 181.

²⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. lapkričio 13 d. nutartis D. K. *baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 2K-560/2012).

²⁸ *Ibid.*

nenustatyta. M. L. padarė nusikalstamas veikas jau sulaukęs pilnamečystės“²⁹. Remiantis tuo, kas išdėstyta, teismų formuojama praktika leidžia teigti, jog asmens baudžiamojo subjektiškumo amžių ir socialinės brandos įvertinimą sieja itin glaudus ryšis.

Vertėtų plačiau panagrinėti jau minėtą BK 81 str. 2 d. numatytą nuostatą, kuri leidžia teigti, jog baudžiamajame įstatyme atsižvelgta į nuostatą, kad asmens iki 18 m. laikymas „vaiku“ yra sutartinis dalykas³⁰, o ne duotybė, todėl sprendžiant apie galimybę taikyti nepilnamečiams skirtas BK nuostatas, vertinant asmenį „įvedamas“ antras kriterijus – socialinė branda. BK įtvirtinta nuostata, jog jaunesniems nei 18 m. asmenims, taip pat vyresniems nei 18 m., bet dar nesulaukusiems 21 m. asmenims, jei jie socialine branda prilygsta nepilnamečiams, taikomi tam tikri baudžiamosios atsakomybės ypatumai. Čia vertėtų pažymėti, jog bus kalbama ne apie apskritai nepilnamečių kaip baudžiamosios atsakomybės subjektų socialinę brandą (bendroji norma taikoma 14-18 m. nepilnamečiams), o apie 18 – 21 m. jaunuolių socialinę brandą (BK 81 str. 2 d.). Lietuvos baudžiamojoje teisėje tai palyginti neseniai išskirta asmenų grupė pagal amžių. Ji mūsų baudžiamosios teisės ir kriminologijos moksle neturi nusistovėjusio termino. Tačiau pastaruoju metu šios asmenų grupės teisinio statuso problemai skiriamas didesnis dėmesys, antai, L. Ūselė ir M. Dobrynina, Teisės instituto Kriminologinių tyrimų skyriaus Vaikų ir jaunimo teisės sektoriaus darbuotojos, atliko tyrimą: „Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymas 18–20 metų jaunuoliams Lietuvoje“³¹. Autorės šių asmenų grupę siūlo vadinti jaunais pilnamečiais ir pabrėžia, jog „sprendžiant asmens baudžiamosios atsakomybės klausimą, labai svarbu, kad paskirta bausmė ar kita poveikio priemonė atitiktų savo paskirtį, tad jei 18–20 metų asmuo yra socialiai nebrandus, jam turėtų būti paskirta tokia bausmė ar kita poveikio priemonė, kuri atitinka jo amžių ir socialinę brandą“³². Kaip minėta, brandos samprata yra sunkiai apibrėžiama, ji suponuoja konkretų žmogaus amžių atitinkančios brandos prezumpciją, kuri gali būti paneigiama tik kilus dėl jos abejonių, ir pasitelkiant specialistų ar ekspertų išvadas. Remiantis baudžiamųjų bylų analize, kuriose buvo sprendžiamas klausimas dėl jaunų pilnamečių socialinės brandos, matyti, kad teisėjai retai imasi iniciatyvos svarstyti BK 81 str. 2 d. taikymo klausimą. Kita vertus, net ir ėmęsi spręsti šį klausimą, teismai retai jį patiki atitinkamų sričių specialistams. Toks minėtųjų specialistų „neįsileidimas“ apriboja galimybes įvertinti, ar aptariama teisės norma gali būti taikoma konkrečioje situacijoje, taip pat neskatina socialinės brandos sampratos plėtojimo ir jos turinio nustatymo praktikos. Iš LAT nutarčių taip pat matyti,

²⁹ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. sausio 30 d. nuosprendis M. L., E. S. baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1A-202/2012).

³⁰ Abramson, B. Juvenile justice: the „Unwanted Child“: Why the potencial of the Convention on the Rights of the Child is not being realized, and what we can do about it. *Juvenile Law Violations, Human Rights, and the Development of new Juvenile Justice Systems*. Oxford and Portland, Oregon. 2006, p. 24-25.

³¹ Dobrynina, M., Ūselė, L. Tyrimas: „Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymas 18–20 metų jaunuoliams Lietuvoje“. Vilnius: Teisės institutas, 2012.

³² *Ibid.*, p. 4.

kad teismai menkai pasitiki specialistų pateiktomis išvadomis apie teisiųjų socialinę brandą. Pavyzdžiui, LAT kasacinėje nutartyje padarė išvadą, kad „Bylos duomenys, susiję su nusikalstamų veikų padarymo aplinkybėmis ir teigiama nuteistojo asmenybe, nesudaro pagrindo teigti, kad nusikaltimų padarymo metu K. K. pagal socialinę brandą prilygo nepilnamečiui, nes K. K. buvo ir yra fiziškai bei psichiškai sveikas, išsilavinęs, jo neteisėtas elgesys buvo sąmoningas (jis suprato savo neteisėtus veiksmus ir numatė galimus padarinius) ir atitiko motyvą kerštauti. Jokios bylos aplinkybės nerodo sulėtėjusio ar sutrikdyto nuteistojo protinio išsivystymo, socialinio supratingumo lygio ar nesiorientavimo socialinėje aplinkoje, priešingai, jis gerai suvokia jį supančią socialinę aplinką ir moka joje elgtis. Taigi K. K. socialinė branda darant nusikaltimus nebuvo mažesnė nei statistinio vidutinio išsivystymo 18 metų amžiaus jaunuolio“³³. Šiuo atveju, gynybos pateikta pedagoginės psichologinės tarnybos išvada, kurioje nurodyta, kad K. K. yra socialiai nebrandus, anot LAT, neįrodo, kad jis nusikalstamų veikų metu pagal socialinę brandą prilygo nepilnamečiui. Būtina pabrėžti, kad teismui suteikta prerogatyva sprendžiant klausimą dėl BK 81 str. 2 d. taikymo. Todėl net ir esant specialistų išvadai, kad tiriamas asmuo yra socialiai nebrandus ar pagal socialinę brandą prilygsta nepilnamečiui, teismas gali nuspręsti netaikyti BK 81 str. 2 d. numatytos normos. Paminėtina, jog teisinis socialinės brandos, jos turinio vertinimas siejamas su įstatyme nurodytų aplinkybių ištyrimu. Pagal įstatymą, norint jaunam pilnamečiui pritaikyti nepilnamečiams numatytus baudžiamosios atsakomybės ypatumus, nusikalstamos veikos pobūdis, motyvai bei kitos bylos aplinkybės turi atskleisti jauno pilnamečio socialinę brandą, būdingą nepilnamečiams asmenims. Remdamasis jomis, teisėjas pats gali įvertinti, ar jaunuolio socialinė branda prilygsta nepilnamečio brandai ir, tik esant, jo manymu, būtinybei, kreiptis į specialistą atitinkamo paaiškinimo ar išvados. Deja, teismų sprendimai dažnai kelia pagrįstų abejonių. Jau minėta, jog teismų sprendimuose pastebima, jog baudžiamosios atsakomybės amžių ir socialinę brandą sieja glaudus ryšys, tačiau, ar iš tiesų tokio glaudaus ryšio egzistavimas pateisinamas? Pvz.: teismai dažnai teisiąmojo amžių lygina su baudžiamosios atsakomybės atsiradimo amžiaus riba ir tuomet jį aiškina priešingai – kaip argumentą, liudijantį teisiąmojo pakankamą socialinę brandą: „Atsakomybė už plėšimą atsiranda nuo 14 m., todėl nėra pagrindo manyti, jog teisiąmasis, būdamas 18 m. 11 mėn. ir 9 dienų amžiaus, nevysiškai suvokė savo veikos nusikalstamą pobūdį“³⁴. Manytina, kad baudžiamosios atsakomybės amžiaus santykis su teisiąmojo amžiumi nusikalstamos veikos padarymo metu neatskleidžia socialinės brandos turinio. Žinoma, neginčijama, jog amžiaus kriterijus yra viena iš BK XI skyriaus nuostatų taikymo sąlygų, tačiau jaunų pilnamečių atveju

³³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. vasario 3 d. nutartis K. K. baudžiamąjoje byloje (bylos Nr. 2K-39/2009).

³⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. kovo 30 d. nutartis R. Ž. baudžiamąjoje byloje (bylos Nr. 2K-200/2004).

lemiamą vaidmenį turi socialinės brandos panašumo į nepilnamečio socialinę brandą kriterijus, o ne baudžiamosios atsakomybės amžiaus kriterijus.

Remiantis tuo, kas išdėstyta, matyti, jog praktikoje susiduriama su socialinės brandos turinio, jo nustatymo problemomis, kurios užkerta kelią BK 81 str. 2 d. įtvirtintos normos taikymui arba daro jį itin retą. Nepaisant to, teismai neturėtų vadovautis aiškiai ir formaliai nustatytu baudžiamosios atsakomybės amžiumi, kuris nesukelia jokių teisinių sunkumų, jie turėtų analizuoti ir socialinę brandą. Pagrindžiant išsakytą poziciją vertėtų prisiminti, jog amžius ir socialinė branda yra atskiri du nepilnamečio sąvokos elementai. Toks išskyrimas nėra savitiksliis, juo norima atskleisti, jog tam tikras amžius dar negarantuoja pakankamo socialinės brandos išsivystymo lygio. Antai, Vokietijos baudžiamuosiuose įstatymuose pabrėžiama, kad nei paauglystė prasideda staiga ir netikėtai, nei brendimas baigiasi sulaukus tam tikro amžiaus³⁵. Manytina, jog esant tikimybei, kad vaiko brandos lygis neatitinka, yra mažesnis už tipinę to paties amžiaus individo fizinę, fiziologinę ir psichinę brandą, galima nustatyti realų vaiko brandos lygį pasitelkiant jau minėtus atitinkamus ekspertus. Kita vertus, galimos situacijos, kuomet baudžiamojoje byloje bus manipuliuojama socialinės brandos kategorija kaip tam tikra gynybos pozicija, o ekspertų skyrimas, neabejotinai, ilgins proceso trukmę, tačiau nepaisant to, baudžiamosios teisės bei baudžiamojo proceso keliamas uždavinys – užtikrinti visapusišką nepilnamečių teisių apsaugą negali būti tik skambi deklaracija, o kasdieninė pareigūnų bei teismų veikla. Deja, tenka pripažinti, jog Lietuvos teisėje šios normos taikymas yra daugiau išimtis nei taisyklė. Užsienio šalyse jaunų pilnamečių kaip baudžiamosios atsakomybės subjektų ypatumų akcentavimas taip pat lydimas gana vangios jų realizavimo praktikos. Išskirtina bene vienintelė Vokietija, kurioje aptariamoms teisės normoms jaunų pilnamečių atžvilgiu laikomos taisykle ir taikomos labai dažnai³⁶. Tačiau tuo stebėtis būtų sunku, Vokietijoje jau nuo 1953 m. Jaunimo teismo įstatymo 105(1) straipsnyje numatyta, kad jei kaltininko asmenybės ir jo socialinės aplinkos detali analizė rodo, jog nusikalstamos veikos padarymo metu 18–20 m. amžiaus kaltininkas pagal savo dorovinį ir protinį išvystymą prilygo nepilnamečiui, jam turi būti taikomas Jaunimo teismo įstatymas³⁷. O štai Lietuvoje jauniems pilnamečiams skirta norma baudžiamojoje teisėje gyvuoja vos septynerius su puse metų, todėl nėra keista, kad teismų praktikos šiuo aspektu dar nėra gausu.

Aptarus jaunų pilnamečių padėtį matome, jog jiems taip pat nėra jokių teisinių kliūčių taikyti nepilnamečių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutą. Tad kyla klausimas, ar

³⁵ Sakalauskas, G., et al. *Vaikų ir jaunimo baudžiamoji atsakomybė: užsienio šalių patirtis. Vokietija, Austrija, Olandija, Lenkija, Estija, Rusija*. Vilnius: Justitia, 2001, p. 34.

³⁶ Dünkel, F., Grzywa, J., Horsfield, Ph., Pruin, I. (Eds.). *Juvenile Justice systems in Europe. Current situation and Reform Developments*. Vol. 4. 2010, p. 1558–1559.

³⁷ *Youth Courts Law of Germany*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-11-11]. <http://bundesrecht.juris.de/englisch_jgg/index.html>.

dažnai teismai vadovojasi minėta nuostata? Teismų praktikoje pasitaiko atveju, kai pilnametis asmuo dėl nepakankamos socialinės brandos prilyginamas nepilnamečiui ir jam taikomos nepilnamečių baudžiamąją atsakomybę reglamentuojančios nuostatos, pvz.: *„Bylos duomenimis nustatyta, kad I. Č. jam inkriminuotas nusikalstamas veikas padarė būdamas 18 metų ir 5 mėnesių amžiaus.<...> Nuteistojo skunde įvardintos jo šeimos aplinkybės, tai, kad jo tėvai išsituokę, tėvas nemoka išlaikymo, gyvena tik su motina, jaunesniais broliais bei seserimis nakvynės namuose – leidžia pagrįstai manyti, kad I. Č. dvasinis, moralinis asmenybės brendimas nebuvo toks, kokį paprastai patiria kitas vaikas, gaunantis jo vystimosi sąlygoms būtiną dėmesį bei materialinį išlaikymą. Socialinės aplinkos, kurioje formavosi I. Č. asmenybė, įvertinimas duoda pagrindą manyti apie nepakankamą nuteistojo socialinę brandą, būdingą eiliniam pilnamečiui asmeniui. <...> Visos paminėtos aplinkybės, kolegijos nuomone, leidžia daryti išvadą, kad I. Č. savo socialine branda prilygsta nepilnamečiui“*³⁸. Taigi šiuo atveju, teismas jaunam pilnamečiui taikė atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutą.

Galų gale, galime pagrįstai daryti išvadą, jog nepilnamečio sampratą sudarantys elementai: amžius ir socialinė branda yra konstituciškai pagrįstas specifinių baudžiamosios teisės bei baudžiamojo proceso normų kūrimo ir taikymo pagrindas. Įvertinus vaikų psichikos, socialinę bei fizinę brandą, pripažįstama, kad nepilnamečiams, jei jie tampa baudžiamojo proceso dalyviais – įtariamaisiais (kaltinamaisiais), nukentėjusiais, liudytojais, - gali būti nustatytas skirtingas teisinis reguliavimas nei tą patį baudžiamąjį procesinį statusą turintiems pilnamečiams asmenims³⁹. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, jog pagal Konstituciją teisinis reguliavimas turi būti toks, kad baudžiamojo proceso dalyviai, turintys tą patį procesinį teisinį statusą būtų traktuojami vienodai, nebent tarp jų būtų tokio pobūdžio ir tokio masto skirtumų, kad nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas⁴⁰. Taigi kalbant apie galimą skirtingų procesinių taisyklių taikymą nepilnamečiams proceso dalyviams, visuotinai pripažįstama, kad asmens amžius ir socialinė branda atitinka taikytinų proceso normų diferencijavimo kriterijus ir gali būti specifinių baudžiamojo proceso normų taikymo pagrindas. Tokios pat nuostatos laikomos pagrįstomis taikant ir baudžiamąjį įstatymą su jame numatytais nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumais.

³⁸ Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. sausio 26 d. nuosprendis *I. Č. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 1A-59-354/2010).

³⁹ Abramavičius, A. Kai kurie teoriniai ir praktiniai konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo aspektai. *Teisė*, 2004, 50: 7-15.

⁴⁰ Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7-254.

2. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės samprata

Pabrėžtina, jog BK nėra formuluojama atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės samprata, tačiau ją galime rasti baudžiamosios teisės teorijoje: „tai atleidimas nuo visų padarinių, kurie sudaro baudžiamosios atsakomybės turinį“⁴¹. Taigi atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės glaudžiai siejasi su baudžiamosios atsakomybės samprata, kadangi atleidžiama yra ne nuo bet ko kito, o nuo baudžiamosios atsakomybės. Todėl norint suvokti atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutą, jo rūšis, šiuo atveju nepilnamečių atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės, svarbu aptarti ir pačią nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės sampratą.

Visiems puikiai žinomas postulatas, jog baudžiamoji teisė, taigi ir baudžiamoji atsakomybė yra laikoma *ultima ratio* priemone. Pažymėtina, kad „*ultima ratio* idėja ne tik išreiškia racionalų požiūrį į kovą su nusikalstamumu, bet ir dera su teisinės valstybės, ribojančios savo galias, modeliu“⁴². Įdomią nuomonę dėl šios priemonės pateikia V. Justickis, pasak kurio, „*Ultima ratio* principas neretai turi savotiško „teorinio principo“, „kilnaus pageidavimo“ statusą. Į jį žiūrima kaip į dalyką, apie kurį reikia kalbėti, bet nereikia daryti“⁴³. Tačiau tokiai pozicijai nepritarume, mūsų požiūrį į baudžiamąją teisę kaip *ultima ratio* priemonę ir tokį jos supratimą labiau atspindi Vokietijos mokslininkų idėja, kaip antai, Vokietijoje dėl *ultima ratio* teisinio statuso sutariama, kad baudžiamoji teisė turi pradėti veikti tik tada, kai kitos priemonės – socialinė parama, civiliniai ieškiniai, administraciniai sprendimai, nekriminalinės sankcijos – neadekvačios⁴⁴. Taigi šis fundamentalus baudžiamosios teisės principas nėra ir negali būti tik teorinio pobūdžio, tai ypač aktualu nepilnamečių baudžiamosiose bylose, kuomet turi būti panaudotos visos įmanomos priemonės ir tik tuomet taikoma baudžiamoji atsakomybė.

Paminėtina, jog baudžiamosios teisės ribose „baudžiamoji atsakomybė“ yra vienas labiausiai paplitusių ir dažniausiai vartojamų terminų. Nepaisant to, atrasti vieningą baudžiamosios atsakomybės sampratą nėra lengva. Tačiau turėdami omeny, jog atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto esmė – kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo atleidžiamas nuo tų teisinių padarinių, kurie sudaro baudžiamosios atsakomybės turinį, nesiiimsime nagrinėti ir ieškoti tos vienintelės, teisingiausios baudžiamosios atsakomybės sampratos, o pagrindinį dėmesį

⁴¹ Piesliakas, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė. 2-oji knyga*. Vilnius: Justitia, 2008, p. 345.

⁴² Fedosiuk, O. Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (*ultima ratio*): teorija ir realybė. *Jurisprudencija*. 2012, 19(2), p. 715–738.

⁴³ Justickis, V. *Kriminologija*. I dalis. Vilnius, 2001, p. 122.

⁴⁴ Schüne-mann, B. The System of Criminal Wrongs: The Concept of Legal Goods and Victimbased Jurisprudence as a Bridge between the General and Special Parts of the Criminal Code. *Buffalo Criminal Law Review*. 2004, 7: 551–581; Dubber, M. D. Theories of Crime and Punishment in German Criminal Law. *The American Journal of Comparative Law*. 2005, 53(3): 679–707.

skirsime baudžiamosios atsakomybės turinio suvokimui, kuris, beje, yra vienas didžiausių baudžiamosios atsakomybės probleminių aspektų, nes nuo to, kaip suvokiama baudžiamoji atsakomybė ir kokių teisinių priemonių sistema sudaro jos turinį priklauso tiek praktinių, tiek teorinių patraukimo baudžiamojon atsakomybėn klausimų išsprendimas, o taip pat atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto suvokimas, nes bet kuriuo atveju atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės visada reikš atleidimą nuo visų padarinių, kurie sudaro baudžiamosios atsakomybės turinį. Anot LAT senato, „*Baudžiamoji atsakomybė yra baudžiamųjų teisinių priemonių visuma, kurių valstybė taiko nusikaltimą padariusiam asmeniui. Kaltininkui padarius nusikaltimą, valstybei atsiranda teisė taikyti jam baudžiamąsias teises priemones – tiek įspėjamąsias, prevencines (kardomoji priemonė, turto areštas ir pan.), tiek sudarančias baudžiamosios atsakomybės turinį (nuosprendžio paskelbimas Lietuvos Respublikos vardu, bausmės paskyrimas, bausmės atlikimas, teistumas)*“⁴⁵. Iš pateikto LAT apbrėžimo, galima daryti išvadą, jog baudžiamosios atsakomybės turinį sudaro: a) nuosprendžio paskelbimas valstybės vardu, b) bausmės paskyrimas, c) bausmės atlikimas ir d) teistumas. Taigi baudžiamoji atsakomybė realizuojama teismo nuosprendžiu paskiriant bausmę ir jam įsigaliojus. Tačiau, ar mūsų nagrinėjamos temos kontekste būtų pagrįsta tapatinti baudžiamąją atsakomybę su bausmės paskyrimu? Juk nepilnamečiams, atleistiems nuo baudžiamosios atsakomybės, vietoj bausmės paskiriama auklėjamojo poveikio priemonė. Todėl sutiktina su R. Drakšo nuomone, jog bausmė tėra tik viena iš baudžiamosios atsakomybės realizavimo formų, ir dėl to tapatinti bausmės ir baudžiamosios atsakomybės negalima. Pagal R. Drakšą, „Baudžiamoji atsakomybė – tai valstybės prievartos priemonių taikymas nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui ir kartu šio asmens padaryto nusikalstamo elgesio pasmerkimas. Šio pasmerkimo išraiška – apkaltinamajame nuosprendyje numatyti asmeninio ar turtinio pobūdžio suvaržymai, taip pat iš asmens teistumo kylantys apribojimai“⁴⁶. Taigi vienas iš svarbiausių šios sampratos elementų yra valstybės prievartos priemonių taikymas, o tokiomis priemonėmis R. Drakšas laiko ne tik kriminalines bausmes, bet taip pat, kas ypač aktualu mūsų darbe, ir auklėjamojo poveikio priemones – baudžiamojo įstatymo nustatytas valstybines prievartos priemones, kurias teismas skiria baudžiamuosius nusižengimus ar nesunkius nusikaltimus padariusiems asmenims, atleistiems nuo baudžiamosios atsakomybės arba bausmės.

Reikėtų pažymėti, jog terminas „baudžiamoji atsakomybė“ minimas BK normose. Be baudžiamosios atsakomybės termino, Lietuvos baudžiamojoje teisėje vartojamas ir bausmės terminas, kuris BK dažnai žymi baudžiamąją atsakomybę. V. Piesliakas teisingai pažymi, jog „ir galiojančių įstatymų formuluotėse, ir kai kurių mokslininkų darbuose šie terminai neretai

⁴⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2001 m. birželio 15 d. nutarimas Nr. 30 „Dėl teismų praktikos atleidžiant nepilnamečius nuo baudžiamosios atsakomybės (BK 52-1 str.)“.

⁴⁶ Drakšas, R., *supra* note 3, p. 253.

vartojami tarsi būtų tapatūs⁴⁷. Pasak V. Piesliako, „Baudžiamoji atsakomybė – tai asmens, padariusio nusikalstamą veiką, pareigos, kilusios dėl padarytos nusikalstamos veikos, būti patrauktam baudžiamojon atsakomybėn, t.y. būti teismo pasmerktam valstybės vardu priimant apkaltinamąjį nuosprendį, atlikti bausmę ir turėti teistumą, įgyvendinimas. Ji įgyvendinama priėmus apkaltinamąjį nuosprendį⁴⁸. Taigi V. Piesliakas išskiria tris pagrindinius baudžiamosios atsakomybės elementus: 1) asmens pasmerkimas valstybės vardu, išreiškiamas apkaltinamajame nuosprendyje, pripažįstant asmenį kaltu padarius nusikalstamą veiką, numatytą BK; 2) bausmė; 3) asmens teistumas. Atrodytų, apibrėžimas atitinka baudžiamosios atsakomybės esmę, tačiau polemizuoti būtų galima su kitais V. Piesliako teiginiais, kaip antai, pasak jo, teismo nuosprendžiu dėl atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės baudžiamoji atsakomybė neįgyvendinama. Jo pastebėjimas dėl neretai tapatinamų baudžiamosios atsakomybės ir bausmės sąvokų, reiškia ne ką kitą, o išskirimą pilnos baudžiamosios atsakomybės (baudžiamoji atsakomybė skiriant ir atliekant bausmę) ir atleidimo nuo bausmės. Tačiau atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės jis nelaiko baudžiamosios atsakomybės realizavimu. Todėl pritarčiau R. Drakšo pozicijai, jog „baudžiamosios atsakomybės realizavimas suprantamas kaip teisinės nusikalstamos veikos pasekmės, pvz.: nuosprendžio paskelbimas valstybės vardu, bausmės paskyrimas, bausmės atlikimas, teistumas, atleidimas nuo bausmės ar atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės⁴⁹.

Baudžiamosios teisės teoretikų darbuose dažnai sutinkama pozicija, jog nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės negalima traktuoti kaip išimtinės. Nagrinėjant baudžiamosios atsakomybės esmę net ir nūdienos pasaulyje vis dar aktualios žymių teisės teoretikų idėjos, antai, H. Kelsenas yra taikliai apibūdinęs baudžiamosios atsakomybės pamatines nuostatas, pasak jo: „Teisė, kaip prievartinė tvarka, skiriasi nuo kitų socialinių tvarkų. Lemiamas kriterijus yra jėgos elementas: šios tvarkos numatytas aktas yra socialiai žalingų faktų padarinys ir privalo būti vykdomas net prieš individo valią, o jei šis priešinasi – pavartojant fizinę jėgą⁵⁰. Taigi šios idėjos išreiškia ne ką kitą, o būtent esamos baudžiamosios atsakomybės sampratos esmę. H. Kelseno minima prievartinė tvarka, šios tvarkos pažeidimo padarinys bei jėgos panaudojimas tokio pažeidimo atveju ir atskleidžia baudžiamosios atsakomybės esmę – valstybės prievartos taikymą asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką, ir kartu šio asmens padaryto nusikalstamo elgesio pasmerkimą. Sutinkamai su pozicija, jog nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės negalima traktuoti kaip išimtinės, galime apibrėžti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės sampratą remiantis jau aptarta bendrosios baudžiamosios atsakomybės samprata. Jos sąvoka

⁴⁷ Piesliakas, V., *supra* note 20, p. 175.

⁴⁸ *Ibid.*, p. 181.

⁴⁹ Drakšas, R., *supra* note 3, p. 194.

⁵⁰ Kelsen, H. *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 65.

galėtų būti apibrėžiama kaip „valstybės prievartos taikymas padariusiam nusikalstamą veiką nepilnamečiui ir kartu šio asmens nusikalstamo elgesio pasmerkimas, kurio išraiška – apkaltinamajame nuosprendyje numatyti asmeninio ar turinio pobūdžio suvaržymai, taip pat iš asmens teistumo kylantys apribojimai“⁵¹. Kaip matyti, lyginant nepilnamečių ir bendrosios baudžiamosios atsakomybės sampratą, nepilnamečiams taikomą baudžiamąją atsakomybę negalėtume pavadinti išimtinę. Žinoma, negalime paneigti, jog nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė pasižymi tam tikru specifiškumu, juridinėmis bei socialinėmis lengvatomis, nepaneigsime ir to, kad jai būdingas „išskirtinumas, siejamas su visapusišku amžiaus, fizinių ir psichinių ypatumų, dėl kurių paaugliams ne visuomet būtina taikyti pačias griežčiausias baudžiamosios atsakomybės priemones, įvertinimu“⁵². Įstatymų leidėjas, įtvirtindamas specialius nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus taip pat nepilnamečius išskyrė kaip atskirus baudžiamosios atsakomybės subjektus. Su tokia pozicija sutinka G. Sakalauskas ir A. Jatkevičius, kurie teigia, kad „vaikai negali atsakyti visiškai, kol yra nepilnamečiai, nes jie dar nėra pasiekę dvasinės ir psichologinės brandos, nuo kurios galima baudžiamoji atsakomybė, todėl jie turi būti išskirti iš baudžiamosios sistemos“⁵³. Nepilnamečių kaip išimtinės baudžiamosios atsakomybės subjektų traktavimo šalininkai teigia, jog „įstatymo leidėjo nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės nuostatų išskyrimas į atskirą BK skyrių pabrėžia nepilnamečiams taikomą baudžiamosios atsakomybės išimtinumą“⁵⁴. Tačiau, manytina, jog minėtieji ypatumai negali būti pripažinti jokiai atsakomybės išskirtinumu, nes visi BK 80 straipsnyje numatyti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai iš esmės konkretizuoja pagrindines baudžiamosios teisės funkcijas (bendrosios prevencijos, informacinę, represinę, individualios prevencijos). „Įstatymų leidėjas, nurodydamas nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų paskirtį, turėjo omeny ne apskritai nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės, o pirmiausia nepilnamečiams taikomų bausmių ir auklėjamojo poveikio priemonių sistemos bei kitų specialiai jiems įstatyme numatytų bendrosios taisyklės išimčių paskirtį“⁵⁵. Todėl manytina, jog vis dėlto tikslinga nepilnamečių baudžiamąją atsakomybę laikyti ne išimtinę, o specifine bendrosios baudžiamosios atsakomybės dalimi.

⁵¹ Drakšienė, A., Drakšas, R., *supra* note 7, p. 31.

⁵² Michailovič, I. *Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas*. Daktaro disertacijos santrauka (socialiniai mokslai, teisė). - Vilnius: Vilniaus universitetas, 2001.

⁵³ Sakalauskas, G., Jatkevičius, A. Tarptautiniai dokumentai, reglamentuojantys vaikų ir jaunimo baudžiamąją atsakomybę. *Teisės problemos*. 2000, Nr. 3-4, p. 29-38.

⁵⁴ Bagdonienė, A. Bausmių skyrimo nepilnamečiams ypatumai. //Profesinės studijos: teorija ir praktika., 2009/5, p. 38.

⁵⁵ Abramavičius, A., *et al.*, *supra* note 9, p. 429.

3. Nepilnamečių atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės pagal Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą

Valstybė realizuodama savo funkcijas, organizuodama baudžiamąjį persekiojimą ir taikydama prievartos priemones numato įvairias garantijas ir saugiklius, kurie apsaugo nepilnamečių nuo neigiamo poveikio. Vis labiau diferencijuojant ir atskiriant nepilnamečių baudžiamąją atsakomybę nuo suaugusių asmenų, valstybė įstatymu jiems numatė tam tikrus baudžiamosios atsakomybės ypatumus. Vienas iš jų tai, jog nepilnamečiams taikoma baudžiamoji atsakomybė gali būti realizuojama ne tik paskiriant bausmę nusikalstamą veiką padariusiam nepilnamečiui asmeniui, bet ir atleidus jį nuo baudžiamosios atsakomybės ir paskyrus įstatyme numatytas auklėjamojo poveikio priemones. Baudžiamosios teisės teorijoje teigiama, kad „atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės yra reikšmingas institutas, nes juo remiantis realizuojami humanizmo, atsakomybės individualizavimo ir teisingumo principai“⁵⁶. Visi minėtieji principai koreliuoja tarpusavyje ir atskleidžia teisingumo vykdymo baudžiamojoje byloje esmę – tai ne tik asmens, padariusio nusikaltimą, teisingas nubaudimas, bet ir asmens, nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos, teisių ir teisėtų interesų atstatymas ir apsauga. „Viena iš tokių baudžiamosios teisės santykių racionalaus sureguliuavimo priemonių ir yra atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutas“⁵⁷.

Teisės moksle vadovaujamosi nuostata, jog „svarbiau yra ne nubausti nepilnamečių kaltinamąjį, o bandyti jį perauklėti. Perfrazuojant principą *in dubio pro reo* (abejonės kaltinamojo naudai), sakoma, kad nepilnamečių bylose turi būti vadovaujamosi principu *in dubio pro educatione* (abejonės atveju turi būti priimami auklėjimo (o ne nubaudimo) interesams naudingi sprendimai)“⁵⁸. Todėl atsižvelgiant į nepilnamečio socialinį nebrandumą, atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės pagrįstai laikomas alternatyvia baudžiamojo teisingumo vykdymo forma, nes šio instituto taikymo tikslas – padėti nepilnamečiui pakeisti gyvenimo būdą ir elgesį ir be bausmės paskyrimo, o taikant auklėjamojo poveikio priemones, kurių tikslas nepilnamečio asmenybės ugdymas, auklėjimas, neteisėto elgesio priežasčių šalinimas, o ne nubaudimas. Paminėtina, jog šis institutas egzistuoja ir kitose šalyse, jis visų pirma yra numatytas tų valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose, kuriuose nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė yra išskirta iš bendrosios teisės, pvz.: pagal Austrijos teisę, kiekvienoje nepilnamečio baudžiamojoje byloje prokuroras ir teisėjas pirmiausiai turi įvertinti visas

⁵⁶ Abramavičius, A., et al. *Baudžiamoji teisė. Antrasis papildytas leidimas*. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 368.

⁵⁷ Baranskaitė, A., Papiestis, J. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės Konstitucijos ir Konstitucinės jurisprudencijos kontekste. *Jurisprudencija*. 2006, Nr. 7(85). p. 30-41.

⁵⁸ Goda, G. Nepilnamečio teisinė padėtis baudžiamajame procese. Kvalifikacijos kėlimų kursų „Nepilnamečių kriminalinė justicija“ paskaitų medžiaga. Vilnius, 2001, p. 195.

nepilnamečio atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės galimybes⁵⁹. Austrijos Jaunimo teismo įstatymo 4 straipsnio 2 dalies 2 punkte numatytas nepilnamečių iki 16 metų atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, jei jų veikoje nėra sunkios kaltės⁶⁰. Lyginant šioje valstybėje aptariamo instituto teisinį reguliavimą su Lietuvoje numatytu, matome, jog išryškėja vienas reikšmingas skirtumas. Austrijoje šio instituto taikymas įgauna imperatyvų pobūdį, t.y. šioje valstybėje kiekvienoje nepilnamečio byloje pirmiausia privaloma įvertinti visas nepilnamečio atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės galimybes, kai tuo tarpu, Lietuvos Respublikos BK 93 straipsnio nuostata mums suponuoja, jog nepilnamečių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto taikymas sutelktas teisingumo vykdytojų rankose, t.y. minėtame straipsnyje teigiama, jog nepilnametis teismo „gali būti“ atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu jis atitinka minėtame straipsnyje išvardintas būtinausias sąlygas. Taigi įstatymas deklaruoja, jog nepilnametis gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, esant įstatymo numatytoms sąlygoms, tačiau net ir esant tokioms sąlygoms jis neprivalo būti atleistas. Toks teisinis reguliavimas kelia tam tikrų abejonių. Kodėl įstatymo leidėjas šio instituto taikymą sieja išimtinai su teismo teise? Ar nebūtų tikslingiau įstatymo formuluotę „gali būti“ keisti į „turi būti“ nekeičiant kitų šios normos nuostatų. Juk ir tokiu atveju, teismui būtų palikta pakankama laisvė įvertinti būtinųjų sąlygų buvimą ir nepilnametis „turėtų būti“, o ne „galėtų būti“ atleistas tik teismui nustačius minėtas sąlygas, kurių nustatymas ir aiškinimas, beje, didžia dalimi priklauso teismo diskrecijai. Manytina, jog toks teisinis reguliavimas labiau derėtų su BK 80 str. deklaruojama nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų paskirtimi. Paminėtina ir tai, jog nesant imperatyvaus reikalavimo kiekvieną kartą nagrinėjant nepilnamečių baudžiamąsias bylas įvertinti nepilnamečio atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės galimybes paneigiama tokio instituto baudžiamajame įstatyme įtvirtinimo esmė. Todėl kritikuotina įstatymo leidėjo valia šio instituto taikymo inicijavimą patikėti teismui, kuris, remiantis šiuo metu galiojančiu baudžiamuoju įstatymu, gali net nesiimti svarstyti šio instituto taikymo galimybes nepilnamečiui. Toks neapibrėžtas nepilnamečių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto teisinis reguliavimas kelia daug problemų teisinėje praktikoje. Antai, apeliaciniu skundu buvo ginčijamas pirmosios instancijos teismo BK 93 str. taikymo nepilnamečiui svarstymo ignoravimas. Apeliacinės instancijos teismas pagrįstai konstatavo, jog, „Teismas, net nesvarstydamas nusikaltimą padariusiai nepilnametei R. Ž. LR BK 93 str. taikymo galimybes, ignoravo nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus ir jų paskirtį“⁶¹. Taigi nors baudžiamajame įstatyme nėra imperatyvaus reikalavimo, tačiau manytina, jog tais atvejais, kai

⁵⁹ Sakalauskas, G., et al., supra note 18, p. 38.

⁶⁰ Bundesgesetz vom 20. Oktober 1988 über die Rechtspflege bei Jugendstraftaten (Jugendgerichtsgesetz 1988 - JGG). [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-11-11]. <http://www.childsrightrights.org/html/site_fr/law_download.php?id=143>.

⁶¹ Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 7 d. nuosprendis R. Ž. Baudžiamojame byloje (bylos Nr. 1A-203-113-2009).

pirmą kartą nusikaltusio nepilnamečio padarytos veikos pavojingumas, konkrečios veikos padarymo aplinkybės, asmenybė ir jo elgesys po nusikalstamos veikos padarymo atitinka BK 93 straipsnio 1 dalies sąlygas, teismas privalo svarstyti, ar yra pakankamas pagrindas manyti, kad kaltinamojo nubaudimas ir siekimas teigiamų nepilnamečio elgesio pokyčių ateityje yra galimas be kriminalinės bausmės skyrimo. Toks reikalavimas kildinamas iš nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų paskirties ir humaniškumo principo esmės.

Artimesnis mūsų baudžiamajam įstatymui, nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų reglamentavimas sutinkamas Rusijos Federacijos baudžiamuosiuose įstatymuose. Antai, Rusijoje nepilnamečiai, pirmą kartą padarę nesunkų ar vidutinio sunkumo nusikaltimą, gali būti atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu bus pripažinta, kad jų pasitaisymas gali būti pasiektas taikant priverčiamąsias auklėjamojo poveikio priemones (90-92 str.)⁶². Panašios nuostatos sutinkamos ir Lenkijos, Latvijos, Baltarusijos baudžiamuosiuose įstatymuose. O štai dalis valstybių yra pasirinkusios kitokias atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės formas - atkuriamojo teisingumo (mediacijos) ir (arba) *diversion* modelius. Pastarojo modelio koncepcija atsirado JAV ir iki šiol ten aktyviai kuriamos ir taikomos įvairios *diversion* programos. Tokios programos teismo gali (bet neprivalo) būti skiriamos tik pirmą kartą baudžiamąjį nusižengimą padariusiems nepilnamečiams⁶³. *Diversion* modelio arba, kitaip tariant, „alternatyvaus proceso esmė yra ta, kad įtariamojo padarius nusikalstamą veiką nepilnamečio atžvilgiu nutraukiamas oficialus baudžiamasis arba nepilnamečių procesas ir problema sprendžiama kitomis priemonėmis. Asmuo ikiteisminio proceso stadijoje paprastai yra atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės“⁶⁴. Taigi alternatyvaus proceso esmė ta, jog nepilnametis atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės jau ikiteisminio proceso stadijoje. Skirtingai nei Lietuvoje, jam netenka dalyvauti teisiniame procese. Taigi šio instituto įtvirtinimas yra paremtas stigmatizacijos teorija („etikečių teorija“). Yra teigiama, kad „asmuo, padaręs nusikalstamą veiką (dažnai atsitiktinai), stigmatizuojamas visos teisingumo vykdymo sistemos, gauna kaltininko etiketę ir tuomet toliau prisitaiko prie šio vaidmens, elgiasi kaip nusikaltėlis“⁶⁵. Todėl nepilnamečio bylos nenukreipimas oficialiam teisingumo vykdymo procesui, padeda išvengti stigmatizacijos. Be šio, literatūroje nurodomi ir kiti *diversion* tikslai: 1) greitesnė reakcija į padarytą neteisėtą veiką, nes nenutrūksta ryšys tarp veikos ir jos padarinių; 2) lankstus ir greitesnis problemos sprendimas nukentėjusiajam; 3) oficialiųjų institucijų prievartos ir

⁶² Criminal code of the Russian Federation. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-12-07]. <<http://www.russian-criminal-code.com>>.

⁶³ *Juvenile diversion drug court*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-11-11]. <http://courts.jocogov.org/cs_jdivdc.aspx>.

⁶⁴ Drakšienė, A., Drakšas, R., *supra* note 7, p. 150.

⁶⁵ Michailovič, I., *supra* note 23.

kontrolės vaidmens sumažėjimas ir kt⁶⁶. O štai mediacija, kaip atkuriamojo teisingumo vykdymo nepilnamečiams modelis, yra suvokiamas kaip „savanoriškas abiejų šalių (įtariamojo ir nukentėjusiojo) bandymas išspręsti konfliktą, kilusį iš nusikaltimo, bei sudaryti kaltininko ir nukentėjusiojo sutartį dėl atlyginimo, tarpininkaujant nešališkam (objektyviam) mediatoriui“⁶⁷.

Taigi kiekvienoje valstybėje sutinkamos panašios, o kartu ir skirtingos alternatyvios nepilnamečių baudžiamojo teisingumo vykdymo formos. Viskas priklauso nuo valstybėje vyraujančios teisinės sistemos ir daugelio kitų niuansų.

Paminėtina, jog nepilnamečių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės problematika apima bendruosius atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindus (pvz.: kai nepilnametis ar jo padaryta nusikalstama veika prarado pavojingumą ir kt.) ir specialųjį nepilnamečių atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės. Atkreiptinas dėmesys į šių normų galimą konkurenciją. LAT ne vienoje byloje yra konstatavęs, kad teismai, atleisdami nepilnametį nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BK 38 straipsnį (bendroji norma), netinkamai pritaikė baudžiamąjį įstatymą, nes nepilnamečių atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės yra reglamentuotas atskirame BK skyriuje, skirtame nepilnamečių atsakomybės ypatumams, konkrečiai – specialioje normoje – BK 93 straipsnyje. Aukščiausiasis Teismas nurodė, kad „*BK XI skyrius nustato nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus. Šio skyriaus 81 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad asmenims, kuriems nusikalstamos veikos padarymo metu nebuvo suėję aštuoniolika metų, taikomos BK XI skyriaus nuostatos, t.y. taikomos taisyklės, nustatančios nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus. BK XI skyriaus 93 straipsnis nustato nepilnamečio atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės sąlygas. Šio straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad nepilnametis, pirmą kartą padaręs neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, teismo gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu jis: 1) nukentėjusiojo asmens atsiprašė ir visiškai ar iš dalies savo darbu ar pinigais atlygino arba pašalino padarytą turtinę žalą arba 2) pripažintas ribotai pakaltinamu, arba 3) pripažino savo kaltę ir gailisi padaręs nusikalstamą veiką, arba yra kitų pagrindų manyti, kad nepilnametis laikysis įstatymų ir nedarys naujų nusikalstamų veikų. Teismas atleido S.G. nuo baudžiamosios atsakomybės, vadovaudamasis BK 38 straipsniu, nes jis prisipažino padaręs nusikalstamą veiką, susitaikė su nukentėjusiuoju ir susitarė su juo dėl žalos atlyginimo. Bylos duomenimis patvirtinta, kad S.G., būdamas nepilnamečiu, pirmą kartą padarė apysunkį tyčinį nusikaltimą, pripažino savo kaltę ir gailisi padaręs nusikalstamą veiką, taigi yra visos BK 93 straipsnio 1 dalies 3 punkte numatytos sąlygos atleisti jį nuo baudžiamosios atsakomybės, todėl teismas jį atleisdamas*

⁶⁶ Heinz, W., Storz R. *Diversijon im Jugendstrafverfahren der Bundesrepublik Deutschland. Abschlussbericht*. Bonn, 1993, S. 6-9.

⁶⁷ Michailovič, I. Nepilnamečio kaltininko ir nukentėjusiojo mediacijos galimybės Lietuvoje. *Teisė*. 2000, Nr. 35. P. 69-79.

nuo baudžiamosios atsakomybės privalėjo vadovautis minėta norma⁶⁸. Kitoje byloje LAT taip pat konstatavo, jog „Baudžiamojo kodekso XI skyriuje reglamentuoti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai. BK 80 straipsnyje nustatyta jų paskirtis, ir teismai privalo taikyti šio skyriaus nuostatas, kai teisiamas nepilnametis, t. y. 14–18 metų amžiaus asmuo, jei jis atitinka kitas sąlygas, kai tokios numatytos. Kaip teisingai pažymėta kasaciniame skunde, BK 38 straipsnio nuostatos yra bendro pobūdžio ir sukelia ar gali sukelti kur kas sunkesnius padarinius nei BK 93 straipsnio nuostatos, skirtos nepilnamečiams. Pirmosios instancijos teismas, netaikydamas BK 93 straipsnio, savo sprendimą motyvavo tuo, kad L. Juočionis neatitinka šio straipsnio 1 dalies 1 punkte numatytos sąlygos, t. y., kad jis neatlygino nusikaltimu padarytos žalos ir jos nepašalino. Tačiau teismas neatkreipė dėmesio į tai, kad L. Juočionis atitinka kitą – šio straipsnio 1 dalies 3 punkte numatytą sąlygą – jis pripažino savo kaltę ir gailisi padaręs nusikalstamą veiką. BK 93 straipsnio 1 dalyje numatytos sąlygos yra alternatyvios ir pakanka, kad asmuo atitiktų bent vieną iš jų. Todėl, be abejo, L. Juočionis nuo baudžiamosios atsakomybės turėjo būti atleistas ne BK 38, o 93 straipsnio pagrindu ir jam turėjo būti paskirta viena iš BK 82 straipsnyje numatytų auklėjamojo poveikio priemonių⁶⁹. Minėtose nutartyse Teismas laikosi pozicijos, jog visais atvejais, kai yra BK 93 straipsnyje numatyti pagrindai bei sąlygos reikia taikyti minėtąją BK nuostatą, o ne bendrąją normą (BK 38 str.). Tačiau LAT nutartyse sutinkama ir kiek kitokia pozicija, štai kasaciniame nutartyje Teismas BK 38 straipsnio taikymo negalimumo neįžvelgė: „Prašymą skundžiamą nutartį pakeisti prokuroras motyvuoja tik tuo, kad S. P. nusikalstamų veikų padarymo metu buvo nepilnametis, o nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus reglamentuoja BK XI skyrius. Iš skunde suformuluoto prašymo ir jo pagrindimo seka, kad, kasatoriaus nuomone, nepilnamečiams BK 38 straipsnio, kuris yra BK VI skyriuje, nuostatos negali būti taikomos. Vadovaujantis tokia logika, reikėtų daryti išvadą, kad nepilnamečiams negalėtų būti taikomi ir kiti BK VI skyriuje (kuris skirtas pilnamečiams asmenims) numatyti atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindai. Tai atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, kai asmuo ar nusikalstama veika prarado pavojingumą (BK 36 straipsnis), atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės dėl nusikaltimo mažareikšmiškumo (BK 37 straipsnis) ir kt. Akivaizdu, kad tokia išvada prieštarautų tiek aptariamų normų, tiek BK XI skyriaus turiniui. Kasacinės instancijos teismo teisėjų kolegija pažymi, kad BK 38 ir 93 straipsniuose numatyti atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindai nėra tapatūs. Atleidžiant nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BK 38 straipsnį, būtina nustatyti šios normos pirmojoje ir antrojoje dalyse numatytų

⁶⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 25 d. nutartis S. G. baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-438/2005).

⁶⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 8 d. nutartis L. J. baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-541/2005).

sąlygų visumą, o atleidimui nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BK 93 straipsnį gali pakakti, pavyzdžiui, vien to, kad nepilnametis pripažintas ribotai pakaltinamu (BK 93 straipsnio 1 dalies 2 punktas). Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BK 38 straipsnį sąlyginis, o pagal BK 93 straipsnį – besąlyginis. Dėl aptartų priežasčių BK 38 straipsnio ir 93 straipsnio negalima laikyti bendrąją ir specialiąja norma, kurių konkurencijos atveju turėtų būti taikoma specialioji norma. BK 38 straipsnyje yra akcentuojamas nukentėjusiojo ir kaltininko susitaikymas. Skundžiamos nutarties turinys patvirtina, kad šioje byloje nukentėjusysis susitaikė su abiem kaltininkais, kad teismas nustatė ir visas kitas BK 38 straipsnio pritaikymui būtinas sąlygas. Todėl kasacinės instancijos teismo teisėjų kolegija neturi pagrindo išvadai, kad aptariama BK norma šiuo atveju buvo pritaikyta netinkamai⁷⁰. Kaip žinia, Aukščiausiojo Teismo misija – per kasacinėse nutartyse suformuotus precedentes užtikrinti vienodą bendrosios kompetencijos teismų praktiką valstybėje. Tačiau šiuo atveju, dėl BK 93 str. ir 38 str. konkurencijos vieningo teisės aiškinimo ypač pasigendama, tad praktikoje dažnai pasitaiko, jog teismai skirtingai vertina tapačias situacijas. Šiuo metu esama praktika pasižymi tuo, jog teismų sprendimai, kuriais nepilnamečiai atleidžiami nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BK 38 str. keičiami netinkamo įstatymo pritaikymo pagrindu. Pvz.: „Spręsdamas kausimą dėl P. J. atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės, pirmosios instancijos teismas neatsižvelgė į nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus, nukrypdamas nuo tokios baudžiamojo įstatymo taikymo praktikos. Todėl teisingi apeliacinio skundo argumentai, kad apylinkės teismas nepagrįstai pritaikė P. J. BK 38 str. nuostatas, nevertindamas galimybės taikyti BK 93 straipsnį“⁷¹. Analogiškos nuostatos atsispindi ir kituose teismų sprendimuose, antai, apeliacinės instancijos teismas konstatuoja: „Tuo atveju, kai nusikalstamos veikos padarymo metu asmuo neturi 18 m., jam atsakomybė taikoma pagal BK 81 str. 1 d. ir numatytas BK XI skyriuje nuostatas. Taigi Kėdainių rajono apylinkės teismas, atleisdamas Ž. M. nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BK 38 str. nuostatas, netinkamai pritaikė baudžiamąjį įstatymą, nes taikė ne tas BK bendrosios dalies normas, kurias turėjo taikyti. Šiuo atveju, jeigu teismas manė, kad Ž. M. yra galimybė atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės, tai atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės klausimas privalėjo būti svarstomas pagal BK 93 str. nuostatas, kurios numato nepilnamečio atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindus ir sąlygas“⁷². Taigi teismų formuojama praktika atitinka baudžiamosios teisės doktriną tuo aspektu, jog nepilnametis gali būti atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės ir pagal kitus BK straipsnius dėl atleidimo nuo

⁷⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. lapkričio 14 d. nutartis S. P. baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K- 534/2006).

⁷¹ Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. birželio 23 d. nuosprendis P. J. baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1A-443-380-2011).

⁷² Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. kovo 19 d. nuosprendis Ž. M. baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1A-107-337-2012).

baudžiamosios atsakomybės, tačiau manytina, jog esant BK 93 straipsnyje numatytiems pagrindams bei sąlygoms, teismas nepilnamečiui turėtų taikyti šią normą. Šiuo atveju labai pasitarnautų vieningas LAT išaiškinimas dėl minėtųjų straipsnių konkurencijos, kuris padėtų išvengti teismų sprendimuose pasitaikančių klaidų.

Prie nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės probleminių aspektų vertėtų paminėti nepilnametystės pripažinimo lengvinančia aplinkybe problemą (BK 59 str. 2 d.). Baudžiamųjų bylų analizė parodė, jog pasitaiko atvejų, kuomet teismai nepilnametystę pripažįsta atsakomybę švelninančia aplinkybe, pvz.: „*Kaltinamojo V. K. lengvinančia aplinkybe pripažintina jo nepilnametystė: aptariamoms veikoms metu (129 str. 1 d.) kaltinamasis V. K. turėjo tik 16 metų*“⁷³. Tačiau pritartume L. Pakštaičio nuomonei, jog „vertinant teoriškai, asmens atsakomybę palengvinti galima įvairiai, tačiau taikant nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus nelogiška pripažinti nepilnametystę lengvinančia aplinkybe“⁷⁴. Tokia pozicija atsispindi ir pastarųjų metų teismų formuojamoje praktikoje, antai, teismas baudžiamojoje byloje konstatuoja: „*Asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką nesulaukus pilnametystės, siekiant Lietuvos Respublikos BK 80 str. nustatytą tikslą, taikomos specialios teisės normos, kurios esmingai švelnina jų teisinę padėtį, lyginant su pilnamečių, įvykdžiusių nusikalstamas veikas, teisine padėtimi. Todėl papildomai švelninti asmens teisinę padėtį pripažįstant tokią atsakomybę lengvinančią aplinkybę nėra pagrindo. Lietuvos Respublikos BK 59 str. 1 dalyje nustatytos atsakomybę lengvinančios aplinkybės. Šio straipsnio 2 d. įtvirtinta, kad teismas gali pripažinti atsakomybę lengvinančią aplinkybę ir kitą, minimo straipsnio 1 dalyje nenurodytą aplinkybę. Įstatymų leidėjas Lietuvos Respublikos BK 59 str. 1 dalyje tokios atsakomybę lengvinančios atsakomybės nenumatė, logiška, jog tokia, visiems asmenims vienodai pripažįstama atsakomybę lengvinanti aplinkybė (kaip ir pvz. atsakomybę lengvinanti aplinkybė - veiką padarė ribotai pakaltinamas asmuo) turėjo būti įtvirtinta minimoje teisės normoje. Išanalizavęs teismų praktiką Lietuvos Aukščiausiasis Teismas „Teismų praktikos skiriant bausmes (BK 54-64 straipsniai)“ apžvalgos 17 p. pažymėjo, kad teismai nepripažįsta atsakomybę lengvinančia aplinkybe to, kad nusikalstamą veiką padarė nepilnametis. Į šią aplinkybę atsižvelgiama taikant BK XI skyriuje numatytus baudžiamosios atsakomybės ypatumus. Todėl, tai, kad R. N. nusikalstamos veikos padarymo metu buvo nepilnametis nelaikytina atsakomybe lengvinančia aplinkybe“⁷⁵.*

⁷³ Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nuosprendis *V. K. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 1-56/2006).

⁷⁴ Pakštaitis, L. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės reglamentavimo bei taikymo problemos. *Jurisprudencija*. 2007, Nr. 8(98).

⁷⁵ Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. vasario 8 d. nuosprendis *R. N. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 1A-63-64/2011).

Taigi atsižvelgus tiek į baudžiamąją atsakomybę apskritai, tiek ir į nepilnamečiams taikomas baudžiamosios atsakomybės nuostatas, galima daryti išvadą, jog „Lietuvos Respublikos baudžiamosios teisės doktrina bei baudžiamasis įstatymas numato dvi teisinių padarinių rūšis: baudžiamąją atsakomybę ir atleidimą nuo jos“⁷⁶. Paradoksalu, tačiau baudžiamosios teisės tikslai gali būti įgyvendinami ne tik baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo priemonėmis, bet taip pat ir atleidimu nuo jos.

3.1 Nepilnamečių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindai

Lietuvoje galiojusiam 1961 m. BK atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės taip pat buvo reglamentuotas, tačiau nepilnamečių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės klausimai buvo sprendžiami taip pat kaip ir suaugusiųjų. Asmuo galėjo būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės: a) pripažinus, kad jo padaryta veika bylos tyrimo arba jos nagrinėjimo teisme metu dėl aplinkybių pasikeitimo neteko „pavojingos visuomenei veikos pobūdžio“; b) jeigu nusikaltęs asmuo pasidarė nebepavojingas visuomenei⁷⁷. O štai 1977 m. BK buvo papildytas nauja norma „Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės ir bausmės ir perdavimas bylos nepilnamečių reikalų komisijai“ (52¹ straipsnis). Pagal tuo metu galiojusio BPK 8 straipsnį teismas, prokuroras, taip pat prokuroro sutikimu tardytojas turėjo teisę nutraukti baudžiamąją bylą asmeniui, kuris, būdamas jaunesnis kaip 18 m. amžiaus „padarė nelabai pavojingą visuomenei nusikaltimą, ir perduoti bylą nagrinėti komisijai nepilnamečių reikalams“. Praėjus bemaž dvidešimčiai metų, pagal 1994 m. liepos 19 d. redakcijos įstatymą, nesunkų nusikaltimą padaręs nepilnametis teismo galėjo būti atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu buvo įstatyme numatytos tam tikros būtiniosios sąlygos⁷⁸. Taigi nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė tapo aiškiau reglamentuota, detalai įstatyme išvardinant būtinąsias atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės sąlygas. Nesunkų nusikaltimą padaręs nepilnametis teismo galėjo būti atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu buvo visos keturios įstatyme išvardytos būtiniosios sąlygos: a) nepilnametis nusikaltimą padarė pirmą kartą; b) nepilnametis visiškai pripažino savo kaltę ir gailisi padaręs nusikaltimą; c) nepilnametis atlygino padarytą žalą arba susitarė su nukentėjusiuoju dėl žalos atlyginimo, jei ji buvo padaryta; d) yra pagrindo manyti, kad ateityje jis laikysis įstatymų, nedarys naujų nusikaltimų⁷⁹. Jei bent viena iš šių sąlygų nebuvo įvykdyta,

⁷⁶ Piesliakas, V. Baudžiamojo kodekso bendrosios dalies nuostatų taikymo problemos. Baudžiamoji atsakomybė kaip nusikalstamos veikos padarymo teisinis padarinys. *Jurisprudencija*. 2007, 8(98); 7–12.

⁷⁷ Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 1961, Nr. 18-147.

⁷⁸ Drakšienė, A., Drakšas, R., *supra* note 7, p. 380.

⁷⁹ Rimkus, V., *supra* note 10, p. 145.

nepilnametis negalėjo būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės. O štai naujojo BK XI skyriaus 93 straipsnyje įstatymų leidėjas kiek kitaip reglamentuoja nepilnamečių atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės. Jis visų pirma nustatė mažiau būtinųjų sąlygų ir išskyrė tokius nepilnamečių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindus:

- a) nepilnametis padarė baudžiamąjį nusižengimą ar neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą;
- b) tokią nusikalstamą veiką jis padarė pirmą kartą.

Pirmasis atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindas didesnių diskusijų bei sunkumų jį taikant nekelia. Paminėtina tik tai, jog nepilnametis gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės net ir tada, kai jis pirmą kartą padaro apysunkį nusikaltimą.

Praktikoje sunkumų kyla, kai reikia nustatyti, ar nepilnametis nusikalto pirmą kartą. Tebegaliojant senajam BK, 2001 m. birželio 15 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senatas priėmė nutarimą Nr. 30 „Dėl teismų praktikos atleidžiant nepilnamečius nuo baudžiamosios atsakomybės (BK 52¹ str.)“, kuriame išaiškino, jog „*Baudžiamojo kodekso 52¹ straipsnio prasme asmuo laikomas pirmą kartą padariusiu nusikaltimą, jeigu jis anksčiau nėra padaręs nusikaltimo arba anksčiau padarytam nusikaltimui yra suėję patraukimo baudžiamojon atsakomybėn senaties terminai, asmuo, kurio teistumas išnykęs ar panaikintas, taip pat asmuo, pritaikius jam amnestiją arba suteikus malonę, atleistas nuo visos ankstesniu nuosprendžiu paskirtos ir neatliktos bausmės. Pirmą kartą padariusiu nusikaltimą taip pat laikomas asmuo, nusikaltęs po to, kai buvo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės BK 51, 15¹, 52¹ straipsnių pagrindais, atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BK 53¹ str., jeigu per vienerius metus nepadarė naujo nusikaltimo, taip pat asmuo, atleistas nuo bausmės dėl ligos (BK 57 str. 1 d.), suėjus apkaltinamojo nuosprendžio vykdymo senaties terminams (BK 50 str.). Nusikaltimai padaryti esant idealiai nusikaltimų sutapčiai vienas kito atžvilgiu nėra pakartotiniai ir juos padaręs asmuo laikomas nusikaltimą padariusiu pirmą kartą*“⁸⁰. Sprendžiant nepilnamečių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės klausimą atkreiptinas dėmesys į tai, kad minėtas nutarimas buvo priimtas apibendrinus ir apsvarsčius anksčiau galiojusio BK 52¹ straipsnio nuostatas, pagal kurį nepilnametis nuo baudžiamosios atsakomybės galėjo būti atleistas tik pirmą kartą padaręs nesunkų nusikaltimą. Pagal galiojantį BK jis gali būti atleistas nuo atsakomybės ne tik už baudžiamojo nusižengimo, bet kokio neatsargaus ar nesunkaus nusikaltimo padarymą, bet ir už apysunkio tyčinio nusikaltimo padarymą⁸¹. Taigi iškyla problema, ar antrą kartą padariusį tokią pat nusikalstamą veiką nepilnametį, galima laikyti pirmą kartą padariusiu nusikaltimą. Manytina, jog Aukščiausiojo Teismo senato nutarimo nuostatų negalima laikyti imperatyviomis, reikėtų

⁸⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2001 m. birželio 15 d. nutarimas, *supra* note 21.

⁸¹ Drakšienė, A., Drakšas, R., *supra* note 7, p. 383.

turėti omeny tai, kad kai kurios jų aiškina šiandien iš esmės pakeistų BK normų nuostatas. Antai, LAT kasacinėje nutartyje konstatavo, jog „D. K. nuo baudžiamosios atsakomybės atleistas pritaikius 2000 m. BK 93 straipsnio nuostatas teismui nustatčius, kad jis padarė apysunkius nusikaltimus, anksčiau neteistas, administracine tvarka nebaustas, kalnu prisipažino ir nuoširdžiai gailisi, nukentėjusiųjų atsiprašė, jo vaidmuo darant nusikaltimą buvo antraeilis, visiškai atlygino padarytą turtinę žalą ir kad šie nusikaltimai padaryti pirmą kartą. Kasatorius teigia, kad D. K. negali būti laikomas padariusiu nusikaltimus pirmą kartą, todėl kad jis padarė du nusikaltimus esant realiajai nusikaltimų sutapčiai, nes Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. birželio 15 d. nutarime Nr. 30 „Dėl teismų praktikos atleidžiant nepilnamečius nuo baudžiamosios atsakomybės“ išaiškinta, kad toks asmuo negali būti laikomas pirmą kartą padariusiu nusikalstamą veiką. Tačiau šis kasatoriaus argumentas, sprendžiant dėl 2000 m. BK 93 straipsnyje numatytos normos taikymo pagrindo – nusikaltimo padarymo pirmą kartą – atmestinas. Šiame nutarime aiškinama tuo metu galiojusio 1961 m. BK 52¹ straipsnio taikymo praktika, todėl nutarimo 4 punkto 3 dalyje pasisakyta, kad „nusikaltimai, padaryti esant idealiai nusikaltimų sutapčiai, vienas kito atžvilgiu nėra pakartotiniai ir juos padaręs asmuo laikomas nusikaltimą padariusiu pirmą kartą.“ Baudžiamajame kodekse buvo numatytas pakartotinumumas kaip nusikaltimo padarymo forma, kuri reiškė, kad kaltininkas du ar daugiau kartų pažeidė tą patį arba tapačiam prilygintą įstatymą ir toks pažeidimas yra laikomas atskira kvalifikuota nusikaltimo padarymo forma. 2000 m. Baudžiamajame kodekse nusikaltimų pakartotinumumo sąvokos nebėra, todėl ir minimas Senato nutarimo išaiškinimas, sprendžiant šio Kodekso 93 straipsnio normos sąvokos „pirmą kartą padaręs“ turinį, jau nėra aktualus“⁸².

Visgi praktikoje teismai dažnai netinkamai aiškina BK 93 straipsnyje nustatytą sąlygą – pirmą kartą padarė nusikalstamą veiką, pvz.: „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija pakeitė Marijampolės rajono apylinkės teismo 2008 m. lapkričio 21 d. ir Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. vasario 4 d. nuosprendžius. Panaikintos teismų nuosprendžių dalys, kuriomis D. U., vadovaujantis BK 93 straipsnio 1 dalies 1, 3 punktais, atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BK 284 straipsnio 1 dalį, paskiriant auklėjamojo poveikio priemonę, ir jam baudžiamoji byla nutraukta. <...> Pasak teisėjų kolegijos, pirmosios instancijos teismo nuosprendžio turinys patvirtina, kad šis teismas nustatė, jog D. U., būdamas nepilnametis, 2008 m. vasario 24 d. padarė du nesunkius nusikaltimus ir vadovaudamasis BK 93 straipsnio 1 dalies 1, 3 punktais, atleido nuo baudžiamosios atsakomybės, o bylą nutraukė. Apeliacinės instancijos teismas, nagrinėdamas bylą pagal prokuroro apeliacinį skundą, pagrįstai konstatavo, kad D. U. padarė du atskirus

⁸²Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 13 d. nutartis D. K. baudžiamojame byloje (bylos Nr. 2K-667/2007).

*nusikaltimus, kad padarytas antras nusikaltimas nebuvo tęstinis ir nesudarė idealios sutapties su pirmuoju nusikaltimu. Tačiau pripažindamas, kad pirmosios instancijos teismas dėl padaryto pirmojo nusikaltimo pagrįstai D. U. taikė BK 93 straipsnio nuostatas, netinkamai aiškino šiame straipsnyje nustatytą sąlygą – pirmą kartą padarė nusikalstamą veiką, neatsižvelgė į Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojamą teismų praktiką, todėl netinkamai taikė šį baudžiamąjį įstatymą. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2008 m. gegužės 20 d. nutartyje (kasacinė byla Nr. 2K-P-85/2008) išaiškinta, kad pagal BK 93 straipsnį asmuo laikomas pirmą kartą padariusiu nusikalstamą veiką, jeigu pripažįstama, kad jis, nebūdamas anksčiau nusikaltęs, yra padaręs tik vieną nusikalstamą veiką arba kelias nusikalstamas veikas, kurios viena kitos atžvilgiu nėra pakartotinės ir sudaro idealią sutaptį. <...> Kadangi D. U. padarė du nusikaltimus – viešosios tvarkos pažeidimą ir nesunkų sveikatos sutrikdymą, kurie sudaro realią, o ne idealią sutaptį, jo atsakomybės klausimas buvo sprendžiamas vienoje byloje, todėl apeliacinės instancijos teismo išvada, kad D. U. viešosios tvarkos pažeidimą BK 93 straipsnio prasme padarė pirmą kartą, yra nepagrįsta. Teismas privalėjo duoti teisinį įvertinimą abiem padarytiems nusikaltimams, o ne dirbtinai juos išskaidyti. Atsižvelgdama į šiuos argumentus, teisėjų kolegija konstatavo, kad teismai neturėjo teisinio pagrindo pripažinti, jog D. U. padarė nusikaltimą pirmą kartą“⁸³. LAT išdėstyti argumentai abejonių nekelia, tačiau neretai praktikoje sutinkama problema, jog vieni teismai laikosi nuostatos, kad kelių pakartotinių nusikalstamų veikų padarymas pašalina galimybę pripažinti asmenį nusikaltusiu pirmą kartą, kiti teismai laikosi priešingos pozicijos ir, svarstydami klausimą, ar asmuo padarė nusikalstamą veiką pirmą kartą, lemiamą reikšmę suteikia teistumo už pirmiau padarytas veikas buvimo ar nebuvimo aplinkybei. Šiuo atveju aktualus LAT plenarinės sesijos išaiškinimas analizuojant sąvokos *pirmą kartą padarė nusikalstamą veiką* supratimo problemą. Plenarinė sesija pažymi, kad „Gramatinis ir sisteminis baudžiamojo įstatymo aiškinimas leidžia daryti išvadą, jog kelių pakartotinių nusikalstamų veikų padarymas pašalina galimybę pripažinti asmenį nusikaltusiu pirmą kartą. Pirmą, BK 93 straipsnyje kalbama apie nusikalstamos veikos padarymą pirmą kartą vienaskaitos forma, taip pabrėžiant pakartotinumą negalimumą; antra, tais atvejais, kai norima pabrėžti priešingą nuostatą, įstatymų leidėjas tiesiogiai nurodo kelių nusikalstamų veikų padarymo galimybę (BK 92 straipsnis); trečia, kai norima pabrėžti ne ankstesnio nusikaltimo padarymo, bet teistumo nebuvimo faktą, įstatymų leidėjas naudoja sąvoką pirmą kartą teisiama asmuo (BK 55 straipsnis). Kartu plenarinė sesija atkreipia dėmesį į tai, kad svarstant klausimą, ar asmuo nusikalto pirmą kartą, būtina turėti galvoje, jog ankstesnės nusikalstamos veikos padarymo faktas tam tikromis aplinkybėmis praranda savo*

⁸³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. liepos 2 d. nutartis D. U. baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-291/2009).

teisinę reikšmę ir leidžia teigti, kad asmuo, vėliau padaręs kitą veiką, nusikalto pirmą kartą. Tokia išvada galima, kai dėl ankstesnės nusikalstamos veikos kilęs baudžiamasis teisinis santykis jau yra visiškai pasibaigęs, pvz.: nors asmuo padarė dvi pakartotines veikas, tačiau dėl pirmosios suėjo patraukimo baudžiamojon atsakomybėn senaties terminas; asmuo už anksčiau padarytą nusikaltimą buvo nuteistas, tačiau teistumas yra išnykęs ar panaikintas; asmuo anksčiau buvo nuteistas už baudžiamąjį nusikaltimą ir atliko paskirtą bausmę; asmuo anksčiau buvo nuteistas už nusikalstamą veiką ir nors bausmės neatliko, tačiau suėjo apkalbinamojo nuosprendžio vykdymo senaties terminas; asmuo atleistas nuo visos ankstesniu nuosprendžiu paskirtos ir neatliktos bausmės pritaikius jam amnestiją arba suteikus malonę; asmuo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės už ankstesnę veiką BK 36, 37, 39, 39-1, 93 straipsnių numatytais pagrindais; asmuo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės BK 38 straipsnio pagrindu ir nėra duomenų, kad jis per vienerius metus padarytą nusikalstamą veiką ar be pateisinamų priežasčių nevykdytą teismo patvirtinto susitarimo dėl žalos atlyginimo sąlygų bei tvarkos; asmuo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės BK 40 straipsnio pagrindu ir nėra duomenų, kad jis laidavimo metu būtų padaręs naują nusikalstamą veiką, ir pan.⁸⁴. Remiantis tuo, kas išdėstyta, pagal BK 93 straipsnį norint pripažinti asmenį pirmą kartą padariusiu nusikalstamą veiką, būtina nustatyti, kad jis neturi teistumo, padarė vieną nusikalstamą veiką, arba kelias, tačiau jos sudaro idealiąją sutaptį. Užsienio literatūroje iš esmės taip pat aiškinama, kad kai asmuo padaro dvi ar daugiau nusikalstamų veikų, kurios yra pakartotinės viena kitos atžvilgiu (realioji sutaptis), jis nėra laikomas asmeniu, pirmą kartą padariusiu nusikalstamą veiką, ir dėl to turi būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn už kiekvieną iš jų⁸⁵. Nurodoma ir tai, kad asmuo, kuriam jau buvo taikytas atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės taip pat laikomas asmeniu, pirmą kartą padariusiu nusikalstamą veiką⁸⁶. Šitoks aiškinimas, kaip ir Lietuvos baudžiamajoje teisėje, siejamas su tuo, kad dėl ankstesnės veikos baudžiamasis teisinis santykis jau yra galutinai pasibaigęs.

3.2 Nepilnamečių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės sąlygos

Kartu su nepilnamečio atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindais turi būti bent viena iš BK 93 straipsnio 1 dalyje nurodytų sąlygų:

⁸⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2008 m. gegužės 20 d. nutartis J. Z. *baudžiamajoje byloje* (bylos Nr. 2K-P-85/2008).

⁸⁵ Postanovlenie Verkhovnogo suda ot 21.06.2001 N 4 „O sudebnoj praktike po primeneniju stati 67 ugolovnogo kodeksa respubliki Kazakistan“ [Supreme Court ruling 21.06.2001 N 4 „On case law under the criminal code of the Republic of Kazakhstan, article 67“]. [interaktyvus]. 2003 [žiūrėta 2012-12-13]. <http://kazakhstan.news-city.info/docs/sistemst/dok_oerybz.htm>.

⁸⁶ *Osvoboždenija ot ugolovnoj otvetstvennosti* [Exemption from criminal liability]. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-12-13]. <<http://www.ruclass.ru/node/911>>.

- 1) nepilnametis nukentėjusiojo atsiprašė ir visiškai ar iš dalies savo darbu ar pinigais atlygino arba pašalino padarytą turtinę žalą;
- 2) nepilnametis pripažintas ribotai pakaltinamu;
- 3) nepilnametis pripažino savo kaltę ir gailisi padaręs nusikalstamą veiką;
- 4) yra kitų pagrindų manyti, kad nepilnametis laikysis įstatymų ir nedarys naujų nusikalstamų veikų.

Kaip matyti, įstatyme nepilnamečio atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės pasižymi gana aukštais reikalavimais ir detaliomis sąlygomis, tačiau manytina, jog perspektyvu vertinant jauno pažeidėjo elgesį atleisti jį nuo baudžiamosios atsakomybės, todėl teismai turėtų apsvarstyti galimybę taikyti šį institutą. Be to, kad nepilnametis būtų atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, nėra būtina visų sąlygų visuma, todėl teismas turi galimybę dažniau taikyti atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės. LAT kasacinėje nutartyje pažymi, jog „*Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės yra teismo teisė, o ne pareiga (BK 93 straipsnio 1 dalis). Sprendimas atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės ir taikyti priverčiamąsias auklėjamojo pobūdžio priemones gali būti priimtas tik įvertinus visas bylos aplinkybes. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai yra įtvirtinti BK XI skyriuje. Šio skyriaus nuostatos taikomos asmenims, kuriems nusikalstamos veikos padarymo metu nebuvo suėję aštuoniolika metų (BK 81 straipsnio 1 dalis). Pagal BK 93 straipsnį teismas gali atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės esant trimis būtinoms sąlygoms ir bent vienai alternatyviai sąlygai. Būtinoms sąlygoms yra šios: pirma, toks asmuo turi būti padaręs nusikalstamą veiką dar nesulaukęs aštuoniolikos metų amžiaus; antra, jis turi būti padaręs baudžiamąjį nusižengimą ar neatsargų arba nesunkų, ar apysunkį tyčinį nusikaltimą; trečia, jis turi būti padaręs nusikalstamą veiką pirmą kartą <...>). Be to, teismas gali atleisti nepilnametį nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BK 93 straipsnį tik nustatęs bent vieną alternatyvią sąlygą, kad jis: 1) nukentėjusio asmens atsiprašė ir visiškai ar iš dalies savo darbu ar pinigais atlygino arba pašalino padarytą turtinę žalą arba 2) pripažintas ribotai pakaltinamu arba 3) pripažino savo kaltę ir gailisi padaręs nusikalstamą veiką arba yra kitų pagrindų manyti, kad nepilnametis laikysis įstatymų ir nedarys naujų nusikalstamų veikų <...>. Teismas, byloje nustatęs BK 93 straipsnio nustatytas sąlygas, turi teisę spręsti, ar nepilnamečiui taikyti baudžiamąją atsakomybę ir skirti kriminalinę bausmę, ar jį nuo baudžiamosios atsakomybės atleisti“⁸⁷. Kaip matyti iš BK 93 straipsnio analizės ir teismų praktikos, įstatyme išvardintos sąlygos yra alternatyvios, tad esant įstatymo nustatytiems pagrindams, teismui būtina nustatyti tik vieną iš įstatyme išvardintų sąlygų norint taikyti nepilnamečių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutą.*

⁸⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 28 d. nutartis R.B. baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-503/2008).

Pirmoji iš nurodytų sąlygų įstatymų leidėjo yra siejama su aktyvia atgaila dėl padaryto nusikaltimo: jis nukentėjusiojo atsiprašė ir visiškai ar iš dalies savo darbu ar pinigais atlygino arba pašalino padarytą turtinę žalą. Nukentėjusiojo atsiprašyti nepilnametis gali: a) žodžiu: viešai per radiją, televiziją, dalyvaujant kaltininko ir nukentėjusiojo atstovams pagal įstatymą, bendradarbiams, bendramoksliams, visuomenės atstovams ir kt. Jis gali atsiprašyti nukentėjusiojo ir niekam nedalyvaujant, tačiau tokiu atveju ne tik kaltininkas, bet ir nukentėjusysis turi apie tai pareikšti teisėsaugos institucijoms; b) raštu: paskelbti spaudoje, parašyti atsiprašymo laišką ir kt.⁸⁸

Taigi nepilnamečiui atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės yra būtina atgaila, kuri apibrėžiama kaip nuoširdus bei tikras apgailestavimas dėl padarytos nusikalstamos veikos jaučiant kaltę. Toks apgailestavimas paprastai yra būtina sąlyga nukentėjusiojo atleidimui gauti. Priežastys, dėl kurių kaltininkas atgailauja neturi esminės reikšmės, tačiau svarbu, jog atgaila būtų nuoširdi ir kaltininkas valingai apsispręstų daugiau nenusikalsti. Taigi atgailos esmę sudaro ne tik nukentėjusiojo satisfakcija, bet ir kaltininko noras daugiau nebenusikalsti. Paminėtina, jog vien apgailestavimas ar net didelis gailėjimasis dėl savo poelgių dar nėra tikra atgaila, jeigu kartu nėra nuoširdžiai atsiprašoma nukentėjusiojo. Žinoma, sąvoką „nuoširdus“, vargu, ar pavyktų apibrėžti ar nusakyti, kas būtų laikoma nuoširdžiu atsiprašymu, kas ne, tačiau bendriausia prasme nuoširdų nepilnamečio atsiprašymą galėtume laikyti tai, jog jis atsiprašo laisva valia, nes nepilnamečio atsiprašymas padarius nusikalstamą veiką nėra privalomas. Teismų sprendimuose sutinkami atvejai, kai nepilnamečio atsiprašymas nepripažįstamas nuoširdžiu, pvz.: *„Jo elgesyje ir veiksmuose nuoširdaus gailėjimosi teismas nenustatė: jis nukentėjusiojo neatsiprašė, teisiamojo posėdžio metu tik formaliai pasakė, jog gailisi dėl padaryto nusikaltimo“*⁸⁹. Kartu paminėtina, jog nepilnamečio atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės negali priklausyti vien nuo to, ar nukentėjusysis tokį atsiprašymą pripažįsta pakankamu. Tokia pozicija atsispindi ir teismų praktikoje, pvz.: teismas nurodo, jog *„Tai, kad nukentėjęs neatleido D. B. nėra pagrindas netaikyti BK 93 str., kadangi minėtas įstatymas nereikalauja susitaikyti su nukentėjusiuoju, o kalba tik apie kaltininko atsiprašymą“*⁹⁰. Kitoje byloje teismas taip pat akcentavo, jog *„Nors nukentėjusioji D. S. apylinkės teisme ir suabejojo, kad nuteistojo atsiprašymas nebuvo nuoširdus, tačiau tai tėra jos subjektyvi asmeninė nuomonė. Įstatymas atsiprašymo formos detaliam*

⁸⁸ Abramavičius, A., et al., supra note 9, p. 479.

⁸⁹ Šiaulių miesto apylinkės teismo baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. sausio 11 d. nuosprendis N. K., S. G. baudžiamojoje byloje (bylos Nr. N1-71-616/2010).

⁹⁰ Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. liepos 2 d. nuosprendis D. B. baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1A-271-366-2007).

*nereglamentuoja, todėl kaltininko atsiprašymas nukentėjusiųjų žodžiu teismo posėdyje pilnai atitinka jam keliamus reikalavimus*⁹¹.

Šiai sąlygai tenkinti taip pat būtina, kad nepilnametis savo noru arba kiti asmenys jo valia visiškai ar iš dalies atlygintų arba pašalintų nukentėjusiajam padarytą turtinę žalą. Kaip matyti iš įstatymo raidės, įstatymų leidėjas nereikalauja, kad būtų atlyginta visa turtinė žala. Svarbu, kad nepilnametis savo pastangomis pagal galimybes atlygintų nukentėjusiam padarytą skriaudą ir dėtų pastangas su juo susitaikyti.

Pabrėžtina, kad pagal baudžiamąją teisę baustina tik už kaltai padarytą veiką, todėl nepilnametis kaltininkas turėtų atsakyti tik už tuos padarytos nusikalstamos veikos padarinius (žalą), kuriuos jis numatė arba galėjo ir turėjo numatyti. Negautoji nauda yra tolimesnieji (netiesioginės) nusikalstamos veikos padariniai. Negalima atmesti ir tai, kad padarytoji veika yra *conditio sine qua non* (būtinoji sąlyga) negautai naudai, tačiau nepilnamečio kaltė, jo veikos padarinių suvokimas paprastai neapima nukentėjusiojo negautos naudos. Bet tai nereiškia, kad dėl nepilnamečio nusikalstamos veikos atsiradusi žala negali būti išieškota civilinės teisės ir civilinio proceso nustatyta tvarka⁹². Tokiu būdu išlaikoma nepilnamečio kaltininko ir nukentėjusiojo teisių pusiausvyra.

Komentuojamajame straipsnyje numatytas ir dalinis žalos atlyginimas, kuriuo reikėtų laikyti ir tuos atvejus, kai nepilnametis atlygina tik dalį žalos, bet su nukentėjusiuoju susitaria ateityje atlyginti ją visą. Straipsnyje numatytas ir tam tikras alternatyvus žalos atlyginimo būdas – žalą nepilnametis gali pašalinti ir savo darbu, pvz.: sutaisydamas sugadintą daiktą, savo darbu pašalindamas padarinius ir pan.

Kaip žinia, nepilnamečiai yra specifinė socialinė grupė, dažnas nepilnametis tebėra socialiai nesubrendęs ir neatlieka tam tikrų socialinių vaidmenų, tad įstatymiškai už nepilnamečių gerovę dažniausiai yra atsakingi tėvai. Todėl nepilnamečio prašymu padėti jam atlyginti ar pašalinti padarytą žalą gali tėvai ar kiti atstovai pagal įstatymą, giminaičiai, draugai ir kt. Tačiau kartu pažymėtina, jog teismas neturėtų pripažinti įvykdytą BK 93 straipsnyje nustatytą žalos atlyginimo ar jos pašalinimo sąlygą tais atvejais, kai tretieji asmenys savo iniciatyva, nepilnamečiui nededant jokių pastangų, atlygina ar pašalina kilsius turtinius padarinius⁹³. Taip pat teismas neturėtų pripažinti esant įvykdytą minėtąją sąlygą ir tais atvejais, kai nusikaltimu, padarytu bendrininkaujant, žalą atlygina kiti bendrininkai, o nepilnametis, neprisidėjęs prie tokio atlyginimo to padaryti nenorėjo arba nepadarė to dėl nerūpestingumo, arogancijos ir kitų nepateisinamų priežasčių. Tačiau, jeigu nepilnametis objektyviai negalėjo to padaryti, teismas

⁹¹ Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. balandžio 22 d. nuosprendis *D. S. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr.1A–121–491/2011).

⁹² Abramavičius, A., *et al.*, *supra* note 9, p. 480.

⁹³ Drakšienė, A., Drakšas, R., *supra* note 7, p. 387.

atsižvelgęs į priežastis, dėl kurių nepilnametis neprisidėjo prie žalos atlyginimo ar jos pašalinimo, gali pripažinti, kad numatytą žalos atlyginimo sąlygą įvykdė ne tik žalą atlyginęs asmuo, bet ir teisiamas nepilnametis.

Nuo baudžiamosios atsakomybės atleidžiamas ir nepilnametis, pirmą kartą padaręs baudžiamąjį nusižengimą ar neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, jeigu jis yra pripažintas ribotai pakaltinamu. Ribotas pakaltinamumas – tai tokia nepilnamečio būseną, kai dėl psichikos sutrikimo, kuris nebuvo pakankamas pagrindas pripažinti jį nepakaltinamu, nusikalstamos veikos darymo metu jis negalėjo deramai suprasti savo veiksmų pobūdžio ir jų valdyti⁹⁴. Kaip žinia, nagrinėjant nepilnamečių bylas, visais atvejais svarbu nustatyti, ar nepilnametis yra visavertis nusikaltimo subjektas, ar fizinės, socialinės ir emocinės būklės požiūriais jis pakankamai išsivystęs. Tačiau neretai į teismų akiratį patenka nepilnamečiai, kurie pripažįstami pakaltinamais, tačiau jų protinis išsivystymas ar liguista psichinė būseną verčia abejoti jų asmenybės visavertiškumu, tad kiekvienu atveju būtina įvertinti esamus psichikos ir fizinio išsivystymo trūkumus bei išsiaiškinti, ar jie galėjo turėti įtakos daromų nusikaltimų suvokimui ir kt. Lietuvos įstatymų leidėjas, kaip ir nepakaltinamumo atveju, BK 18 straipsnio 1 dalyje nurodo du svarbiausius riboto pakaltinamumo kriterijus: medicininį ir juridinį. Remiantis LAT pozicija, „Pagal BK 18 straipsnio 1 dalį asmenį teismas pripažįsta ribotai pakaltinamu, jeigu darydamas Baudžiamojo kodekso uždraustą veiką tas asmuo dėl psichikos sutrikimo, kuris nėra pakankamas pagrindas pripažinti jį nepakaltinamu, negalėjo visiškai suvokti pavojingo nusikalstamos veikos pobūdžio ar valdyti savo veiksmų. Ribotai pakaltinamu asmuo pripažįstamas tik tada, kai nustatomi du riboto pakaltinamumo kriterijai: medicininis, kuris reiškiasi psichikos sutrikimu, ir juridinis (psichologinis), kuris apibūdina tokį asmens psichikos sutrikimą, kuris tik iš dalies atima jam sugebėjimą suvokti savo veiksmų esmę arba suvokiant esmę iš dalies sugebėjimą juos valdyti. Teismas gali pripažinti asmenį ribotai pakaltinamu tik teismo psichiatrijos ekspertizės pagrindu“⁹⁵. Kaip matyti iš BK 18 straipsnio 1 dalies analizės, įstatymų leidėjas, kaip ir reglamentuodamas nepakaltinamumą, pirmiausia pabrėžia asmens psichikos sutrikimus, nepaisant to, jog dažnai vertinant nepilnamečių elgesio sutrikimus jie gali būti nevisiškai susiję su psichikos liga, sąmonės sutrikimu ar kitomis psichikos anomalijomis.

Kaip žinia, atleidžiamam nuo baudžiamosios atsakomybės nepilnamečiui skiriamos auklėjamojo poveikio priemonės. Šių priemonių sąrašą priverčiamosios medicinos priemonės nenumatytos, todėl gali kilti abejonių, ar ribotai pakaltinamo asmens, turinčio psichikos sutrikimų, elgesio korekcijai pakanka vien auklėjamojo poveikio priemonių. Manytina, jog atsakymas neigiamas. Tačiau, pažymėtina, jog BK XI skyriaus straipsniai, reglamentuojantys

⁹⁴ Drakšienė, A., Drakšas, R., *supra* note 7, p. 388.

⁹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 22 d. nutartis R. I. baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-142/2008).

nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus, visos BK bendrosios dalies požiūriu yra specialiosios normos ir teismas pirmiausia turi jas taikyti. Tačiau tais atvejais, kai specialiosiomis normomis nepilnamečių atsakomybė nereglamentuota, gali būti taikomos bendrosios normos. Todėl pripažinus nepilnametį ribotai pakaltinamu, neatmetama galimybė jam paskirti BK 98 straipsnyje numatytas priverčiamąsias medicinos priemones⁹⁶. Taigi įstatyme nenumatyta jokių kliūčių nepilnamečiams, pripažintiems ribotai pakaltinamiems, taikyti bendrąją normą - BK 98 straipsnį. Be to, egzistuojančios specialios normos nepaneigia bendrųjų normų taikymo galimybės nesant specialiųjų normų. Todėl nepilnamečiams, pripažintiems ribotai pakaltinamiems gali būti taikomos priverčiamos medicinos priemonės ir toks taikymas laikomas pagrįstu. Manytina, jog siekiant įstatymų aiškumo, būtų tikslinga įstatymiškai reglamentuoti tokių priemonių taikymo galimumą ir nepilnamečiams. Auklėjamojo poveikio priemonės nepilnamečių riboto pakaltinamumo atveju, veikiausiai, nėra tos optimalios priemonės, kurios tokiu atveju atitiktų įstatymo leidėjo tikslus siekti nepilnamečių visapusiškos apsaugos, o priverčiamos medicinos priemonės, kurios yra ir gydomojo, ir valstybinės prievartos poveikio priemonių visuma yra nukreiptos būtent į tikslą „Užtikrinti pavojingas veikas padariusių asmenų sveikatos apsaugą, gydymą ir kitus gyvybiškai svarbius interesus. Kartu minėtomis priemonėmis norima apsaugoti visuomenę nuo kitų galimų sutrikusios psichikos asmenų pavojingų veikų“⁹⁷.

Trečioji iš BK 93 straipsnyje numatytų alternatyvių sąlygų yra ta, kad nepilnametis visiškai pripažino savo kaltę ir gailisi padaręs nusikalstamą veiką. Savo kaltės prisipažinimas ir gailėjimasis dėl padarytų veikų rodo, kad nepilnametis supranta savo veiksmų neteisėtumą, t.y. priešingumą teisei, neigiamai vertina savo poelgius bei nori pasitaisyti.

Nuoširdus gailėjimasis reiškia, kad nepilnametis suvokia nusikalstamos veikos padarinius ir kremtasi dėl jų atsiradimo, jis atsiprašo nukentėjusiojo, pasižada daugiau nenusikalsti ir kt. Tačiau jeigu nepilnametis ikiteisminio tyrimo ir teismo bylos nagrinėjimo metu, taip pat apeliacine tvarka skųsdamas nuosprendį neprisipažino esąs kaltas, vengė atsakomybės, davė neteisingus parodymus, taip trukdydamas iširti ir išnagrinėti bylą, o savo kaltę prisipažino tik teisme nagrinėjant bylą apeliacine tvarka, toks jo elgesys neturėtų būti laikomas nuoširdžiu gailėjimusi⁹⁸. Štai Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus kolegija, išnagrinėjusi apeliacinį skundą, pagrįstai konstatavo nesant kaltės prisipažinimo: „Vertinant atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės alternatyvius pagrindus pažymėtina, kad kaltinamieji A. Š. ir L. M. savo kaltę pripažino ne visiškai, o tik iš dalies. Iš kaltinamųjų parodymų, jų apeliaciniuose skunduose pateikto įvykių eiliškumo matyti, kad jie pripažįsta sudavę smūgius nukentėjusiems,

⁹⁶ Drakšienė, A., Drakšas, R., *supra* note 7, p. 70.

⁹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 20 d. nutartis Ž. M. baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-569/2005).

⁹⁸ Drakšienė, A., Drakšas, R., *op. cit.*, p. 389.

tačiau neigia šio fizinio smurto panaudojimo tikslą, teigdami, jog tikslas pagrobti mobiliuosius telefonus kilo jau po fizinio smurto panaudojimo, t.y. iš esmės neigia telefonų pagrobimą plėšimo būdu. Šis dalinis kaltės pripažinimas nesuteikia pagrindo BK 93 str. taikymui, nes kaltinamieji nėra nuoširdūs, siekia bet kokiū būdu palengvinti savo teisinę padėtį⁹⁹. Tokia teismo pozicija laikoma visiškai pagrįsta, todėl dalinis kaltės prisipažinimas neturėtų būti laikomas atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės sąlyga.

Nepilnametis tikrai prisipažįsta savo kalte, kai jis ne tik padaro tai žodžiais, bet ir pats atvyksta bei prisipažįsta padaręs nusikalstamą veiką arba duoda išsamius parodymus, padeda išaiškinti padarytą nusikaltimą, arba neragindamas, savo iniciatyva tariasi su nukentėjusiuoju dėl padarytos žalos atlyginimo ar jos pašalinimo ir kt.¹⁰⁰. Teismų praktikoje, sutinkama tokia pozicija dėl prisipažinimo: „Prisipažinimas padarius nusikalstamą veiką ir nuoširdus gailėjimasis leidžia švelninti baudžiamąją atsakomybę ar nuo jos atleisti tuomet, kai kaltininkas savanoriškai pripažįsta esmines padarytos veikos aplinkybes, o jo elgesys po veikos padarymo rodo, kad jis apgailėstauja dėl padarytos veikos“¹⁰¹. Šioje byloje būtent ir iškilo klausimas, koks prisipažinimas laikytinas tinkamu. Nuosprendyje teigiama, jog „Iš bylos medžiagos matyti, kad A. B. proceso metu keitė savo poziciją dėl kaltės pripažinimo, pirmosios apklausos ikiteisminio tyrimo metu neprisipažindamas kaltu, vėlesnėse apklausose kaltę pripažindamas visiškai, teismo nagrinėjimo metu pripažindamas iš dalies, tačiau tiek apklausiamas ikiteisminio tyrimo metu, tiek teisme apie padarytos nusikalstamos veikos esmines aplinkybes davė nuoseklius ir teisingus parodymus. <...> Pagrindiniai prokurorės skundo argumentai, kuriais ji ginčija aptariamą aplinkybės buvimą, yra susiję su apeliante neteisingu teisiniu kai kurių padaryto nusikaltimo aplinkybių vertinimu. Prokurorė teigia, kad A. B. parodymai negali būti vertinami kaip prisipažinimas padarius plėšimą bendrininkų grupe, nes jis parodė nukentėjusiojo daiktų nevogęs ir su kitu nuteistuoju iš anksto nesitaręs to daryti. Tačiau pirmoji A. B. nurodyta aplinkybė – tai, kad jis fiziškai neužvaldė nukentėjusiojo daiktų – yra patvirtinta nuosprendžiu, todėl A. B. iš esmės teisingai teigdamas, jog jis nepaėmė nukentėjusiojo daiktų. A. B. parodymai, jog jis žinojęs apie būsimą daiktų pagrobimą ir, mušdamas nukentėjusįjį, sudaręs sąlygas nuteistajam pagrobti daiktus, teismui buvo vienas iš reikšmingų įrodymų šaltinių, jog nusikaltimas įvykdytas bendrininkų grupe. Aplinkybė, ar kaltininkas savanoriškai pripažino esmines nusikalstamos veikos aplinkybes, negali būti vertinama formaliai, nes asmuo dėl jauno amžiaus, išprusimo stokos ir panašių aplinkybių gali klaidingai vertinti savo veiksmų teisinę reikšmę. Be to, šiuo požiūriu svarbu, ar apklausų metu buvo aiškinamasi, kaip kaltininkas

⁹⁹ Kauno apygardos teismo baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 5 d. nuosprendis A. Š., L.M. baudžiamąjoje byloje (bylos Nr.1A-85-508/08).

¹⁰⁰ Abramavičius, A., et al., *supra* note 9, p. 481.

¹⁰¹ Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gegužės 27 d. nuosprendis K. B., A. B. baudžiamąjoje byloje (bylos Nr. 1A-250-349/2010).

vertina savo vaidmenį nusikaltimo padaryme. Atleistasis nuo baudžiamosios atsakomybės nusikaltimą padarė būdamas nepilnametis, įgijęs devynių klasių išsilavinimą, neturėjęs nusikalstamos praeities, o tai reiškia, kad jo socialinė branda nebuvo pakankama teisingai įvertinti savo veiksmų teisinę kvalifikaciją. Iš A. B. ikiteisminio tyrimo apklausų protokolų matyti, kad jų metu nebuvo aiškinamasi, kaip jis suprato nusikaltimo padarymo situaciją, o teismo nagrinėjimo metu nepilnamečiui pateikti tikslinantys klausimai sudarė galimybę jam pačiam apibūdinti savo veikos subjektyvius požymius, indėlių į nusikaltimą. Šios aplinkybės leidžia spręsti, jog prokurorės skunde daroma išvada apie A. B. vengimą atskleisti esmines jam inkriminuoto nusikaltimo padarymo aplinkybes nėra teisinga, todėl šalinti iš nuosprendžio ginčijamą aplinkybę nėra pagrindo. Esant šiai ir kitoms dviem BK 93 str. 1 d. numatytoms nepilnamečio atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės būtinosioms sąlygoms, A. B. BK 93 str. nuostatos taikytos pagrįstai¹⁰². Taigi siekiant nustatyti šios sąlygos buvimą nepateisinamas formalus požiūris į bylos aplinkybes, būtina atsižvelgti ir į subjektyvius veiksnius: nepilnamečio amžių, socialinę brandą, asmenybės ypatumus bei į kitas jo asmenybę charakterizuojančias aplinkybes.

Įstatymų leidėjas nepateikia galutinio alternatyvių sąlygų sąrašo, bet nurodo, jog gali būti ir kitų (BK 93 straipsnio 1 dalyje nenurodytų) pagrindų manyti, kad nepilnametis laikysis įstatymų ir nedarys naujų nusikalstamų veikų. Teismo diskrecija šioje srityje – vertinti visos bylos aplinkybes ir prognozuoti nepilnamečio elgesį¹⁰³.

Teismui susidaryti nuomonę, kad nepilnametis laikysis įstatymų ir nedarys naujų nusikalstamų veikų, gali padėti tokios aplinkybės: nepilnametis po nusikalstamos veikos padarymo nutraukė santykius su nusikalstama grupe, nebesilanko viešuose renginiuose, kuriuose vartojamas alkoholis, pradėjo mokytis arba įsidarbino ir nedaro administracinių ar drausminių teisės pažeidimų, pradėjo gydytis nuo narkomanijos ar alkoholizmo ir kt.¹⁰⁴. Kartu paminėtina, jog tam tikros aplinkybės gali rodyti, jog nėra pagrindo manyti, jog nepilnametis nedarys naujų nusikalstamų veikų, pvz.: apeliacinės instancijos teismas pažymi, jog „Dviejų plėšimų padarymas, naudojant fizinį smurtą, kelių sunkinančių aplinkybių konstatavimas neduoda pagrindo manyti, kad nepilnamečiai kaltinamieji laikysis įstatymų ir nedarys naujų nusikalstamų veikų“¹⁰⁵. Todėl teismai atsižvelgę į visos bylos aplinkybes turi teisę nuspręsti, ar atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto taikymas kiekvienu atveju yra tinkamas atsakas į nepilnamečio padarytą nusikalstamą veiką. Pavyzdžiui, teismas atleido nepilnamečių nuo baudžiamosios atsakomybės atsižvelgęs į tokias aplinkybes: „Kaltinamųjų A. B.

¹⁰² Nuosprendis K. B., A. B. baudžiamojoje byloje, supra note 41.

¹⁰³ Drakšienė, A., Drakšas, R., supra note 7, p. 389.

¹⁰⁴ Abramavičius, A., et al., supra note 9, p. 482.

¹⁰⁵ Nuosprendis A. Š., L.M. baudžiamojoje byloje, supra note 41.

ir D. V. jauną amžių (šiuo metu jiems yra 16 metų), bei tai, kad nusikalstamas veikas jie padarė būdami neteisti, padarytų nusikaltimų pasekmės nėra sunkios, kaltinamieji pilnai pripažino padarę šias veikas, o taip pat atsižvelgdamas į tai, kad nepilnamečiai mokosi, po šių nusikalstamų veikų padarymo, duomenų, kad būtų nusižengę įstatymui, nėra, jie kritiškai vertina savo elgesį. Teismas konstatuoja, kad nurodytos aplinkybės rodo, kad bausmės tikslai bei nuteistųjų resocializacija bus pasiekti be realaus bausmės atlikimo (tuo pačiu išsaugant kaltininkų teigiamus socialinius ryšius)¹⁰⁶. Vertinant, ar nepilnametis ateityje nedarys naujų nusikalstamų veikų, kaip atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės sąlygą, matyti, jog šiuo atveju teismui suteikti platūs diskreciniai įgaliojimai, todėl dažnai teismų sprendimai skundžiami būtent šiuo aspektu. LAT yra pažymėjęs, jog „BK 93 straipsnio 1 dalies 3 punkte nurodyta papildoma sąlyga, jog „yra pagrindų manyti, kad nepilnametis laikysis įstatymų ir nedarys naujų nusikalstamų veikų“, nesietina vien su nepilnamečio kaltės pripažinimu bei nuoširdžiu gailėjimusi. Aktyvi kaltininko atgaila (kaltės pripažinimas, gailėjimasis, nukentėjusiojo atsiprašymas) iš tiesų yra svarbi aplinkybė, tačiau, byloje esant kitų palankių A. T. aplinkybių visumai, neturėtų būti lemianti, kuri neleistų šį nepilnametį atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės. Teismo diskrecija šioje srityje yra įvertinti visas bylos aplinkybes, ir teismas visiškai pagrįstai rėmėsi palankiomis bylos aplinkybėmis, susijusiomis su A. T. asmenybe, gyvenimo, darbinės veiklos, auklėjimo sąlygomis, sveikatos būkle, socialine branda, elgesiu po nusikalstamos veikos padarymo, faktu, kad anksčiau nepilnamečiui nebuvo taikytos poveikio priemonės. Būtent į tokias aplinkybes ir rekomenduojama atkreipti dėmesį svarstant, ar nepilnametis ateityje nedarys nusikaltimų ir laikysis“¹⁰⁷.

Praktikoje dažnas atvejis, kuomet nepilnametis kartą atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės padaro kitą nusikalstamą veiką ir vėlei tikisi būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės tuo pagrindu, jog jis nelaikomas teistu. Tačiau galėtume kelti klausimą, ar toks pakartotinis atleidimas nepaneigia paties instituto egzistavimo prasmės? Nes juk atleidimu nuo baudžiamosios atsakomybės būtent ir siekiama, jog nepilnametis pasitaisytų ir nedarytų naujų nusikalstamų veikų. Tokio klausimo teigiamo atsakymo argumentacija galėtume laikyti tai, jog, pvz.: ta aplinkybė, kad nepilnametis, atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės padaro kitą nusikalstamą veiką, teismams turėtų rodyti, kad jis reikiamų išvadų dėl savo visuomenei pavojingo elgesio nėra padaręs, todėl teismas neturėtų pagrindo daryti išvadą, jog jis ateityje nedarys naujų nusikalstamų veikų. Taip pat atleistam nuo baudžiamosios atsakomybės nepilnamečiui skiriamos auklėjamojo poveikio priemonės, kurios turėtų pataisyti nepilnamečius,

¹⁰⁶ Biržų rajono apylinkės teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. kovo 3 d. nuosprendis D. V., A. B. baudžiamojoje byloje (bylos Nr. N1-9-830/2011).

¹⁰⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. sausio 8 d. nutartis A. T. baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-46/2009).

tačiau jei nepilnametis, atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, vėl nusikalsta, tai galėtų rodyti, jog auklėjamojo poveikio priemonių skyrimas nepilnamečiui pozityvaus poveikio nepadare - jis toliau pažeidinėjo baudžiamuosius įstatymus. Praktikoje pareigūnai, susiduriantys su tokiais atvejais, linkę neigiamai vertinti tokias situacijas. Kaip teigia Kauno miesto apylinkės prokuratūros Nepilnamečių nusikalstamų veikų tyrimo skyriaus prokurorė R. Oželienė, „nuolat vagiliaujantis, plėšikaujantis, viešąją tvarką pažeidžiantis ir panašius nesunkius bei apysunkius nusikaltimus darantis paauglys gali net tris kartus būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės“¹⁰⁸. Anot R. Oželienės, „apstu logikos klaidų BK 93 str., nurodančiame, kada minėtus nusikaltimus padaręs pirmą kartą teisiamas nepilnametis gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės. Suaugęs asmuo tokiu atveju privalo ir atsiprašyti nukentėjusiojo, ir pripažinti savo kaltę bei atlyginti žalą, o nusikaltęs paauglys turi įvykdyti tik vieną iš pirmųjų dviejų sąlygų. Tačiau ir šios nebūtinai, jeigu „yra kitų pagrindų manyti, kad nepilnametis laikysis įstatymų ir nedarys naujų nusikalstamų veikų“, t.y., jeigu paauglys neprisipažįsta ir nesigaili, tačiau teisiamas pirmą kartą ir charakterizuojamas teigiamai, jis vis tiek gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės. Maža to, Aukščiausiasis Teismas yra išaiškinęs, kad BK 93 str. tam pačiam nepilnamečiui gali būti taikomas ir antrą kartą, nes pirmą kartą pritaikius šį straipsnį paauglys yra laikomas neteistu. O taikant minėtą straipsnį antrą kartą jam vėl daroma išlyga, numatyta pirmą kartą nusikaltusiam nepilnamečiui. Trečią galimybę būti atleistam nuo baudžiamosios atsakomybės numato jau BK 38 str., kuriame kalbama apie galimybę susitaikyti su nukentėjusiuoju“¹⁰⁹. Prokurorės nuomonė gerbtina, tačiau kritikuotina, manytume, jog kiekvienas atvejis skirtingas, tad negalime pakartotinio atleidimo negalimumo laikyti aksioma. Teismų sprendimuose šiuo klausimu nėra vieningos pozicijos. Pvz.: teismas vienoje byloje padarė išvadą, jog „*E. J. paskirtos bausmės tikslai gali būti pasiekti tik skyrus realią laisvės atėmimo bausmę, kadangi jo atžvilgiu jau buvo taikytas BK 93 str. ir atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, tačiau vėl padarė nusikalstamas veikas*“.¹¹⁰ Štai kitoje byloje teismas įvertinęs, jog nepilnametis, atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės bei esant paskirtoms auklėjamojo poveikio priemonėms vėl padarė nusikalstamą veiką, konstatuoja, jog „*Kolegijos nuomone, šios aplinkybės rodo, kad ankstesniais teismo nuosprendžiais nepilnamečiui A. J. taikyti jo teisinę padėtį lengvinantys institutai (atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, taip pat paskirtos laisvės atėmimo bausmės vykdymo atidėjimas) pozityviai nepaveikė A. J., jis vėl įvykdė analogišką nusikalstamą veiką. Toks nuteistojo elgesys rodo jo antisocialines nuostatas, aiškų visuotinai priimtinių elgesio normų ignoravimą ir byloja apie*

¹⁰⁸ Čižinauskaitė, R. 7:0 nepilnamečių nusikaltėlių naudai. „Lietuvos žinios“ [interaktyvus]. Vilnius, 2012. [žiūrėta 2012-11-15] <http://www.alfa.lt/straipsnis/13637661/7.0.nepilnameciu.nusikalteliu.naudai=2012-01-26_11-01/>.

¹⁰⁹ *Ibid.*

¹¹⁰ Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. sausio 28 d. nutartis *E. J. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr.1A-39-493/2009).

„susiformavusį klaidingą įspūdį dėl nebaudžiamumo už daromas nusikalstamas veikas¹¹¹“. Kartu teismai pabrėžia ir tai, jog jie „*Nėra įpareigoti kiekvieno nusikaltusio nepilnamečio atžvilgiu bent po kartą taikyti Baudžiamajame įstatyme numatytus jo atsakomybę švelninančius institutus. Teismai kiekvienu konkrečiu atveju, įvertinę visas baudžiamosios atsakomybės klausimo išsprendimui reikšmingas aplinkybes, esant atitinkamuose baudžiamuosiuose įstatymuose numatytiems pagrindams, gali, bet neprivalo atidėti bausmės vykdymą (BK 92 str.), atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės (BK 93 str.) ar kt.*“.¹¹² Taigi vis dėlto, derėtų nepamiršti, jog BK 93 straipsnio nuostatų taikymas yra išimtinai teismo teisė, tad teismas motyvuotai gali apsispręsti tiek dėl asmens atleidimo, tiek ir dėl atsisakymo atleisti jį nuo baudžiamosios atsakomybės neatsižvelgiant vien į tą faktą, jog nepilnametis jau buvo kartą atleistas ar nebuvo.

Pabrėžtina ir tai, jog šio instituto taikymas taptų neįmanomas be taip vadinamos nepilnametį „charakterizuojančios“ medžiagos, tad šiuo atveju, labai svarbu, jog teismams būtų pateikta visa informacija susijusi tiek su nepilnamečio asmenybe, tiek ir su nusikalstamos veikos padarymo aplinkybėmis. Teismas valstybės vardu „dovanoja“, „atleidžia“ nepilnamečiui už padarytą nusikalstamą veiką, todėl atleidžiant nepilnamečius nuo baudžiamosios atsakomybės ir skiriant auklėjamojo poveikio priemones, baudžiamajoje byloje esanti charakterizuojanti medžiaga turi suteikti pagrindo pasitikėti nepilnamečiu ir daryti prielaidą, kad jis ateityje daugiau nusikalstamų veikų nedarys. Taigi prokurorai, dalyvaudami padarytų nepilnamečių nusikalstamų veikų tyrime ir baigus tirti šios kategorijos baudžiamąsias bylas, perduodami teismui bylos medžiagą privalo garantuoti, kad be nusikalstamą veiką įrodančios medžiagos, privalo būti pridėti duomenys apie nepilnamečio gyvenimo ir auklėjimo sąlygas, sveikatos būklę ir socialinę brandą, anksčiau taikytas poveikio priemones ir jų veiksmingumą, nepilnamečio elgesį po nusikalstamos veikos padarymo. Tik esant išsamiems duomenims apie nepilnametį prokuroras ir teismas gali įgyvendinti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų paskirtį, tinkamai parinkti nepilnamečiui bausmės rūšį ir jos terminus, arba spręsti klausimą dėl jo atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ir skirti atitinkančias, surinktiems duomenims, auklėjamojo poveikio priemonių rūšis ir jų terminus.

¹¹¹ Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. balandžio 19 d. nutartis A. J. *baudžiamajoje byloje* (bylos Nr. 1A-141-168/2011).

¹¹² Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 4 d. nutartis E. O., E. R. *baudžiamajoje byloje* (bylos Nr. 1A-335-354/2009).

4. Nepilnamečiams taikomos auklėjamojo poveikio priemonės

BK 93 straipsnio 2 dalyje nustatyta, jog teismas, atleidęs nepilnametį nuo baudžiamosios atsakomybės, skiria jam BK 82 straipsnyje numatytas auklėjamojo poveikio priemones. Pažymėtina, jog pagal 2007 m. birželio 28 d. BK 82 straipsnio pakeitimus, auklėjamojo poveikio priemonės gali būti skiriamos tik tokiam nepilnamečiui, kuris padarė baudžiamąjį nusizengimą ar nusikaltimą ir buvo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės. Taigi nepilnamečių atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės yra viena iš auklėjamojo poveikio priemonių taikymo prielaidų. Tokių priemonių skyrimas nepilnamečiams yra vienas iš svarbiausiųjų nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų. Todėl nepilnamečių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto analizė neatsiejama nuo auklėjamojo poveikio priemonių skyrimo nepilnamečiams, atleistiems nuo baudžiamosios atsakomybės, aptarimo.

Taigi nepilnamečiui asmeniui, atleistam nuo baudžiamosios atsakomybės kyla tam tikros teisinės pasekmės ir nors auklėjamojo poveikio priemonės nėra kriminalinė bausmė, bet jos taip pat yra tam tikra valstybės prievartos priemonė, kuria yra apribojamos padariusio nusikalstamą veiką nepilnamečio teisės ir laisvės, jam nustatomi tam tikri įpareigojimai arba draudimai, tačiau skirtingai nuo bausmės, jais siekiama ne nubausti, o pataisyti nepilnametį. Taigi auklėjamojo poveikio priemonės kaip ir bausmė be jokios abejonės varžo asmens, kuriam jos paskirtos, teises ir laisves, tačiau tai yra būtina siekiant BK 80 str. numatytų tikslų.

4.1 Nepilnamečiams taikomų auklėjamojo poveikio priemonių paskirtis

Auklėjamojo poveikio priemonių paskirtis yra sudedamoji visos nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų paskirties dalis. Įdomu pabrėžti, kad BK auklėjamojo poveikio priemonės yra vardijamos ir aptariamoms pirmiau nei bausmės, numatytos nepilnamečiams. Tokia įstatymų technikos priemone tarsi dar kartą pabrėžiamas auklėjamojo poveikio priemonių ir bausmių sistemos prioritetas – ne tiek bausti nepilnamečius už jų padarytus nusikaltimus ir baudžiamuosius nusizengimus, bet pirmiausia juos auklėti, ugdyti jų atsakomybę už savo veiksmus, padėti integruotis į konkrečią socialinę aplinką¹¹³. Taigi teismas tarsi užprogramuojamas pirmiausia taikyti būtent auklėjamojo poveikio priemones.

Kaip jau minėta, auklėjamojo poveikio priemonės nėra kriminalinė bausmė, jų taikymas nenulemia teistumo atsiradimo. Daugiausia dėmesio taikant šias poveikio priemones skiriama ne nubaudimui, bet jauno žmogaus elgesio kryptingumo, jo vertybių sistemos reguliavimui,

¹¹³ Dobrynina, M., Ūselė, L., *supra* note 16, p. 33.

pripratinimui prie visuomenei priimtino gyvenimo būdo ir galimybės jam toliau integruotis į pozityvią mikrosocialinę aplinką. Taigi esminis BK įtvirtintų auklėjamojo poveikio priemonių tikslas – nepilnamečio asmenybės korekcija ir jos resocializacija¹¹⁴.

Tačiau tenka pripažinti, jog dabartinė situacija yra tokia, kad galima manyti, jog naujojo BK kūrėjų sumanymas ne vien nepilnamečių atsakomybę orientuoti į nubaudimą, bet kartu ir išnaudoti visą auklėjamojo poveikio priemonių diapazoną, labiau diferencijuoti jų baudžiamosios atsakomybės ypatumus, kad jie atitiktų ne tik padarytos veikos pavojingumą, bet ir atitinkamo amžiaus vaikų socialines, psichologines savybes, pamažu yra modifikuojamos. Lietuvoje nuolat didėjant nusikaltimų grėsmei, žiniasklaidoje itin daug dėmesio skiriant vaikų padarytoms pavojingoms veikoms, daugėja ir norinčiųjų keisti žemutinę baudžiamosios atsakomybės amžiaus ribą¹¹⁵. 2006 metais Teisės institute buvo atliktas tyrimas¹¹⁶: „Teismų praktika individualizuojant bausmes ir Baudžiamojo kodekso sankcijų tobulinimo problema“, kuriame buvo vertinamos ir normos, reglamentuojančios nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus. Pažymėtina tai, kad kai kurie respondentai gana kritiškai įvertino BK normas, reglamentuojančias nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus. Jų nuomone, nepilnamečiams, ypač padariusiems sunkius ir labai sunkius nusikaltimus, numatyta per daug lengvatų bei privilegijų, o daugelis auklėjamojo poveikio priemonių, taikytų jau anksčiau teistiems nepilnamečiams, dažniausiai yra visiškai neefektyvios¹¹⁷. Taip pat respondentai gana skeptiškai vertino auklėjamojo poveikio priemonių praktinį veiksmingumą. Paminėtina, jog šio tyrimo respondentai buvo teisėjai, taigi ne tik visuomenėje, bet ir teisininkų nuomone, nepilnamečių baudžiamąją atsakomybę vertėtų griežtinti. Tačiau, ar iš tiesų baudžiamosios politikos griežtinimas nepilnamečių atžvilgiu pakeistų šalyje vyraujančią nepilnamečių nusikalstamumo kriminogeninę padėtį? 2009 metais Dr. E. Vileikienės atlikto tyrimo „Lietuvos gyventojų ir policijos pareigūnų požiūris į linkusius nusikalsti nepilnamečius“¹¹⁸ metu paklausus respondentų kaip jie vertina teismų skiriamas bausmes nepilnamečiams, net 74% gyventojų ir 44% pareigūnų pasisakė, jog jų manymu, bausmės nepilnamečiams yra per švelnios (žr. lentelę Nr.1). Tačiau įdomu tai, jog štai visuomenės požiūris į nepilnamečių įkalinimą yra neigiamas. Tyrimo metu respondentų buvo klausiama: „Kaip jūs manote, ar nusikaltusius nepilnamečius

¹¹⁴ Drakšienė, A., Drakšas, R., *supra* note 7, p. 149.

¹¹⁵ Drakšas, R., *supra* note 3, p. 223.

¹¹⁶ Tyrimas buvo atliktas vykdant Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. sausio 12 d. Nutarimu Nr. 12 patvirtinto Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos įgyvendinimo 2005-2006 metų priemonių plano užduotį, kuri suformuluota taip: „išanalizuoti teismo praktiką ir nustatyti, ar yra įstatymo nustatytų sankcijų griežtumo ir nusikalstamos veikos pavojingumo neatitiktųjų, trukdančių individualizuoti bausmes, ir pateikti komisijai pasiūlymus dėl Lietuvos Respublikos BK nustatytų sankcijų išplėtimo“.

¹¹⁷ Dapšys, A., Misiūnas, J., Čaplinskas, A. *Bausmės individualizavimo teisinės problemos*. Vilnius: Teisės institutas, 2008, p. 71.

¹¹⁸ Dr. Eglė Vileikienė. Tyrimas „Lietuvos gyventojų ir policijos pareigūnų požiūris į linkusius nusikalsti nepilnamečius“, 2009 m. kovo 18 d.

gali „pataisyti“ įkalinimo įstaigos?“. Kaip bebūtų keista, didžioji dalis respondentų (34%) atsakė, kad jų manymu įkalinimo įstaigos negali „pataisyti“ nusikaltusio nepilnamečio, priešingai, buvimas įkalinimo įstaigoje gali dar labiau skatinti nusikalsti (žr. lentelę Nr.2). Taigi visuomenė neigiamai vertina nepilnamečių įkalinimą kaip „pataisymo“ priemonę, tačiau nepaisant to, visgi laikosi pozicijos, jog teismų skiriamos bausmės nepilnamečiams per švelnios. Tokios, viena kitai prieštaraujančios, pozicijos leidžia manyti, jog gyventojų požiūris į nepilnamečių delikvenciją didžia dalimi tėra suformuotas žiniasklaidos ir grindžiamas stereotipine informacija. O vertinant pareigūnų požiūrį, nevertėtų pamiršti, jog jiems didelę įtaką daro tai, jog jie dažniausiai susiduria tik su tais nepilnamečiais, kurie pateko į kriminalinės justicijos sistemą. Todėl manytina, jog įstatymų leidėjas neturėtų reaguoti į visuomenės populistinius raginimus griežtinti nepilnamečių baudžiamąją politiką. Kriminalizacija, bausmių ir baudžiamosios atsakomybės griežtinimas tikrai nėra tas instrumentas galintis ar turintis sumažinti tokios, socialiai trapios, visuomenės grupės kaip nepilnamečiai nusikalstamumą. Pridurtina ir tai, jog nėra, ir veikiausiai, negali būti to aiškaus atsakymo, kokiems atvejams ir kokia racionalia apimtimi įstatymų leidėjas turėtų naudoti baudžiamosios teisės priemones. Motyvuojant būtinumu stipriau saugoti visuomenės saugumą, viešąją tvarką, ekonomiką, šeimą, dorovę ir kitus gėrius, įmanoma argumentuoti siūlymus kriminalizuoti bet kuriuos darnioje visuomenėje nepageidaujamus poelgius, o siekiant atgrasyti potencialius nusikaltėlius – visus įkliuvusius bausti įkalinimu¹¹⁹. Dar Bekarija yra rašęs, jog „bausmės žiaurumas yra tiesiog priešingas visuomenės gerovei ir pačiam tikslui užkirsti kelią nusikaltimams“¹²⁰. Su tokiu požiūriu visiškai sutiktina ir šiandien, kaip rodo kriminologiniai tyrimai, neteisingos, pavyzdžiui, akivaizdžiai per griežtos ar per švelnios bausmės neretai veda prie priešingų nei siekiama, rezultatų – nusikaltimų recidyvo. Pabrėžtina ir tai, jog nepilnamečių atžvilgiu, laisvės atėmimo bausmės realus atlikimas yra ne kas kita, kaip dar viena mokykla, kurioje jie įgyja atitinkamų žinių bei patirties. Todėl šia bausme, o ypač mūsų įkalinimo įstaigose, pasiekiamas priešingas bausmės tikslams rezultatas¹²¹.

Pažymėtina, jog baudžiamoji atsakomybė siejama su valstybės prievarta, o prievarta, kad ir kokia ji būtų, daro neigiamą įtaką tam, į kurį yra nukreipta. O nebrandžios, besiformuojančios asmenybės atžvilgiu ji turi būti išskirtinė arba jos turi būti vengiama¹²². Žinoma, negalima teigti, jog visais atvejais nepilnamečiai turėtų išvengti baudžiamosios atsakomybės, tačiau tais atvejais, kai teismai atsižvelgę į visas bylos aplinkybes ir nepilnamečio asmenybę, mano esant galimybei nepilnamečio elgesį nukreipti visuomenei reikiama linkme, turėtų taikyti ne kriminalines

¹¹⁹ Fedosiuk, O., *supra* note 20.

¹²⁰ Bekarija, Č. *Apie nusikaltimus ir bausmes*. Vilnius: „Mintis“, 1992, p. 40.

¹²¹ Rimkus, V., *supra* note 10, p. 144.

¹²² Pakštaitis, L. *Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai Baudžiamajame kodekse, jų taikymo bei tobulinimo problemos*. Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika. Vilnius, 2007, p. 37.

bausmes, o būtent atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutą, kuris suteikia teismui teisę vietoj bausmės skirti auklėjamojo poveikio priemones.

4.2. Nepilnamečiams taikomų auklėjamojo poveikio priemonių rūšys

BK 82 straipsnio 1 dalyje yra numatytos šios auklėjamojo poveikio priemonės:

1. įspėjimas;
2. turtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas;
3. nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai;
4. atidavimas tėvams ar kitiems fiziniams ir juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti;
5. elgesio apribojimas;
6. atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą.

Pabrėžtina, jog BK 82 straipsnio 1 dalyje išdėstytų auklėjamojo poveikio priemonių sąrašas yra išsamus ir jį papildyti arba pakeisti gali tik įstatymų leidėjas. Minėtos poveikio priemonės išdėstytos tam tikra tvarka, atspindinčia jų griežtumą. Įstatymų leidėjas nenurodė, kuri iš jų griežčiausia, tačiau išdėstė jas nuosekliai ir, galima manyti, pagal jų sunkumo laipsnį – pradedant lengviausia (įspėjimas) ir baigiama griežčiausia (atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą). Kiekvienos jų turinys yra aptartas atskiruose straipsniuose, kuriuose reglamentuojama jų skyrimo tvarka.

Minėtojo straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad teismas nepilnamečiui, padariusiam baudžiamąjį nusižengimą ar nusikaltimą ir atleistam nuo baudžiamosios atsakomybės, gali paskirti ne daugiau kaip tris iš šešių auklėjamojo poveikio priemones. Kartu įstatymų leidėjas pabrėžė, kad skiriamos dvi ar trys auklėjamojo poveikio priemonės turi būti tarpusavyje suderintos. Tai reiškia, kad vienos auklėjamojo poveikio priemonės negali trukdyti vykdyti kitų auklėjamojo poveikio priemonių. Maža to, jos turi papildyti viena kitą ir pašalinti neteisėto elgesio priežastis, ugdyti nepilnamečio asmenybę taip, kad ji atitiktų visuomenės lūkesčius. Taigi paskirtos auklėjamojo poveikio priemonės turi sudaryti darnią asmenybės ugdymo priemonių sistemą¹²³. Kartu paminėtina ir tai, jog „Auklėjamojo poveikio priemonių parinkimas yra išimtinė teismo teisė, tačiau jų turi būti parenkama tokių ir tiek, kad būtų pasiekti BK 80 straipsnyje numatyti tikslai bei kad šios priemonės būtų tarpusavyje suderinamos ir realiai įgydomos“¹²⁴.

¹²³ Drakšienė, A., Drakšas, R., *supra* note 7, p. 152.

¹²⁴ Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 31 d. nutartis T. Š., S. J. *baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 1A–704–350/2008).

Švelniausia auklėjamojo poveikio priemonė – įspėjimas, kurį teismas skiria baudžiamąjį nusižengimą arba neatsargų, nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą padariusiam ir atleistam nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės nepilnamečiui. Teismų nutartyse taip pat sutinkama pozicija, jog įspėjimas – minimalaus poveikio priemonė: „*Atsižvelgiant į tai, kad M. S. atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės ir pritaikius BK 93 str. byla jam nutraukta ir jam taikyta pati lengviausia auklėjamojo poveikio priemonė – įspėjimas, dar labiau švelninti M. S. skirtą auklėjamojo poveikio priemonę nėra įstatyminio pagrindo*“¹²⁵.

Šia priemone siekiama, kad nepilnametis įsisažmonintų padarytos veikos pavojingumą ir neteisėtumą, ugdyti jo atsakingumo už savo poelgius jausmą. Konstatuodamas nepilnamečio kaltę ir skirdamas nepilnamečiui šią auklėjamojo poveikio priemonę, teismas raštu išaiškina galimas teisinės pasekmes, jeigu jis padarytų naujų nusikalstamų veikų (BK 83 straipsnio 2 dalis).

Įstatymo formuluotė leidžia manyti, kad teisiamam nepilnamečiui skiriamą įspėjimą galima derinti su visomis kitomis auklėjamojo poveikio priemonėmis. Tačiau kai kurie autoriai (A. Jatkevičius) abejoja, ar tikslinga kartu paskirti švelniausią ir griežčiausią auklėjamojo poveikio priemones – įspėjimą ir atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą. Su tokia pozicija galėtume sutikti, jei įspėjimą laikytume tik formalia auklėjamojo poveikio priemone, kurios poveikis asmeniui dažnai neapčiuopiamas, todėl ir beprasmis tampa jos taikymas kartu su griežčiausia auklėjamojo poveikio priemone. Tačiau pritarčiau A. Drakšienės ir R. Drakšo nuomonei, jog teismui vis dėlto derėtų nepilnamečiui raštu išaiškinti, kad jeigu jis, būdamas anksčiau teistas už nusikalstamos veikos padarymą ir atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės (pritaikius jam griežčiausią auklėjamojo poveikio priemonę), vėl padarytų nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, jis gali būti dar kartą neatleistas nuo baudžiamosios atsakomybės ir jam nebebūtų pritaikyta jokių auklėjamojo poveikio priemonių. Pažymėtina, jog teismų praktikoje pasitaiko atvejų, kai teismas skiria įspėjimą ir kartu atidavimą nepilnamečių į specialią auklėjimo įstaigą. Teismai tokio priemonių derinio motyvų nepateikia, tačiau lakoniškai nurodo, jog tokios auklėjamojo poveikio priemonės (įspėjimas ir atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą) skiriamos atsižvelgiant į „*jo asmenybę, elgesį, charakterizuojančią medžiagą, polinkį daryti pažeidimus*“¹²⁶.

Teismų praktikoje įspėjimas dažniausiai skiriamas ir tais atvejais, kai teisiamam asmeniui bylos nagrinėjimo metu sueina 18 metų. Tokios priemonės taikymas tokiam asmeniui visiškai pagrįstas, nes įspėjimas, kaip bendro pobūdžio auklėjamojo poveikio priemonė, neprieštarauja

¹²⁵ Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 20 d. nutartis *M. S. baudžiamosioje byloje* (bylos Nr. 1A-135-193/2007).

¹²⁶ Pasvalio rajono apylinkės teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. lapkričio 17 d. nuosprendis *N. V., V. K. baudžiamosioje byloje* (bylos Nr. N1-127-515/2008).

jau pilnametystės sulaukusio asmens interesams, kai tuo tarpu, kai kurių auklėjamojo poveikio priemonių skyrimas tokiam asmeniui jau tampa negalimas. Antai, teismas, skirdamas kaltinamajam auklėjamojo poveikio priemonę - išpėjimą, konstatuoja, jog „*Parenkant auklėjamojo poveikio priemonę atsižvelgtina į tai, kad E. P. šiuo metu jau pilnametis, nuo nusikaltimo padarymo praėjo net keturi metai, nesimoko, savarankiškai ieško darbo*“¹²⁷.

Dažniausiai teorijoje išpėjimo kaip auklėjamojo poveikio priemonės taikymas grindžiamas tuo, jog padaryta veika aiškiai atsitiktinė, nepilnametis nuoširdžiai gailisi, supranta savo kaltę, elgesio netinkamumą, pasižada mokytis, dirbti, gerai elgtis¹²⁸. Kiti autoriai išpėjimą aiškina dar plačiau, kaip priemonę, galinčią turėti atitinkamą poveikį ne tik nepilnamečiui, bet kartu netiesiogiai išpėtų ir jo tėvus, globėjus ar kitus jį globojančius asmenis, jog būtina pagerinti nepilnamečio elgesio priežiūrą, jo darbo ar mokymosi sąlygas ir kt.¹²⁹. Tačiau L. Pakštaitis teigia, jog taip traktuojant šią priemonę pernelyg išplečiamas jos turinys¹³⁰. Nepaisant to, manytume, jog išpėjimas galėtų būti traktuojamas kaip tam tikra prevencinė priemonė ne tik nusikaltusiam nepilnamečiui, bet ir už jį atsakingiems asmenims. Būtina atsižvelgti į tai, kad dalis nepilnamečių padaromų nusikaltimų ir kitų nusikalstamų veikų yra atsitiktinio (situacinio) pobūdžio, todėl teismo pareikštas išpėjimas tokiais atvejais nepilnamečiui gali būti visiškai pakankama auklėjamojo poveikio priemonė¹³¹. Paminėtina, jog praktikoje tai gana dažnai taikoma priemonė, štai 2011 m. išpėjimas sudarė 17.3% visų paskirtų auklėjamojo poveikio priemonių. Tai teigiama tendencija Lietuvos baudžiamajoje teisėje. Daugiausiai šios priemonės buvo paskirta 2004 m. – 163 nepilnamečiams, panaši tendencija vyravo ir kitais metais (žr. lentelę Nr. 3).

Kita, įstatymo numatyta, auklėjamojo poveikio priemonė – turtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas. Baudžiamajame įstatyme numatyta, kad ši priemonė gali būti skiriama tik tuo atveju, kai nepilnametis turi lėšų, kuriomis savarankiškai disponuoja, arba padarytą žalą gali pašalinti savo darbu. Teismų praktikoje pasitaiko atvejų, kuomet teismas neįvertinęs aplinkybės, jog nepilnametis neturi lėšų, kuriomis savarankiškai disponuoja, paskiria šią auklėjamojo poveikio priemonę. Antai, LAT kasacinėje nutartyje yra pažymėjęs, jog „*Teismas nepagrįstai kaip auklėjamojo poveikio priemonę L. Juočiūniui paskyrė turtinės žalos atlyginimą, nes BK 84 straipsnyje nustatyta būtina šios auklėjamojo poveikio priemonės skyrimo sąlyga, kad nepilnametis turėtų lėšų, kuriomis savarankiškai disponuoja, arba padarytą žalą galėtų pašalinti*

¹²⁷ Pakruojo rajono apylinkės teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. balandžio 20 d. nuosprendis M. K., E. P., L. P. baudžiamajoje byloje (bylos Nr. N1-51-744/2010).

¹²⁸ Abramavičius, A., et al., *supra* note 9, p. 439.

¹²⁹ Drakšienė, A. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė Lietuvos Respublikos baudžiamajo kodekso projekte. *Teisė*. 1998, Nr. 32. p. 47.

¹³⁰ Pakštaitis, L., *supra* note 48, p. 42.

¹³¹ Dapšys, A., Misiūnas, J., Čaplinskas, A., *supra* note 47, p.76.

savo darbu. Iš L. Juočionio motinos parodymų matyti, kad nepilnametis nedirba, nuosavų lėšų neturi, tik kartais gauna pinigų iš motinos. Kokių nors kitų duomenų, paneigiančių šiuos parodymus, byloje nėra. Darbu šiuo konkrečiu nusikaltimu padaryta žala negali būti atlyginta, taigi ši auklėjamojo poveikio priemonė paskirta nepagrįstai ir neteisėtai“¹³². Kartu Teismas pabrėžė ir tai, jog „Šis faktas neturės įtakos nukentėjusiojo asmens teisėms, nes dėl žalos atlyginimo buvo pasirašytas susitarimas, kurio geranoriškai neįvykdžius, bus išduotas vykdomasis raštas ir žala išieškota priverstine tvarka“¹³³. Taigi šios priemonės taikymo negalimumas nėra nukentėjusiojo teisių užtikrinimo priešprieša, kadangi socialinė taika tarp nukentėjusiojo ir kaltininko žalos atlyginimo klausimais gali būti pasiekta taikant kitas, BPK numatytas, priemones. Paminėtina, jog pagal Lietuvos įstatymus, materialinės žalos atlyginimo kaip auklėjamojo poveikio priemonės taikymas nepaneigia BPK nuostatų ir galimybės pareikšti civilinį ieškinį dėl padarytų nuostolių atlyginimo.

Pabrėžtina, kad atlyginti žalą arba ją pašalinti nepilnamečiui gali būti paskirta tais atvejais, kai jis savanoriškai jos neatlygino nei ikiteisminio tyrimo metu, nei nagrinėjant bylą teisme. Tai yra, tokią priemonę nėra tikslinga skirti tuomet, kai nusikalstama veika padarytos turtinės žalos atlyginimas arba pašalinimas buvo pagrindas atleisti nepilnametį nuo baudžiamosios atsakomybės, remiantis BK 93 str. 1 dalies 1 punktu.

Reikia pažymėti, jog 2004 m. turtinę žalą atlyginti buvo įpareigoti 52 nepilnamečiai, o 2011 metais – 19 nepilnamečių (žr. lentelę Nr. 3). Kaip matyti, kiekvienais metais turtinės žalos atlyginimas skiriamas vis rečiau. Tai būtų galima paaiškinti remiantis tuo faktu, kad nepilnamečiai retai turi savo asmeninių lėšų, o reikalavimas atlyginti turtinę žalą, kaip minėta, yra tiesiogiai siejamas su nepilnamečio asmenine prievole. Antai, BK komentaro autoriai teigia, jog teismai neturėtų šios priemonės skirti nepilnamečiui, neturinčiam lėšų, kuriomis jis galėtų savarankiškai disponuoti, arba negalinčiam padarytos žalos atlyginti savo darbu, nes tokiu atveju, toks žalos atlyginimo būdas, kai auklėjamojo poveikio priemonę įvykdo ne pats nepilnametis, neatitiktų BK 80 straipsnyje numatytos nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų paskirties¹³⁴. Su tokia nuomone visiškai sutiktina, nes minėtu atveju, skiriamos auklėjamojo poveikio priemonės tikslai nepasiektų savo adresato. O įpareigojimu atlyginti materialinę žalą būtent ir siekiama, kad patys nepilnamečiai kuo geriau įvertintų padarytos nusikalstamos veikos pasekmes, suprastų savo kaltę, savo pastangomis kiek galima labiau atlygintų nukentėjusiam padarytą skriaudą, susitaikytų su juo.

Teoriškai turtinės žalos atlyginimą arba jos pašalinimą galima derinti su visomis kitomis auklėjamojo poveikio priemonėmis. Tačiau abejotina, ar turtinės žalos pašalinimas galėtų derėti

¹³² Nutartis L. J. baudžiamosioje byloje, supra note 28.

¹³³ Ibid.

¹³⁴ Abramavičius, A., et al., supra note 9, p. 440-441.

su nemokamais auklėjamojo pobūdžio darbais, įpareigojimu dirbti bei kitais BK 87 str. 2 dalyje numatytais įpareigojimais, reikalaujančiais daug laiko, kadangi nepilnamečiui gali būti sudėtinga suspėti atlikti visas teismo paskirtas auklėjamojo poveikio priemones¹³⁵. Todėl neatsitiktinai įstatymų leidėjas pabrėžė, jog skiriamos dvi ar trys auklėjamojo poveikio priemonės turi būti tarpusavyje suderintos. Tai būtent ir reiškia, jog vienos auklėjamojo poveikio priemonės negali trukdyti vykdyti kitų auklėjamojo poveikio priemonių.

BK 82 straipsnio 1 dalies 3 punkte numatyta auklėjamojo poveikio priemonė – nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai. Tarp anksčiau aptartos auklėjamojo poveikio priemonės bei šios, galime išvelgti panašų materialinį pobūdį, tačiau nemokamais auklėjamojo pobūdžio darbais siekiama ne kompensuoti konkrečią nusikaltimu padarytą žalą, bet pripratinti nepilnametį prie visuomeniškai priimtino gyvenimo būdo ir ugdyti jo gailėstingumo bei pagarbos kitiems žmonėms jausmus¹³⁶. Nemokami darbai – tai nesudėtingi darbai, kurie nereikalauja specialaus pasirengimo, juos teismo nuosprendžiu įpareigotas asmuo neatlygintinai, laisvu nuo mokymosi ar tiesioginio darbo laiku privalo atlikti visuomenei. Darbas visada turi auklėjamąjį pobūdį, jo procese atsiranda suvokimas apie teigiamus ir neigiamus elgesio polius, formuojasi socialinis ir visuomeninis supratimas apie kaltės išpirkimą darbu.

BK 85 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai skiriami nuo 20 iki 100 valandų sveikatos priežiūros, globos ir rūpybos ar kitose valstybinėse ar nevalstybinėse įstaigose bei organizacijose, kuriose darbas gali turėti auklėjamąjį pobūdį. Kartu pabrėžtina, kad konkretų valandų skaičių teismas nustato atsižvelgdamas į nepilnamečio padarytos nusikalstamos veikos pobūdį, nepilnamečio asmenybę (jo amžių, brandą, užimtumą, fizinę būklę) ir kitas reikšmingas bylos aplinkybes. Teismai, skirdami šią priemonę nenumato konkrečių įstaigų ar organizacijų, tačiau sutinkami atvejai, kai teismas nurodo, kokio pobūdžio nemokami darbai skiriami nepilnamečiui, pvz.: *„Neatlygintinai išdirbti 50 val. per vienerius metus sveikatos priežiūros, globos ir rūpybos įstaigose ar nevalstybinėse organizacijose, kurios rūpinasi invalidais, nusenusiai ar kitais pagalbos reikalingais žmonėmis“*¹³⁷.

Šios priemonės skyrimo procese svarbu tai, jog nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai vykdomi tik esant nepilnamečio sutikimui (BK 85 str. 2 d.). Taigi ši auklėjamojo poveikio priemonė išsiskiria tuo, jog teismas *ex officio* negali nuspręsti dėl šios priemonės taikymo nepilnamečiui, nes turi būti gautas tokio asmens sutikimas. Negavus nepilnamečio sutikimo tokie darbai gali būti pripažinti priverstiniais bei prieštaraujančiais Žmogaus teisių ir pagrindinių

¹³⁵ Abramavičius, A., *et al.*, *supra* note 9, p. 440-441.

¹³⁶ Drakšienė, A., Drakšas, R., *supra* note 7, p. 162.

¹³⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 3 d. nutartis I. Š., S. G. *baudžiamajoje byloje* (byloje Nr. 2K-216/2007).

laisvių apsaugos konvencijos 4 straipsnio 2 daliai, kurioje numatyta, kad „niekas negali būti verčiamas dirbti priverčiamąjį ar privalomąjį darbą“.

Skiriant nemokamus auklėjamojo pobūdžio darbus teismas turėtų atsižvelgti į visas bylos aplinkybes. Antai, apeliacinės instancijos teismas nustatė, jog apylinkės teismas, skirdamas nemokamus darbus netinkamai parinko auklėjamojo poveikio priemonę. Byloje nustatyta, kad „Yra duomenų apie tai, jog nepilnametis T. Š. dirba UAB (duomenys neskelbtini) (T.2 b.l.10,11), taip pat ši aplinkybė yra nurodyta ir skundžiamojo nuosprendžio įžanginėje dalyje. Esant šiai aplinkybei akivaizdu, kad T. Š. šią paskirtąją auklėjamojo poveikio priemonę galėtų atlikti tik pažeidžiant LR Darbo kodekso 144 str. nustatytą maksimalią darbo laiko trukmę, todėl ši nuosprendžio dalis naikintina“¹³⁸. Taip pat minėtoje byloje apeliantas nurodo, jog „Teismas skirdamas nemokamus auklėjamojo pobūdžio darbus privalėjo paklausti jo sutikimo, be to, tokius darbus jam atlikti būtų sudėtinga, nes yra dirbantis ir dirba visą darbo dieną“¹³⁹. Kaip minėta, teismas negali šios priemonės skirti be nepilnamečio sutikimo, taigi šioje byloje teismas netinkamai parinko auklėjamojo poveikio priemonę, todėl apeliacinės instancijos teismas pagrįstai šią nuosprendžio dalį pakeitė. Akivaizdu, kad teismai visais atvejais turėtų atsižvelgti į bylos aplinkybes ir tik nustatę, jog ši poveikio priemonė gali būti skiriama nepažeidžiant nepilnamečio teisių bei Lietuvos Respublikos teisės aktų nuostatų, galėtų paskirti šią priemonę.

Reikia pažymėti, jog remiantis statistiniais duomenimis ši priemonė užima trečią vietą dažniausiai teismo taikomų auklėjamojo poveikio priemonių sąrašė. Pvz.: 2006 m. teismas šią priemonę skyrė 128 nepilnamečiams, o 2007-2008 m. buvo pastebimas šių priemonių skyrimo sumažėjimas, tačiau tokia tendencija pakito pastaraisiais metais ir štai nuo 2009 m. teismai vėl dažniau skiria šią priemonę (žr. lentelę Nr. 3).

Pabrėžtina, jog nepilnamečiui teismas negali skirti auklėjamojo pobūdžio darbų kartu su atidavimu į specialią auklėjimo įstaigą. Šios dvi auklėjamojo poveikio priemonės yra tarpusavyje nesuderinamos: būdamas specialioje auklėjimo įstaigoje nepilnametis neturėtų galimybės dirbti nemokamų auklėjamojo pobūdžio darbų kitose įstaigose ar organizacijose. Dėl kitų auklėjamojo poveikio priemonių suderinamumo įstatymų leidėjas nepasisakė. Tačiau, manytina, jog ši auklėjamojo poveikio priemonė nevisiškai dera su turtinės žalos pašalinimu ar galimybe įpareigoti nepilnametį dirbti arba su kitais įpareigojimais, kuriems įvykdyti reikia daug pastangų ir laiko. Todėl teismas turi atsižvelgti ne tik į šios priemonės taikymo galimumą konkrečiu atveju, bet taip pat ir į šios priemonės suderinamumą su kitomis auklėjamojo poveikio priemonėmis.

BK 82 straipsnio 1 dalies 4 punkte minima auklėjamojo poveikio priemonė – atidavimas tėvams arba kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir

¹³⁸ Nutartis T. Š., S. J. baudžiamojoje byloje, supra note 50.

¹³⁹ Ibid.

prižiūrėti. BK 86 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad atidavimas tėvams arba kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti nustatomas nuo šešių mėnesių iki trejų metų, bet ne ilgiau kaip iki nepilnamečiui sueis 18 metų. Paminėtina, jog šią priemonę tikslinga taikyti tada, kai nepilnamečio gyvenimo ir auklėjimo sąlygos gali užtikrinti jo perauklėjimą. Tėvai gali daryti ne tik pozityvią, bet ir negatyvią įtaką nepilnamečiui. Todėl neatsitiktinai įstatymų leidėjas numatė tam tikras privalomas sąlygas, kurioms esant teismas gali taikyti šią auklėjamojo poveikio priemonę. Ši priemonė gali būti skiriama tais atvejais, kai:

1) tėvai ar kiti asmenys sutinka ugdyti bei prižiūrėti nepilnametį, patys nedarė neigiamos įtakos nepilnamečiui, turi galimybių sudaryti jo asmenybei ugdyti tinkamas sąlygas, sutinka teikti būtiną informaciją šios priemonės vykdymą kontroliuojančioms institucijoms;

2) nepilnametis sutinka, kad jį ugdytų bei prižiūrėtų nurodyti asmenys, ir pasižada jų klausyti bei tinkamai elgtis.

Praktikoje pasitaiko atvejų, kuomet tėvai ar kiti asmenys, atsakingi už nepilnamečio gerovę, atsisako ugdyti bei prižiūrėti nepilnametį, pvz.: „*Kaltinamojo atstovas pagal įstatymą atsisako rūpintis vaiku, ugdyti ir prižiūrėti jį*“¹⁴⁰. Šiuo atveju, teismas parinko kitas auklėjamojo poveikio priemones ne tik atsižvelgęs į bylos aplinkybes, bet taip pat ir į tai, jog nepilnamečio atstovas pagal įstatymą atsisakė juo rūpintis bei prižiūrėti, todėl jam šios priemonės taikymas tapo negalimas.

Kaip matyti, įstatymų leidėjas kaip privalomą sąlygą taip pat numatė ir nepilnamečio sutikimą, kad jį ugdytų ir prižiūrėtų nurodyti asmenys bei pasižadėti jų klausyti, tinkamai elgtis. Manytina, jog tokios sąlygos numatymas pagrįstas. Kaip žinia, nepilnametis yra veikiamas įvairių neigiamų aplinkos veiksnių, tačiau labiausiai, betarpiškai jį veikia artimiausioje aplinkoje egzistuojantys neigiami veiksniai. Dažnai prasti santykiai ir konfliktai su tėvais ar juos atstojančiais asmenimis gali turėti įtakos nepilnamečio pasipriešinimui visuomenės nustatytoms taisyklėms. Todėl šios priemonės taikymas nepilnamečiui, augančiam konfliktinėje šeimoje turėtų priešingą poveikį nei tikimasi taikant šią priemonę. Todėl minėtą priemonę tikslinga taikyti tik tuo atveju, kada nepilnamečio gyvenimo ir auklėjimo sąlygos gali užtikrinti jo perauklėjimą. Baudžiamųjų bylų analizė leidžia teigti, jog teismai, skirdami šią auklėjamojo poveikio priemonę, atsižvelgia į situaciją šeimoje ir artimųjų santykius su teisiu nepilnamečiu. Antai, teismas, skirdamas šią poveikio priemonę, atsižvelgė į tokias aplinkybes: „*Jo motina juo rūpinasi, santykiai tarp jų geri, yra pagrindas manyti, kad L. R. ateityje laikysis įstatymų ir nedarys naujų nusikalstamų veikų*“¹⁴¹. Iš baudžiamųjų bylų analizės taip pat matyti, jog pasitaiko atvejų, kuomet nuteistas nepilnametis ar jo atstovai nesutinka su parinkta auklėjamojo poveikio

¹⁴⁰ Nuosprendis N. V., V. K. baudžiamojame byloje, supra note 50.

¹⁴¹ Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2007 m. gruodžio 4 d. nuosprendis L. R. baudžiamojame byloje (bylos Nr. N1-88-349-200).

priemone ir prašo ją keisti kita, o būtent – atidavimu tėvams ar kitiems asmenims prižiūrėti. Tačiau ir tokiais atvejais teismai tinkamai išnagrinėja ne tik skundo motyvus, bet ir objektyvias aplinkybes, susijusias su situacija nepilnamečio šeimoje. Štai vienoje byloje teismas, įvertinęs visas bylos aplinkybes ir apelianto skunde nurodytus motyvus, konstatuoja, jog „V. P. gyvendamas pas savo močiutę A. G. vertėsi nusikalstama veika, todėl priimti sprendimą taikyti auklėjamojo pobūdžio priemonę – atiduoti V. P. ugdyti ir prižiūrėti A. G. – būtų nelogiška“¹⁴².

Taigi nepilnametis įpareigojamas pakeisti savo elgesį, klausyti tėvų ar kitų asmenų, o tėvai arba kiti fiziniai ar juridiniai asmenys įpareigojami sustiprinti nepilnamečio priežiūrą, kontroliuoti jo elgesį, mokymąsi, darbą ir laisvalaikį, sudaryti palankias sąlygas jam tinkamai auklėtis pačiam. Tačiau šios priemonės taikymo tikslingumas neretai kvestionuojamas. Pavyzdžiui, baudžiamasis įstatymas numato terminą, per kurį teismas įpareigoja tėvus rūpintis vaikais, ugdyti ir juos prižiūrėti, lyg paneigdamas, kad iki to laiko ir po jo, ši pareiga nebuvo ir nebus vykdoma. Todėl neretai sutinkama nuomonė, jog šios priemonės taikymas tėra „formalumas“, tėvai negali sutikti ugdyti bei prižiūrėti nepilnamečio, nes tokia yra jų pareiga. Tačiau, manytina, jog reikėtų skirti: 1) bendrą tėvų konstitucinę teisę ir pareigą dorai auklėti ir išlaikyti savo nepilnamečius vaikus; ir 2) tėvų sutikimą (papildomą, specialų arba tikslinį įsipareigojimą) aktyviai dalyvauti nepilnamečiui vaikui paskirtos už BK numatytos nusikalstamos veikos padarymą auklėjamojo poveikio priemonės vykdyme. Toks tėvų sutikimas visada susijęs su papildomais jų įsipareigojimais sudaryti tinkamas sąlygas nepilnamečio vaiko asmenybei ugdyti, savo elgesiu nedaryti neigiamos įtakos vaikui, sustiprinti jo priežiūrą, tinkamai kontroliuoti vaiko mokymąsi, darbą, laisvalaikį ir siekti, kad jis pakeistų netinkamą elgesį, ir nedarytų naujų teisės pažeidimų, taip pat teikti būtiną informaciją šios priemonės vykdymą kontroliuojančioms institucijoms¹⁴³. Taigi ši priemonė negali būti laikoma tik „formalumu“, tinkamai taikoma ir vykdoma, ši priemonė gali daryti maksimalų teigiamą poveikį nepilnamečiui. Taip pat tokiu atveju, tėvų įsipareigojimas nėra tik bendrosios pareigos prižiūrėti savo vaikus sudėtis, o yra savarankiškas teisinis įsipareigojimas ne tik savo nepilnamečiui vaikui, bet taip pat ir atitinkamoms institucijoms.

Remiantis 2004-2011 m. statistiniais duomenimis, nustatyta, kad aptariama priemonė daugiausiai taikyta 2004 m. – 142 nepilnamečiams, tačiau teismas šią priemonę skiria vis rečiau, antai, 2011 m. ji buvo skirta tik 11 nepilnamečių (žr. lentelę Nr. 3).

Ši priemonė negali būti skiriama kartu su nepilnamečio atidavimu į specialią auklėjimo įstaigą. Šios dvi priemonės yra tarpusavyje nesuderinamos: būdamas specialioje auklėjimo

¹⁴² Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. sausio 17 d. nutartis *V.P. baudžiamojoje byloje* (bylose Nr. 1S-16-417/2008).

¹⁴³ Dapšys, A., Misiūnas, J., Čaplinskas, A., *supra* note 47, p.79.

įstaigoje, nepilnametis neturėtų galimybės būti ugdomas ir prižiūrimas tėvų ar kitų fizinių ar juridinių asmenų.

BK 87 straipsnyje numatyta auklėjamojo poveikio priemonė – elgesio apribojimas. Vertinant šios priemonės turinį galima manyti, jog ji yra viena griežtesnių poveikio priemonių, nes riboja nepilnamečio laisvo elgesio formas ir galimybes. Tačiau vertėtų pabrėžti, jog šių suvaržymų paskirtis yra pozityvi – siekiama nepilnametį socialiai orientuoti į motyvuotą elgesio pakeitimą, sąlygoti teigiamo pavyzdžio prielaidas kitiems bendraamžiams, parodyti, kad net ir atleistam nuo baudžiamosios atsakomybės nepilnamečiui iškyla tam tikros neigiamos pasekmės, tuo pačiu šios priemonės taikymu sudaroma galimybė neatimant laisvės, keisti nepilnamečio elgesį.

Įstatymų leidėjas numatė galimybę neteisėtą nepilnamečio elgesį koreguoti per tam tikrus įpareigojimus ir draudimus (BK 87 straipsnio 2 ir 3 dalys), todėl labai svarbu, kad teismas konkrečiu atveju parinktų tinkamus nepilnamečiui įpareigojimus ir (arba) draudimus, kurių sąrašas priklausytų nuo konkretaus nepilnamečio elgesio, mokymosi, laisvalaikio, aplinkybių jo šeimoje¹⁴⁴. Kaip matyti iš BK normos formuluotės, įstatymų leidėjas neriboja galimų paskirti nepilnamečiui įpareigojimų ir draudimų skaičiaus, teismas jam gali skirti vieną, keletą ar visus penkis BK 87 straipsnio 2 dalyje numatytus įpareigojimus ir (arba) vieną, keletą ar visus penkis to paties straipsnio 3 dalyje numatytus draudimus. Žinoma, visi konkrečiam asmeniui skirti įpareigojimai bei draudimai turi būti tarpusavy suderinti ir nevaržyti nepilnamečio elgesio labiau nei būtina.

Pagal BK 87 straipsnio 2 dalį teismas nepilnametį gali įpareigoti:

1. Būti namuose nustatytu laiku. Šis teismo įpareigojimas turėtų būti kiek įmanoma konkretesnis ir realiai įvykdomas. Pabrėžtina, kad teismas laiko požiūriu nėra suvaržytas, todėl gali parinkti ir nustatyti bet kokį laiką, jo nuomone, labiausiai tinkamą nepilnamečio asmenybės korekcijai. Pvz.: nagrinėjant nepilnamečio baudžiamąją bylą, teismas konstatavo, jog *„Nusikaltimas buvo padarytas apie 23.00 val., todėl įpareigojimas būti namuose nuo 22.00 val. iki 6.00 val. apribos nepilnamečio galimybes būti už namų ribų atitinkamu laiku ir vėl daryti nusikalstamas veikas“*¹⁴⁵. Tačiau pažymėtina, jog nors BK 87 str. nuostatos ir neriboja teismo galimų paskirti nepilnamečiui įpareigojimų ir draudimų skaičiaus, tačiau akivaizdu, jog netikslinga paskirti tokius įpareigojimus ir draudimus, kurie pernelyg suvaržytų nepilnamečio elgesį. Antai, nepilnamečiui buvo paskirtas *„Elgesio apribojimas 6 mėnesiams, įpareigojant jį per šį laikotarpį būti namuose nuo 20 val. iki 6 val., jeigu tai nesusiję su darbu, ir*

¹⁴⁴ Drakšienė, A., Drakšas, R., *supra* note 7, p. 174.

¹⁴⁵ Šiaulių miesto apylinkės teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2012 m. gegužės 22 d. nuosprendis V.P., Ž. B., G. Š., R. A. *baudžiamajoje byloje* (bylos Nr. N1-454-907/2012).

*tęsti mokslą Šilutės turizmo ir paslaugų verslo mokykloje, taip pat uždraudžiant jam per minėtą laikotarpį be šios priemonės vykdymą kontroliuojančių institucijų žinios keisti gyvenamąją vietą*¹⁴⁶. Tačiau apeliacinės instancijos teismas, išanalizavęs visą bylai reikšmingą medžiagą, nustatė, jog „Teisėjo nutartis dalyje dėl įpareigojimo būti namuose nuo 20 val. iki 6 val. keistina, skiriant E. O. įpareigojimą būti namuose nuo 22 val. iki 6 val., atitinkantį E. O. po nusikalstamos veikos pasirinktą gyvenimo būdą (mokymąsi, sportavimą), nukreiptą į pozityvių socialinių ryšių formavimąsi, bei padėsiantį proporcingai įgyvendinti auklėjamojo poveikio priemonių tikslus“¹⁴⁷.

2. Mokyti, tęsti mokslą arba dirbti, jeigu nepilnamečiui pagal Lietuvos Respublikos darbo įstatymus leidžiama dirbti ir jis turi tokią galimybę. Skirdamas šį įpareigojimą teismas turi atsižvelgti ir į tai, ar vaikas turi galimybę tęsti mokslą. Pvz.: teismas skyrė nepilnamečiui elgesio apribojimą būti namuose ir tęsti mokslus atsižvelgęs į tai, jog „T. P. mokosi, gyvena su tėvais“¹⁴⁸. Taigi esant šioms objektyvioms aplinkybėms, skiriama auklėjamojo poveikio priemonė bus realiai įvykdoma. Šis apribojimas dažnai sutinkamas praktikoje, teismai, motyvuodami tokios priemonės taikymą, pabrėžia jos svarbą, pvz.: „Kaltinamajam skirtinas vienas įpareigojimas, numatytas Lietuvos Respublikos BK 87 str. 2 d. 2 p., siekiant užtikrinti, kad kaltinamasis atliktų šiuo metu savo pagrindinę pareigą – pareigą mokytis“¹⁴⁹.
3. Įgyti tam tikrų žinių arba išmokti draudimus. Pavyzdžiui, išmokti kelių eismo taisykles, moksleivio elgesio arba saugos darbe taisykles ir pan. Dažniausiai teismų praktikoje sutinkamas nurodymas – išmokti kelių eismo taisykles.
4. Atlikti visą gydymosi nuo alkoholizmo, narkomanijos, toksikomanijos ar venerinės ligos kursą teismas gali skirti tik šiomis ligomis sergančiam nepilnamečiui jo tėvų arba globėjų prašymu ir tik esant paties nepilnamečio sutikimui.
5. Dalyvauti valstybinių ar nevalstybinių įstaigų bei organizacijų rengiamose socialinio ugdymo ar reabilitacijos priemonėse. Lietuvoje jis taikomas retai, kadangi susiduriama su institucijų, kurios organizuoja tokio pobūdžio renginius, stoka.

Pagal BK 87 straipsnio 3 dalį teismas nepilnamečiui gali uždrausti:

¹⁴⁶Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. sausio 29 d. nutartis E. O. baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1S-26-557/2008).

¹⁴⁷Ibid.

¹⁴⁸Pakruojo rajono apylinkės teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. vasario 3 d. nuosprendis D. F. baudžiamojoje byloje (bylos Nr. N1-20-284/2011).

¹⁴⁹Kėdainių rajono apylinkės teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. rugsėjo 17 d. nuosprendis S. B. baudžiamojoje byloje (bylos Nr. N1-209-673/2010).

1. Žaisti azartinius žaidimus. Dažnai nepilnamečiai įsitraukę į azartinius žaidimus nustoja vykdyti pareigą mokytis ar dirbti, tampa labiau paveikiami neigiamai kriminalinei įtakai ir pan. Todėl teismas gali uždrausti nepilnamečiui žaisti tokius žaidimus.
2. Užsiimti tam tikra veikla. Pavyzdžiui, teismas gali uždrausti nepilnamečiui dirbti kokį nors konkretų darbą, užsiimti kokia nors veikla laisvalaikio metu, jeigu tai susiję su neigiama aplinkinių įtaka jo elgesiui ir neteisėto elgesio rizikos didinimu.
3. Uždrausti vairuoti variklinę transporto priemonę, bet tik tokią, kurią jis pagal Lietuvos Respublikos teisės aktų nuostatas turi teisę vairuoti. Pvz.: teismas nustatė, jog nepilnametė *„Padarė neatsargų nusikaltimą, pripažįsta savo kaltę dėl padaryto nusikaltimo ir dėl to nuoširdžiai gailisi, laikytina, kad šis jos sukeltas eismo įvykis yra vienkartinis, o ne sistemingo Kelių eismo taisyklių pažeidimo rezultatas, todėl darytina išvada, kad ji nėra linkusi nusikalsti ar daryti teisės pažeidimus ir ateityje laikysis įstatymų ir nedarys naujų nusikalstamų veikų. Išdėstyti argumentai ir motyvai rodo, kad yra visos sąlygos A. G. atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės ir jai taikyti tik auklėjamojo poveikio priemones“*¹⁵⁰. Atsižvelgiant į išdėstytas aplinkybes, teismas paskyrė auklėjamojo poveikio priemonę – elgesio apribojimą būti namuose, tęsti mokslus bei draudimą per elgesio apribojimo laikotarpį vairuoti motorinę transporto priemonę.
4. Lankytis vietose, kuriose daroma neigiama įtaka nepilnamečio elgesiui, arba bendrauti su žmonėmis, darančiais jam neigiamą įtaką. Teismas taiko šį draudimą tik įvertinęs visos bylos aplinkybes, todėl jis gali spręsti, ar toks draudimas gali sulaikyti nepilnametį nuo naujų nusikalstamų veikų padarymo. Pvz.: teismas atsižvelgęs į nepilnamečio asmenybę, padarytą nusikalstamą veiką ir ją sąlygojusias aplinkybes nepilnamečiui uždraudė *„Lankytis viešose vietose: kavinėse, baruose, restoranuose, biliardinėse, interneto kavinėse, vietose, kur yra atrakcionai“*¹⁵¹.
5. Be šios priemonės vykdymą kontroliuojančių institucijų žinios keisti gyvenamąją vietą. Šis draudimas susijęs su nepilnamečio aplinka, su kuria jis susipažinęs, prie kurios yra pripratęs ir tikimasi, kad ji daro mažesnę žalą nei naujoji.

Remiantis 2004-2011 m. statistiniais duomenimis – tai dažniausiai skiriama auklėjamojo poveikio priemonė. Daugiausiai jos buvo skirta 2006 m. – net 622 nepilnamečiams, pastaraisiais metais pastebimas šios priemonės skyrimo sumažėjimas, 2011 m. ji buvo skirta 396 nepilnamečiams (žr. lentelę Nr. 3). Nepaisant to, ši priemonė 2004-2011 m. buvo taikoma dažniausiai. Galima daryti išvadą, jog teismai šią priemonę dažniausiai taiko todėl, jog ją taikant

¹⁵⁰ Rokiškio rajono apylinkės teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. spalio 15 d. nuosprendis A. G. *baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 1-137-762/2009).

¹⁵¹ Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. sausio 29 d. nuosprendis D. V., J. K. *baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 1A-30-210/2009).

teismui suteikta plati diskrecija parinkti tam tikrus apribojimus bei draudimus ir tokiu būdu labiau individualizuoti nepilnamečiui skiriamą auklėjamojo poveikio priemonę. Kita vertus, tiek įspėjimas, tiek elgesio apribojimas – populiariausios auklėjamojo poveikio priemonės – pasižymi trumpalaikiu kontaktu su nepilnamečiu, daugiau kontrolės, o ne auklėjamųjų intencijų demonstravimu. Tokios tendencijos verčia abejoti auklėjamojo poveikio priemonių paskirties prasmingu realizavimu.

Ši auklėjamojo poveikio priemonė gali būti skiriama kaip savarankiška poveikio priemonė bei kartu su viena ar dviem kitomis, tarpusavyje suderintomis priemonėmis, išskyrus su nepilnamečio atidavimu į specialią auklėjimo įstaigą. Būdamas specialioje auklėjimo įstaigoje nepilnametis neturėtų galimybės vykdyti jam paskirtų įpareigojimų ar draudimų.

Ir galiausiai, paskutinioji ir pati griežčiausioji nepilnamečiams, atleistiems nuo baudžiamosios atsakomybės, taikoma auklėjamojo poveikio priemonė yra atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą. Šios priemonės tikslas – izoliuoti nepilnametį nuo aplinkos, jo teises ir laisves suvaržant labiau nei taikant kitas auklėjamojo poveikio priemones. Literatūroje teigiama, jog ši priemonė yra dvejopo pobūdžio: viena vertus, ji turi daugelį laisvės atėmimo bausmės požymių (atliekama specialioje valstybinėje įstaigoje, apribojama nepilnamečio judėjimo laisvė, reglamentuojamas jo gyvenimo būdas, vykdoma priežiūra ir kt.), tačiau kita vertus, atidavimas į tokią įstaigą iš esmės skiriasi nuo laisvės atėmimo bausmės pagal kokybinius šios priemonės turinio elementus, taip pat tuo, kad jo trukmę teismas savo nuožiūra nustato taikydamas tam tikras minimalias ir maksimalias ribas. Nusikalstamą veiką padariusiam nepilnamečiui ši priemonė gali būti paskirta nuo šešių mėnesių iki trejų metų, bet ne ilgiau nei nepilnamečiui sueis 18 metų, tokiu atveju, iš specialios auklėjimo įstaigos jis turi būti paleidžiamas. Atkreiptinas dėmesys, jog asmeniui, kuris teismo nutarties priėmimo metu jau yra pilnametis, nebebus galima skirti šios priemonės, nepaisant to, jog nusikalstamą veiką jis padarė būdamas nepilnametis, be to, ši priemonė negali būti paskirta jauniems pilnamečiams (18-21 m.).

Šią priemonę tikslinga taikyti tuo atveju, kai nebegalima skirti kitų, švelnesnių, auklėjamojo poveikio priemonių arba kai yra duomenų, jog nepilnametis yra linkęs daryti nusikalstamas veikas, t.y. kai nepakanka daryti vien auklėjamąjį poveikį nepilnamečiui, neribojant jo laisvės, bet reikia ir kuriam laikui izoliuoti jį¹⁵². Pvz.: teismas paskyrė nepilnametei šią auklėjamojo poveikio priemonę, atsižvelgęs į tokias aplinkybes: „*D. A. iš mokyklos charakterizuojama patenkinamai, praleidinėja pamokas, nurodoma, kad šeimoje jai mažai skiriama dėmesio, pati A. teigia, jog šeimoje gyvenimo sąlygos nėra geros (b. l. 40-41), be to, 2008-10-10 atleidus D. A. nuo baudžiamosios atsakomybės ir jai skyrus auklėjamojo poveikio priemones, D. A. jas vykdė netinkamai (b. l. 44), auklėjamųjų poveikio priemonių vykdymo metu*

¹⁵² Abramavičius, A., et al., supra note 9, p. 451.

vėl padarė nusikaltimą, todėl teismui yra pagrindas D. A. atžvilgiu taikyti BK 82 str. 1 d. 6 p., 88 str. normas ir skirti D. A. auklėjamojo poveikio priemonę - atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą (LR BK 93 str. 2 d.)¹⁵³.

BK 88 straipsnio 3 dalyje nurodyta, kad teismas atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą gali paskirti nepilnamečiui kaip savarankišką poveikio priemonę arba kartu su įspėjimu ir (arba) turtinės žalos atlyginimu arba jos pašalinimu. Kitos priemonės kartu su šia negali būti skiriamos, nes jo nėra tarpusavyje suderinamos.

Praktikoje ši priemonė skiriama rečiausiai, teismai daugiausiai šią priemonę skyrė 2005 m. – 12 nepilnamečių, o štai nuo 2008-2011 m. jos neskyrė visiškai (žr. lentelę Nr. 3).

Taigi įstatyme numatytos nepilnamečiams taikomos auklėjamojo poveikio priemonės skiriasi savo teisine prigimtimi, joms būdingų baudžiamųjų savybių laipsniu ir tuo vaidmeniu, kurį jos vaidina teismų praktikoje. Nubaudimo elementai yra būdingi kiekvienai nepilnamečiams taikomai priemonės rūšiai, tačiau auklėjamojo poveikio priemonėmis siekiama svarbiausio tikslo: auklėti nepilnamečių ir užkirsti kelią negatyvaus jo elgesio recidyvui.

Išnagrinėjus BK XI skyriaus nuostatas, galima daryti išvadą, jog nepilnamečiams taikomoms auklėjamojo poveikio priemonėms skiriama ypač daug dėmesio: auklėjamojo poveikio priemonėms teikiama pirmenybė prieš nubaudimo priemones – bausmes. Teismų praktikoje taip pat atsispindi tokia pozicija: „*Valstybė, diferencijuodama nepilnamečių baudžiamąją atsakomybę nuo suaugusių asmenų, įstatymu apibrėžė šių asmenų baudžiamosios atsakomybės ypatumų paskirtį, kur inter alia numatė riboti laisvės atėmimo bausmės ir didinti auklėjamojo poveikio priemonių taikymo nepilnamečiams galimybes bei padėti nepilnamečiui pakeisti gyvenimo būdą ir elgesį derinant baudimą su jo asmenybės ugdymu, auklėjimu, neteisėto elgesio priežasčių šalinimu (BK 80 straipsnio 2 ir 3 punktai). Taigi priverčiamosios auklėjamojo pobūdžio priemonės, turinčios auklėjimo ir bausmės požymius, ribojančios nepilnamečio elgesį ir kartu turinčios auklėjamąjį, pataisomąjį poveikį, yra svarbi baudžiamoji teisinė priemonė, kuriai taikyti BK normos teikia pirmenybę prieš kitas nepilnamečių nubaudimo priemones – kriminalines bausmes*“¹⁵⁴. Kaip bausmė lydi baudžiamąją atsakomybę, taip ir auklėjamojo poveikio priemonės – atleidimą nuo jos.

¹⁵³ Pasvalio rajono apylinkės teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. gegužės 27d. nuosprendis D. A. baudžiamosioje byloje (bylos Nr. N1-91-765/2009).

¹⁵⁴ Nutartis A. T. baudžiamosioje byloje, supra note 43.

4.3 Nepilnamečiams taikomų auklėjamojo poveikio priemonių nevykdymo pasekmės

Nepilnametis, kuriam paskirta auklėjamojo poveikio priemonė, privalo ją sąžiningai vykdyti, priešingu atveju jam kyla atitinkamos teisinės pasekmės, numatytos BK 89 straipsnyje. Nepilnametis nevykdo jam paskirtos auklėjamojo poveikio priemonės tada, kai jis tyčia:

1. nevykdo prisiimtų įsipareigojimų;
2. nevykdo teismo įpareigojimų;
3. nepaiso teismo įspėjimo dėl naujų nusikalstamų veikų padarymo;
4. nepaiso teismo draudimų.

Nepilnametis netinkamai vykdo paskirtą auklėjamojo poveikio priemonę tada, kai jis:

1. vykdo ją tik iš dalies;
2. tyčia blogai ir nesąžiningai vykdo prisiimtus įsipareigojimus ar teismo paskirtus įpareigojimus;
3. vykdo tik vieną iš visų (dviejų ar trijų) teismo paskirtų auklėjamojo poveikio priemonių.

Dėl nevykdymo ar netinkamo auklėjamojo poveikio priemonių vykdymo nepilnametis kontroliuojančių jo elgesį institucijų turi būti ne mažiau kaip du kartus raštu oficialiai įspėtas. Jeigu nepilnametis nereaguoja į tokius įspėjimus, teismas, remdamasis tokių priemonių vykdymą kontroliuojančių institucijų teikimu, gali pakeisti tą poveikio priemonę bet kokia kita auklėjamojo poveikio priemone. Tačiau teismas, nagrinėdamas kontroliuojančių institucijų teikimą dėl nepilnamečio elgesio, turi įsitikinti, ar nepilnametis turėjo galimybę įvykdyti jam paskirtas poveikio priemones, taip pat, ar oficialūs įspėjimai buvo pagrįsti. Nustatęs, kad auklėjamojo poveikio priemonės nevykdomos arba netinkamai vykdomos dėl pateisinamų priežasčių, o oficialūs įspėjimai nepagrįsti, teismas turėtų priimti nutartį nekeisti paskirtų auklėjamojo poveikio priemonių. Jeigu teismui paaiškėja, kad nepilnametis objektyviai negali įvykdyti paskirtos poveikio priemonės, jis gali pakeisti tokią priemonę kita, kurią nepilnametis gali įvykdyti, tačiau tokia auklėjamojo poveikio priemonė neturėtų būti daug griežtesnė už keičiamą auklėjamojo poveikio priemonę¹⁵⁵. Praktikoje teismams neretai tenka priimti nutartį dėl auklėjamojo poveikio priemonių pakeitimo kitomis. Antai, teismas, gavęs pataisos inspekcijos kreipimąsi dėl nepilnamečiui paskirtų auklėjamojo poveikio priemonių nevykdymo, paskirtąsias auklėjamojo poveikio priemones pakeitė kita auklėjamojo poveikio priemone – atidavimu į specialią auklėjimo įstaigą. Teismas rėmėsi tokiomis aplinkybėmis: „*E. S. nevykdė jam paskirtų auklėjamojo poveikio priemonių – iki nustatyto laiko neatliko auklėjamojo pobūdžio darbų, blogai lankė mokyklą ir dėl to buvo įspėtas. Po įspėjimo nepilnametis atitinkamų išvadų*

¹⁵⁵ Abramavičius, A., et al., supra note 9, p. 455.

*nepadarė. Pataisos inspekcijos pareikštas išpėjimas nepaskatino nepilnamečio padaryti teigiamų išvadų*¹⁵⁶. Tačiau praktikoje pasitaiko ir tokių atvejų, kai teismas, išnagrinėjęs visas bylos aplinkybes, atmeta auklėjamojo poveikio priemonių vykdymą kontroliuojančių institucijų teikimus pakeisti vieną auklėjamojo poveikio priemone kita. Štai vienoje byloje teismas nustatė, jog tiek supažindinant nepilnametį su auklėjamojo poveikio priemonių vykdymo tvarka, tiek išpėjant jį dėl auklėjamojo poveikio priemonių nevykdymo, buvo nesilaikyta teisės aktų nustatytos tvarkos. Kartu teismas pabrėžė, jog „BK 89 str. 2 d. nurodyta, kad, jeigu nepilnametis, kuriam yra paskirtos dvi ar trys auklėjamojo poveikio priemonės, jų nevykdo ar netinkamai jas vykdo ir dėl to buvo ne mažiau kaip du kartus išpėtas, teismas, remdamasis šių priemonių vykdymą kontroliuojančių institucijų teikimu, gali pakeisti jas kitomis auklėjamojo poveikio priemonėmis, įskaitant atidavimą į specialiąją auklėjimo įstaigą. Kaip matyti, ši teisės norma nėra imperatyvus pobūdžio, t. y., net ir esant dviem auklėjamojo poveikio priemonių vykdymą kontroliuojančios institucijos išpėjimams, teismas, įvertinęs asmens bylos medžiagoje esančius duomenis, gali nekeisti teismo skirtas auklėjamojo poveikio priemones kitomis“¹⁵⁷.

Keisdamas auklėjamojo poveikio priemones, teismas nebūtinai turi skirti visiškai naujas (dar neskirtas) BK 82 str. numatytas auklėjamojo poveikio priemones. Teismas gali pakeisti vieną iš anksčiau paskirtų priemonių arba dvi iš jų, parinkdamas labiausiai tarpusavyje derančias priemones, o kitas, anksčiau paskirtas, palikti. Įvertinęs visas naujas bylos aplinkybes ir nepilnamečio asmenybę, teismas taip pat gali vietoj dviejų (ar net trijų) auklėjamojo poveikio priemonių paskirti griežčiausią priemonę – atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą¹⁵⁸. Taip pat, pažymėtina, jog praktikoje neretai sutinkama situacija, kuomet nagrinėjant vienos auklėjamojo poveikio priemonės keitimą kita, nepilnamečiui sueina 18 m., tokiu atveju, teismas turi atsižvelgti į kai kurių poveikio priemonių taikymo negalimumą. Antai, teismas, nagrinėdamas pataisos inspekcijos teikimą dėl poveikio priemonių nevykdymo ir jų pakeitimo kitomis, pažymėjo, jog „Atsižvelgiant į tai, jog R. P šiuo metu jau pilnametis, jam skiriama tik viena auklėjamojo poveikio priemonė – išpėjimas“¹⁵⁹.

Teismui atleidus nepilnametį nuo baudžiamosios atsakomybės ir paskyrus jam auklėjamojo poveikio priemones nepilnametis negrįžtamai atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės. Auklėjamojo poveikio priemonių nevykdymo ar netinkamo vykdymo atveju teismas negali patraukti nepilnamečio baudžiamojon atsakomybėn už vengimą atlikti su laisvės atėmimu

¹⁵⁶ Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. liepos 11 d. nutartis E. S. *baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 1sk-240).

¹⁵⁷ Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. liepos 20 d. nutartis U. V. *baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 1S-588-349/2010).

¹⁵⁸ Abramavičius, A., *et al.*, *supra* note 9, p. 456.

¹⁵⁹ Pakruojo rajono teismo baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. vasario 24 d. nutartis R. P. *baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. T-15-744/2011).

nesusijusią bausmę arba baudžiamojo poveikio priemonę. Įstatymų leidėjas suteikė teismui teisę tik pakeisti vieną auklėjamojo poveikio priemone kita. Šiuo atveju kyla klausimas, kodėl įstatymų leidėjas nenumatė galimybės atnaujinti baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme, jeigu nepilnametis, atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, nevykdo jam paskirtų auklėjamojo poveikio priemonių? Manytina, jog įstatymų leidėjas siekė, kad pirmiausia būtų panaudotos visos galimos švelniausios prievartos priemonės, kuriomis būtų galima pataisyti nepilnamečio elgesį, todėl atitinkamai auklėjamojo poveikio priemonių nevykdymo atveju numatė teismui galimybę tik keisti vieną auklėjamojo poveikio priemone kita. Pasak L. Pakštaičio, „auklėjamojo poveikio priemonių reikšmės negalima absoliutinti, jų sulyginti su bausme ir mėginti taikyti griežtus efektyvumo kriterijus. Jų poveikis glūdi „teisinime įpareigojime“¹⁶⁰. Žvelgiant iš kitos pusės, kaip bebūtų, auklėjamojo poveikio priemonės yra tam tikras teisinis įpareigojimas, kurio nevykdymo atveju, manytume, turėtų kilti ir atitinkamos teisinės pasekmės.

Auklėjamojo poveikio priemonės – labai svarbi, bet tenka pripažinti, praktikoje vis dar silpna nepilnamečių baudžiamosios justicijos Lietuvoje grandis. Teisės aktuose pasigendama aiškaus tokių priemonių vykdymo tvarkos nustatymo, menkas infrastruktūros išsivystymas tokių priemonių organizavimo procese bei neviseškai aiškus reglamentavimas tokių priemonių nevykdymo atveju. Kaip teigia, prokuroras I. Raila, specializuojantis nepilnamečių justicijos srityje, „Esanti praktika rodo, kad baudžiamojo proceso įstatymo kategoriškas teiginys, kad už nuosprendžio pateikimą vykdyti ir jo vykdymo kontrolę yra atsakingas prokuroras (BPK 346 str. 3d.) dar nesulaukia pakankamo dėmesio. Įstatymas prokurorui suteikia išskirtinę teisę ir pareigą po nuosprendžio įsiteisėjimo aktyviai įgyvendinti jo eigą ir šią misiją jis privalo vykdyti viso nuosprendžiu paskirtos bausmės, tame tarpe ir auklėjamojo poveikio priemonių, vykdymo eigoje“¹⁶¹. Su šia nuomone sutiktina, manytina, jog prokuroro veikla neturi apsiriboti vien tik ikiteisminio tyrimo organizavimu ir valstybinio kaltinimo palaikymu teisme įrodinėjant, kad nepilnametis padarė nusikalstamą veiką. Būtinai prokuroro veiklos tęstinumas ir po nuosprendžio priėmimo. Prokuroras privalo domėtis nepilnamečiui paskirtų auklėjamojo poveikio priemonių veiksmingumu, daryti įtaką pataisos inspekcijai dėl tinkamo nuosprendžio vykdymo, o nustačius pažeidimus reaguoti teisės aktais nustatyta tvarka. Tačiau kartu pabrėžtina, jog tik specializuotas prokuroras gali tinkamai užtikrinti efektyvų įstatymų įgyvendinimą nepilnamečių baudžiamosiose bylose ir tik profesionalios specializuotos žinios padėtų įgyvendinti nepilnamečių justicijos keliamus uždavinius. Todėl neabejotinai, viena iš pagrindinių nepilnamečių kriminalinės justicijos tobulinimo gairių yra atitinkama pareigūnų kvalifikacija ir

¹⁶⁰ Pakštaitis, L., *supra* note 48, p. 41.

¹⁶¹ Raila, I. Baudžiamųjų auklėjamojo poveikio priemonių rūšys, jų paskyrimo pagrindai ir vykdymo aktualijos. Konferencijos „Auklėjamųjų poveikio priemonių ir resocializacijos efektyvus įgyvendinimas vykdant nepilnamečių justicijos 2004-2008 m. programą“ 2008 m. kovo 27 d. pranešimas. Panevėžys, 2008.

specializacija nepilnamečių bylose. Nevertėtų pamiršti ir teisėjų specializacijos. Kaip žinia, nepilnamečių bylose teismams suteikti platūs diskreciniai įgaliojimai, tad teisėjų kvalifikacija šiuo atveju neturi ar veikia, negali apsiriboti vien tik teisinėmis žiniomis, ypač svarbu, jog jų kvalifikacija apimtų psichologijos bei kriminologijos mokslo žinias, kurios savo ruožtu, teisėjams padėtų suvokti nepilnamečių ypatumus, nusikalstamą elgesį sąlygojusias priežastis ir būdus, įgalinančius užkirsti kelią pakartotiniam tokių asmenų nusikalstamumui. Kaip jau minėta, 2003 m., Teisingumo ministerijos užsakymu, vykdant Nepilnamečių justicijos programą, Teisės institute buvo sudaryta darbo grupė, kuri atliko mokslinį tyrimą dėl specializuotų teismų šeimos ir nepilnamečių byloms nagrinėti įsteigimo Lietuvoje. Šio mokslinio tyrimo autorių nuomone, Lietuvoje jau yra realios sąlygos įgyvendinti tarptautinių teisės aktų rekomenduotus ir kitose šalyse jau įdiegtus pažangius šeimos ir nepilnamečių justicijos standartus. Paminėtina, jog tarptautinių teisės aktų rekomenduojamas specializuotų teismų kūrimas neprieštarautų Lietuvos Respublikos Konstitucijai, kurios 111 str. skelbia, jog „Administracinių, darbo, šeimos ir kitų kategorijų byloms nagrinėti pagal įstatymą gali būti įsteigti specializuoti teismai“¹⁶², tačiau tyrimo autorių nuomone pasinaudoti šia, Konstitucijos laiduojama galimybe, steigti specializuotus teismus šeimos ir nepilnamečių byloms nagrinėti kaip atskiras teismo struktūras – netikslinga: dabartinėse bendrosios kompetencijos teismų sistemos struktūrose galima sudaryti atskirus specializuotus teismų skyrius ar paskirti teisėjus nagrinėti šeimos ir nepilnamečių bylas. Su tokia pozicija visiškai sutiktina, juolab, kad Teisėjų taryba, pasinaudodama jai Teismų įstatymo¹⁶³ suteikta kompetencija patvirtino „Teisėjų specializacijos tam tikrų kategorijų byloms nagrinėti nustatymo tvarkos aprašą“¹⁶⁴, kuriame pabrėžiama, jog teisėjų specializacijos nustatymo tikslas – atitinkamos kategorijos bylų nagrinėjimo kokybės gerinimas, o tokia siekiamybė įgyvendinama nustatant teisėjų specializaciją atitinkamų kategorijų byloms nagrinėti. Kartu nurodoma, jog, kai bylų nagrinėjimui reikia specifinių žinių, pavyzdžiui, psichologinių, nustatoma teisėjų specializacija nagrinėti nepilnamečių, šeimos bylas. Todėl remiantis paskutiniaisiais duomenimis (2012-11-07), šiuo metu Lietuvoje paskirti 152 teisėjai, nagrinėjantys būtent nepilnamečių baudžiamąsias bylas. Taigi nepilnamečių justicijos Lietuvoje tobulinimo ideologinės nuostatos po truputį tarpsta praktikoje ir nors didžiais pasiekimais nepilnamečių kriminalinės justicijos sistemoje dar negalime pasigirti, tačiau pradedant pareigūnų, teisėjų specializacija ir tinkamu šios prioritetinės srities įgyvendinimu, reikia tikėtis, jog Nepilnamečių kriminalinės justicijos programa netaps dar viena „vadovėline“ tiesa užmigdyta praktikoje.

¹⁶² Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.

¹⁶³ Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 46-851.

¹⁶⁴ Teisėjų tarybos 2008 m. lapkričio 13 d. nutarimu Nr. 13P-202-(7.1.2) patvirtintas „Teisėjų specializacijos tam tikrų kategorijų byloms nagrinėti nustatymo tvarkos aprašas“.

IŠVADOS

1. Tarptautiniai dokumentai nepilnamečio sąvokos nepateikia, tačiau juose apibrėžiama vaiko sąvoka. Tiek vaiko, tiek nepilnamečio sąvokos apibrėžiamos vienodomis amžiaus ribomis (iki 18 m.), todėl šios sąvokos gali būti laikomos tapačiomis. Baudžiamosios teisės sąvoka „nepilnametis“ apima asmenis, sulaukusius baudžiamosios atsakomybės amžiaus – 14(16) metų, tačiau nesulaukusius pilnametystės – 18 metų. Taigi nepilnametystė baudžiamąja teisine prasme suprantama siauriau nei nurodyta Vaiko teisių konvencijoje;
2. Nepilnamečio sampratą sudaro amžiaus ir socialinės brandos kriterijai. Amžius, kaip nepilnamečio sampratą sudarantis elementas, yra imperatyvus specifinių baudžiamojo proceso ir baudžiamosios teisės normų taikymo pagrindas, o socialinės brandos kategorija, taikant minėtas normas, yra vertinamasis kriterijus;
3. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė yra specifinė bendrosios baudžiamosios atsakomybės dalis, kuri gali būti realizuojama ir atleidžiant nepilnamečius nuo baudžiamosios atsakomybės bei paskiriant auklėjamojo poveikio priemones. Todėl bausmė yra viena, tačiau ne vienintelė baudžiamosios atsakomybės realizavimo priemonė;
4. Nepilnamečiams, kaip ypatumų turintiems nusikalstamos veikos subjektams, yra taikomos specialios teisės normos, kurios esmingai švelnina jų teisinę padėtį, lyginant su bendrosiomis bausmių skyrimo ar atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės normomis. Nepilnamečių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutas gali būti taikomas esant BK 93 str. numatytiems būtiniams pagrindams bei esant bent vienai įstatymo reikalaujamai alternatyviai sąlygai. Esant šio straipsnio taikymo galimumai, teismai neturėtų nepilnamečius atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės pagal kitas BK normas, numatančias atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės;
5. Teismai nepilnamečių bylose turi galimybę plačiau nei suaugusiųjų bylose taikyti tikslingumo principą. Šis principas išvaduoja teisingumo vykdytojus nuo pareigos užtikrinti, jog už kiekvieną padarytą nusikaltimą būtų skiriama bausmė. Todėl teismas, atleidęs nepilnametį nuo baudžiamosios atsakomybės jam skiria auklėjamojo poveikio priemones. Tokių priemonių skyrimas yra teismo pareiga, tačiau konkrečių auklėjamojo poveikio priemonių rūšių parinkimas yra teismo teisė. Teismas, atsižvelgdamas į baudžiamajame įstatyme imperatyviai nustatytus tokių priemonių kiekio bei suderinamumo reikalavimus bei į visas bylos aplinkybes, skiria nepilnamečiui ne daugiau kaip tris, tarpusavyje suderintas auklėjamojo poveikio priemones.

REKOMENDACIJOS

Apibendrinami nagrinėtą temą ir atsižvelgdami į suformuluotas išvadas, galime pateikti tokius pasiūlymus:

1. BK 93 str. numatyta, kad “Nepilnametis, pirmą kartą padaręs baudžiamąjį nusižengimą ar neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, teismo *gali būti* atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu jis...“. Remiantis baudžiamuoju įstatymu bei teismų praktika nepilnamečių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto taikymas yra išimtinai teismo teisė. Teismui suteikta teisė ir įvertinti tokio instituto taikymo prielaidas, t.y. įstatymo numatytus būtinuosius atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindus bei sąlygas. Manytina, jog BK 93 str. formuluotė galėtų būti tikslinama keičiant kategoriją „*gali būti*“ į „*turi būti*“. Tokiu atveju, teismams kiltų pareiga kiekvieną kartą nagrinėjant nepilnamečių baudžiamąsias bylas pirmiausia įvertinti atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės galimybes;
2. Dėl vieningos teismų praktikos stokos bei baudžiamąjo įstatymo neaiškumo teismai susiduria su BK 38 str. ir BK 93 str. normų konkurencijos problema. Pirmoji norma numato sąlyginį atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės, o antroji – besąlyginį. Tai esminis minėtųjų normų, numatančių atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės, skirtumas, kuris vaidina lemiamą reikšmę nepilnamečių bylose. Manytina, jog baudžiamajame įstatyme turėtų būti numatyta, jog nepilnamečių atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės pagal kitas BK normas būtų galimas tik tuo atveju, kai nėra galimybės taikyti specialiąją, BK 93 str. numatytą, normą.
3. Pagal šiuo metu galiojantį baudžiamąjį įstatymą, auklėjamojo poveikio priemonių nevykdymo ar netinkamo vykdymo atveju teismas negali patraukti nepilnamečio baudžiamajon atsakomybėn už vengimą atlikti su laisvės atėmimu nesusijusią bausmę arba auklėjamojo poveikio priemonę. Siūlytume BK įtvirtinti nuostatą, jog tais atvejais, kai nepilnametis piktybiškai nevykdo jam paskirtų auklėjamojo poveikio priemonių ir tokių priemonių pakartotinis skyrimas ar vienų priemonių keitimas kitomis nepaveikia nepilnamečio neigiamos vertybinės orientacijos, teismas galėtų atnaujinti baudžiamosios bylos nagrinėjimą teisme.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminė literatūra

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.
4. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 1961, Nr. 18-147.
5. Penal Code of the Republic Poland. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-12-05]. <<http://www.lexadin.nl/wlg/legis/nofr/eur/lxwepol.htm>>.
6. Criminal code of the Russian federation. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-12-07]. <<http://www.russian-criminal-code.com>>.
7. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 60-1501.
8. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 68-2497.
9. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 46-851.
10. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 33-807.
11. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas Nr. 1070 „Dėl nepilnamečių justicijos 2009-2013 metų programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 110-4664.
12. Teisėjų tarybos 2008 m. lapkričio 13 d. nutarimu Nr. 13P-202-(7.1.2) patvirtintas „Teisėjų specializacijos tam tikrų kategorijų byloms nagrinėti nustatymo tvarkos aprašas“.

Specialioji literatūra

13. Abramavičius, A., *et al.* *Baudžiamoji teisė. Antrasis papildytas leidimas*. Vilnius: Eugrimas, 1998.

14. Abramavičius, A., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1-98 straipsniai)*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
15. Abramavičius, A., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis (99-212 straipsniai)*. Vilnius: Registrų centras, 2009.
16. Abramavičius, A. Kai kurie teoriniai ir praktiniai konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo aspektai. *Teisė*, 2004, 50: 7-15.
17. Abramson, B. Juvenile justice: the „Unwanted Child“: Why the potencial of the Convention on the Rights of the Child is not being realized, and what we can do about it. *Juvenile Law Violations, Human Rights, and the Development of new Juvenile Justice Systems*. Edited by Eric L. Jensen. Oxford and Portland, Oregon. 2006.
18. Andriulis, V., et al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002.
19. Ažubalytė, R., Jurgaitis, R., Zajančkauskienė, J. *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.
20. Babachinaitė, G., et al. *Kriminologija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.
21. Bagdonienė, A. Bausmių skyrimo nepilnamečiams ypatumai. Profesinės studijos: teorija ir praktika, 2009/5.
22. Baranskaitė, A., Prapiestis, J. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės Konstitucijos ir Konstitucinės jurisprudencijos kontekste. *Jurisprudencija*. 2006, Nr. 7(85). p. 30-41.
23. Bekarija, Č. *Apie nusikaltimus ir bausmes*. Vilnius: „Mintis“, 1992.
24. Dapšys, A., Misiūnas, J., Čaplinskas, A. *Bausmės individualizavimo teisinės problemos*. Vilnius: Teisės institutas, 2008.
25. Dobrynina, M., Ūselė, L. Tyrimas: „Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymas 18–20 metų jaunuoliams Lietuvoje“. Vilnius: Teisės institutas, 2012.
26. Drakšas, R. *Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos*. Vilnius: Justitia, 2008.
27. Drakšienė, A., Drakšas, R. *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė*. Antroji pataisyta ir papildyta laida. Vilnius: Eugrimas, 2008.
28. Drakšienė, A. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso projekte. *Teisė*. 1998, Nr. 32.

29. Dünkel F., Grzywa J., Horsfield Ph., Pruin I. (Eds.). *Juvenile Justice systems in Europe. Current situation and Reform Developments. Vol. 4.* 2010.
30. Fedosiuk, O. Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (ultima ratio): teorija ir realybė. *Jurisprudencija.* 2012, 19(2), p. 715–738.
31. Gečėnienė, S., Jatkevičius, A., Michailovič, I., Sakalauskas, G. *Vaikų ir jaunimo baudžiamoji atsakomybė: užsienio šalių patirtis (Vokietija, Austrija, Olandija, Lenkija, Rusija, Estija).* Vilnius: Teisės institutas, 2001.
32. Goda, G. Nepilnamečio teisinė padėtis baudžiamajame procese. Kvalifikacijos kėlimų kursų „Nepilnamečių kriminalinė justicija“ paskaitų medžiaga. Vilnius, 2001.
33. Greenberger E., Sorensen A. B. Toward a Concept of Psychosocial Maturity // *Journal of Youth and Adolescence*, 1974, Vol. 3, No. 4.
34. Heinz, W., Storz R. *Diversijon im Jugendstrafverfahren der Bundesrepublik Deutschland. Abschlussbericht.* Bonn, 1993, S. 6-9.
35. Justickis, V. *Kriminologija.* I dalis. Vilnius, 2001.
36. Michailovič, I. *Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas.* Daktaro disertacijos santrauka (socialiniai mokslai, teisė). - Vilnius: Vilniaus universitetas, 2001.
37. Michailovič, I. Nepilnamečio kaltininko ir nukentėjusiojo mediacijos galimybės Lietuvoje. *Teisė.* 2000, Nr. 35. P. 69-79.
38. Pakštaitis, L. *Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai Baudžiamajame kodekse, jų taikymo bei tobulinimo problemos.* Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika. Vilnius, 2007.
39. Pakštaitis, L. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės reglamentavimo bei taikymo problemos. *Jurisprudencija.* 2007, Nr. 8(98).
40. Piesliakas, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė. 2-oji knyga.* Vilnius: Justitia, 2008.
41. Piesliakas, V. Baudžiamojo kodekso bendrosios dalies nuostatų taikymo problemos. Baudžiamoji atsakomybė kaip nusikalstamos veikos padarymo teisinis padarinys. *Jurisprudencija.* 2007, 8(98); 7–12.
42. Raila, I. Baudžiamųjų auklėjamojo poveikio priemonių rūšys, jų paskyrimo pagrindai ir vykdymo aktualijos. Konferencijos „Auklėjamųjų poveikio priemonių ir resocializacijos

- efektyvus įgyvendinimas vykdant nepilnamečių justicijos 2004-2008 m. programą*“ 2008 m. kovo 27 d. pranešimas. Panevėžys, 2008.
43. Rimkus, V. Nepilnamečių atsakomybės ypatumai pagal Lietuvos baudžiamuosius įstatymus. Kvalifikacijos kėlimų kursų „Nepilnamečių kriminalinė justicija“ paskaitų medžiaga. Vilnius, 2001.
44. Sakalauskas, G., Jatkevičius, A. Tarptautiniai dokumentai, reglamentuojantys vaikų ir jaunimo baudžiamąją atsakomybę. *Teisės problemos*. 2000, Nr. 3-4. p. 29-38.
45. Sakalauskas, G. Socialinė vaikų ir jaunimo nusikalstamo elgesio kontrolė. – *Socialinės deviacijų problemos: vadovėlis*. Vilnius, 2007.
46. Sakalauskas, G. Minimalaus baudžiamosios atsakomybės amžiaus problema: lyginamieji teisiniai ir kriminologiniai aspektai. *Teisės problemos*. 2009, Nr. 2 (64).
47. Schüne-mann, B. The System of Criminal Wrongs: The Concept of Legal Goods and Victimbased Jurisprudence as a Bridge between the General and Special Parts of the Criminal Code. *Buffalo Criminal Law Review*. 2004, 7: 551–581; Dubber, M. D. Theories of Crime and Punishment in German Criminal Law. *The American Journal of Comparative Law*. 2005, 53(3): 679–707.
48. Stripeikienė, J. Vaiko, kaip savarankiško teisės subjekto, problema. *Jurisprudencija*. 2003, 42 (34): 12-17.

Teismų praktika

49. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštaruja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7-254.

50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2001 m. birželio 15 d. nutarimas "Dėl teismų praktikos atleidžiant nepilnamečius nuo baudžiamosios atsakomybės ir skiriant jiems priverčiamąsias auklėjamojo pobūdžio priemones" ir Teismų praktikos, atleidžiant nepilnamečius nuo baudžiamosios atsakomybės ir skiriant jiems priverčiamąsias auklėjamojo pobūdžio priemones, apžvalga. *Teismų praktika*. 2001, Nr. 15.
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2008 m. gegužės 20 d. nutartis *J. Z. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 2K-P-85/2008).
52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. kovo 30 d. nutartis *R. Ž. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 2K-200/2004).
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 25 d. nutartis *S. G. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 2K-438/2005).
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 8 d. nutartis *L. J. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 2K-541/2005).
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 20 d. nutartis *Ž. M. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 2K-569/2005).
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. lapkričio 14 d. nutartis *S. P. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 2K-534/2006).
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 3 d. nutartis *I. Š., S. G. baudžiamojoje byloje* (byloje Nr. 2K-216/2007).
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 13 d. nutartis *D. K. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 2K-667/2007).
59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 22 d. nutartis *R. I. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 2K-142/2008).
60. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 28 d. nutartis *R.B. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 2K-503/2008).
61. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. sausio 8 d. nutartis *A. T. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 2K-46/2009).
62. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. vasario 3 d. nutartis *K. K. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 2K-39/2009).
63. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. liepos 2 d. nutartis *D. U. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 2K-291/2009).
64. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nuosprendis *V. K. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 1-56/2006).
65. Kauno apygardos teismo baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. vasario 5 d. nuosprendis *A. Š., L.M. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 1A-85-508/08).

66. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. liepos 11 d. nutartis *E. S. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 1sk-240).
67. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. sausio 28 d. nutartis *E. J. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 1A-39-493/2009).
68. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 24 d. nuosprendis *D.D. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 1A-554-81/2009).
69. Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. sausio 17 d. nutartis *V.P. baudžiamojoje byloje* (bylose Nr. 1S-16-417/2008).
70. Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. sausio 29 d. nutartis *E. O. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 1S-26-557/2008).
71. Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 7 d. nuosprendis *R. Ž. Baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 1A-203-113-2009).
72. Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. kovo 25 d. nutartis *V. J. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 1A-262-417/2011).
73. Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. birželio 23 d. nuosprendis *P. J. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 1A-443-380-2011).
74. Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. sausio 29 d. nuosprendis *D. V., J. K. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 1A-30-210/2009).
75. Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 4 d. nutartis *E. O., E. R. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 1A-335-354/2009).
76. Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. sausio 26 d. nuosprendis *I. Č. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 1A-59-354/2010).
77. Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. vasario 8 d. nuosprendis *R. N. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 1A-63-64/2011).
78. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. liepos 2 d. nuosprendis *D. B. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 1A-271-366-2007).
79. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 20 d. nutartis *M. S. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 1A-135-193/2007).
80. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2007 m. gruodžio 4 d. nuosprendis *L. R. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. N1-88-349-200).
81. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 31 d. nutartis *T. Š., S. J. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 1A-704-350/2008).

82. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gegužės 27 d. nuosprendis *K. B., A. B. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 1A-250-349/2010).
83. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. liepos 20 d. nutartis *U. V. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 1S-588-349/2010).
84. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. balandžio 19 d. nutartis *A. J. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 1A-141-168/2011).
85. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. balandžio 22 d. nuosprendis *D. S. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 1A-121-491/2011).
86. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. kovo 19 d. nuosprendis *Ž. M. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 1A-107-337-2012).
87. Šiaulių miesto apylinkės teismo baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. sausio 11 d. nuosprendis *N. K., S. G. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. N1-71-616/2010).
88. Šiaulių miesto apylinkės teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2012 m. gegužės 22 d. nuosprendis *V.P., Ž. B., G. Š., R. A. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. N1-454-907/2012).
89. Pasvalio rajono apylinkės teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. lapkričio 17 d. nuosprendis *N. V., V. K. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. N1-127-515/2008).
90. Pasvalio rajono apylinkės teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. gegužės 27 d. nuosprendis *D. A. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. N1-91-765/2009).
91. Pakruojo rajono apylinkės teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. balandžio 20 d. nuosprendis *M. K., E. P., L. P. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. N1-51-744/2010).
92. Pakruojo rajono apylinkės teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. vasario 3 d. nuosprendis *D. F. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. N1-20-284/2011).
93. Pakruojo rajono teismo baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. vasario 24 d. nutartis *R. P. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. T-15-744/2011).
94. Rokiškio rajono apylinkės teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. spalio 15 d. nuosprendis *A. G. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. 1-137-762/2009).
95. Kėdainių rajono apylinkės teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. rugsėjo 17 d. nuosprendis *S. B. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. N1-209-673/2010).
96. Biržų rajono apylinkės teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. kovo 3 d. nuosprendis *D. V., A. B. baudžiamojoje byloje* (bylos Nr. N1-9-830/2011).

Internetiniai šaltiniai

97. Youth Courts Law of Germany. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-11-11]. <http://bundesrecht.juris.de/englisch_jgg/index.html>.
98. *Bundesgesetz vom 20. Oktober 1988 über die Rechtspflege bei Jugendstraftaten (Jugendgerichtsgesetz 1988 - JGG)*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-11-11]. <http://www.childsrights.org/html/site_fr/law_download.php?id=143>.
99. *Juvenile diversion drug court*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-11-11]. <http://courts.jocogov.org/cs_jdivdc.aspx>.
100. Čižinauskaitė, R. 7:0 nepilnamečių nusikaltėlių naudai. „Lietuvos žinios“ [interaktyvus]. Vilnius, 2012. [žiūrėta 2012-11-15] <http://www.alfa.lt/straipsnis/13637661/7.0.nepilnameciu.nusikalteliu.naudai=2012-01-26_11-01/>.
101. Maher, G. Age and criminal responsibility. Ohio state journal of criminal law. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-12-15]. <http://moritzlaw.osu.edu/osjcl/Articles/Volume2_2/Symposium/Maher-PDF-4-11-05.pdf>.
102. Postanovlenie Verkhovnogo suda ot 21.06.2001 N 4 „O sudebnoj praktike po primeneniju stati 67 ugolovnogo kodeksa respubliki Kazakhstan“ [Supreme Court ruling 21.06.2001 N 4 „On case law under the criminal code of the Republic of Kazakhstan, article 67“]. [interaktyvus]. 2003 [žiūrėta 2012-12-13]. <http://kazakhstan.news-city.info/docs/sistemst/dok_oerybz.htm>.
103. *Osvoboždenija ot ugolovnoj otvetstvennosti* [Exemption from criminal liability]. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-12-13]. <<http://www.ruclass.ru/node/911>>.

Nepilnamečių atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės teismų praktikoje

SANTRAUKA

Pagrindinės sąvokos: nepilnametis, nepilnamečių atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, baudžiamoji atsakomybė, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindai, sąlygos, auklėjamojo poveikio priemonės.

Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas numato dvi teisinių padarinių rūšis: 1) baudžiamąją atsakomybę ir 2) atleidimą nuo jos. Kaip matyti, baudžiamoji atsakomybė nėra vienintelė priemonė siekiant baudžiamosios teisės tikslų. Įgyvendinant teisingumo, humaniškumo, atsakomybės individualizavimo, šanso bei kitus principus yra numatyta galimybė atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės. Šis institutas ypač reikšmingas nagrinėjant nepilnamečių, pirmą kartą padariusių nusikalstamas veikas, bylas. Šiuo atveju nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės tikslai gali būti įgyvendinami atleidus tokius asmenis nuo baudžiamosios atsakomybės ir paskiriant jiems auklėjamojo poveikio priemones, kurios pelnytai laikomas alternatyvia baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo forma. Šiame darbe būtent ir analizuojamas nepilnamečių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutas, jo taikymo prielaidos, paskirtis bei praktinis įgyvendinimas teismų praktikoje. Pirmiausia, darbe analizuojama nepilnamečio samprata ir ją sudarantys elementai, kurie tampa tomis prielaidomis, leidžiančiomis diferencijuoti nepilnamečių baudžiamąją atsakomybę ir pagrįsti įstatymo leidėjo nepilnamečiams numatytas specialias baudžiamojo įstatymo normas. Toliau aptariamas baudžiamosios atsakomybės apskritai ir nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės santykis, nepilnamečių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindai ir sąlygos bei nepilnamečiams taikomos auklėjamojo poveikio priemonės.

Nepilnamečių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutas įtvirtintas BK 93 straipsnyje, kuriame numatyti šio instituto taikymo pagrindai bei sąlygos. Pagrindinis dėmesys darbe būtent ir yra skiriamas šiems pagrindams bei sąlygoms analizuoti, atskleisti jų esmę bei jų taikymo niuansus teismų praktikoje. Remiantis Lietuvos Respublikos BK, šio instituto taikymas išimtinai yra teismo teisė, ne pareiga. Todėl darbe analizuojamos dažniausiai pasitaikančios teismų klaidos taikant šį institutą. Be to, darbe analizuojamas ir šios atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės rūšies santykis su kitais baudžiamosios teisės institutais, atskleidžiami jų panašumai bei skirtumai. Taip pat dėmesys skiriamas ir nepilnamečiams taikomoms auklėjamojo poveikio priemonėms, kurių skyrimas, šiuo atveju yra teismo pareiga, o ne teisė. Tad darbe apžvelgiama ir nepilnamečiams taikomų auklėjamojo poveikio priemonių skyrimo analizė teismų praktikoje.

Juvenile exemption from criminal liability in courts practise

SUMMARY

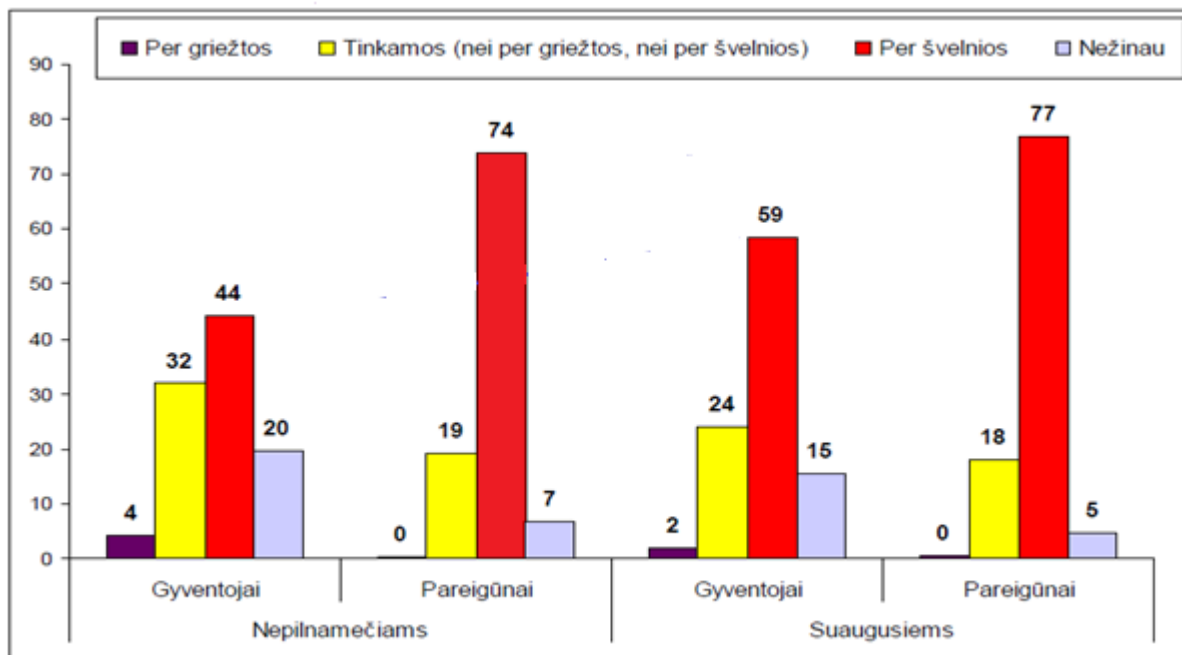
Key words: a minor, juvenile, exemption from criminal liability, criminal liability, the essentials and conditions of the exemption from criminal liability, reformatory sanctions.

The Criminal Code of the Republic of Lithuania provides for two types of legal consequences: 1) criminal liability and 2) an exemption from it. As can be seen, criminal liability is not the single measure in attaining criminal law objectives. There is a possibility of exemption from criminal liability provided for if implementing the codes of justice, humanity, responsibility individualization, and chance. This institution is of special importance in hearing for the first time offended minors' cases. Consequently, the objectives for criminal liability of minors may be implemented by their exemption from criminal liability and imposing reformatory sanctions, which justly are an alternative to criminal liability. The present research paper analyses the institution of the exemption of minors from criminal liability, the assumptions of the practice, the purpose and the practical implementation in jurisdiction. Firstly, the conception *a minor* and its constitutive elements are analysed, which later become the assumptions that allow to differentiate criminal liability of a minor and to justify the special norms for minors provided for by the legislator of the criminal law. Secondly, the relation between criminal liability in general and criminal liability of minors is discussed, the essentials and conditions of the exemption of minors from criminal liability, and the reformatory sanctions imposed on the minors.

The institution of the exemption of minors from criminal liability is approved in the 93rd Article of the Criminal Code, where the essentials and conditions of the institution are provided. The greatest attention in the research paper is drawn to the analysis of these essentials and conditions, their essence and the shades of their application in jurisdiction. On the basis of the Criminal Code of the Republic of Lithuania, the application of this institution is exclusively the right of the court and not an obligation. Thus the paper analyses most frequent miscarriages of courts in applying the institution. Moreover, there is an analysis on the relation between this type of exemption from criminal liability and other institutions of criminal law, their similarities and differences are brought into the spotlight. The attention is also paid to the reformatory sanctions imposed on minors, for which the application is binding this time. Thus there is an analysis on reformatory sanctions imposed on minors by courts.

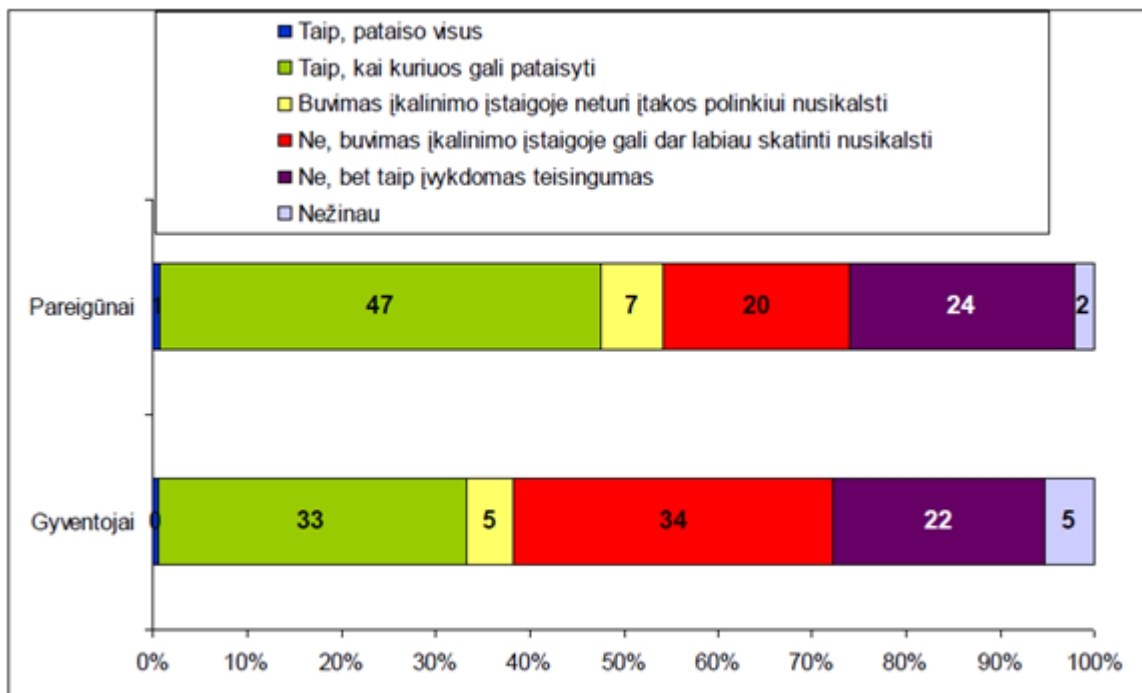
PRIEDAI

1. Lentelė. Visuomenės ir pareigūnų požiūris į nepilnamečius teismų skiriamas bausmes

* Dr. Eglė Vileikienė. Tyrimas „Lietuvos gyventojų ir policijos pareigūnų požiūris į linkusius nusikalsti nepilnamečius“. 2009 m. kovo 18 d.

2. Lentelė. Visuomenės ir pareigūnų požiūris į nepilnamečių įkalinimą

* Dr. Eglė Vileikienė. Tyrimas „Lietuvos gyventojų ir policijos pareigūnų požiūris į linkusius nusikalsti nepilnamečius“. 2009 m. kovo 18 d.

3. Lentelė. Nepilnamečiams paskirtos auklėjamojo poveikio priemonės 2004–2011 m.

Metai	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Auklėjamojo poveikio priemonės								
Įspėjimas	163 (16.6%)	99 (14.2%)	155 (15.7%)	145 (18.2%)	110 (18.3%)	129 (18.4%)	100 (15.1%)	109 (17.3%)
Turtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas	52 (5.3%)	19 (2.7%)	21 (2.1%)	20 (2.5%)	23 (3.8%)	16 (2.3%)	14 (2.1%)	19 (3%)
Nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai	96 (9.7%)	51 (7.3%)	128 (12.9%)	64 (8%)	42 (7%)	91 (13%)	105 (15.8%)	93 (14.8%)
Atidavimas tėvams ar kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti	142 (14.4%)	42 (6.1%)	57 (5.8%)	35 (4.4%)	19 (3.2%)	19 (2.7%)	10 (1.5%)	11 (1.7%)
Elgesio apribojimas	526 (53.4%)	470 (67.8%)	622 (63.1%)	525 (66%)	407 (67.7%)	445 (63.6%)	435 (65.5%)	396 (63%)
Atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą	5 (0.5%)	12 (1.7%)	3 (0.3%)	6 (0.7%)	0	0	0	0
Iš viso auklėjamojo poveikio priemonių, paskirtų nepilnamečiams	984 (100%)	693 (100%)	986 (100%)	795 (100%)	601 (100%)	700 (100%)	664 (100%)	628 (100%)
Iš viso nepilnamečių asmenų, kuriems jos buvo paskirtos	...	599	723	624	476	520	482	450

* Statistikos departamento prie LRV ir Nacionalinės teismų administracijos duomenys: Baudžiamųjų bylų nagrinėjimo ataskaita. Bausmių rūšys ir amnestijos taikymas (I instancijos teismuose). 2004–2011 m.